Tartalom

LXI. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

2007. ÁPRILIS

MÁRTON LÁSZLÓ: Régi rigó 3

GÖMÖRI GYÖRGY: Kunmadaras, 1946; Együgyű mondóka; Egy Medveczky-képre; Két író, G. és M. 25

CSIKI LÁSZLÓ: Szomjúság; Éhség; Álmatlanság 28

TANDORI DEZSŐ: Érzés, érzet; kedv 31

PINTÉR LAJOS: tiszavirág (vázlat; Baka Pista; Csernus nagyapám; Nagy Gazsi) 40

TORNAI JÓZSEF: 37. A dolgok gonoszkodása; 38. Tavaszi kakukk szárnyatolla; 39. Repülőgépen, kívül mínusz 45 fok; 40. Amit ma Atlantiszon...; 41. Nyolcvan esztendőknek fogával; 42. Radioaktív József Attila; 43. Jobban fáj, mint az, hogy meghalok; 44. Kora ősz, felehold; 45. Holló 42

GÉCZI JÁNOS: ra kerül 46

SZILÁGYI FERENC: In memoriam N. G.; In memoriam Határ Győző 47

FENYVESI FÉLIX LAJOS: Januárrög 48

HÁY JÁNOS: A gyerek (Részlet a regényből) 49

POMOGÁTS BÉLA: Búcsú Beke Györgytől 59

TANULMÁNY

LENGYEL ANDRÁS: Kafka vonzásában (Németh Andor érdeklődésének egyik irányáról) 61

SÁFRÁNY ATTILA: A középpont hiánya és a hiány középpontban (Gondolatok A szefforiszi ösvény kapcsán az utániság állapotáról) 71

KRITIKA

BEDECS LÁSZLÓ: A múlt mindig jól alakul (Tandori Dezső: *A Legjobb Nap*) 79
KOCSIS LILLA: Halottak kegyelme 84
SZABÓ GÁBOR: Kabdebó Lóránt: „Ritkúl és derűl az éjszaka" (Harc az elégiáért) 88
BALOGH TIBOR: Egy jeles posztmodernkutató Japán út/viszonyai 95

MŰVÉSZET

SZUROMI PÁL: A szürkésbarnák szirénes hegedűse (Fejér Csaba festői térmisztikája) 99

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

FEJÉR CSABA alkotásai a címlapon, a 30., 45., 87., 94. és a 104. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

VADAI ISTVÁN: A vakondag értelme
(Pesti Gábor Fabulájáról)

Tanulmány

LENGYEL ANDRÁS

Kafka vonzásában

NÉMETH ANDOR ÉRDEKLŐDÉSÉNEK EGYIK IRÁNYÁRÓL

1.

Közismert, hogy az első magyar könyvet Franz Kafkáról Németh Andor írta. Igaz, ez az 1947-ben megjelent, *Kafka ou le mystère juif* című könyv látszólag egyáltalán nem magyar könyv – ahogy Tverdota György hangsúlyozza is: franciául jelent meg Franciaországban, s bár fordítás, eredetije sem magyarul íródott. S kétségtelen: Németh Andor Franciaországban élt, amikor írta, könyve kézirata német nyelvű, s – ez különösen fontos mozzanat – saját problémáira választ keresve, egy németül író prágai zsidó író életművét elemezve, a „zsidó titok"-ra volt kíváncsi. Azaz, a Kafka-könyv nemcsak a nem magyar kultúra közegében mozog, nemcsak a nem magyar kultúrához köti szinte minden, de – paradox módon – éppen „magyar" volta látszik kérdésesnek. Magát a könyvet, valljuk be, egyszerűbb is lenne a francia, a német vagy a zsidó irodalomba besorolni, mint a magyarba, amelybe – magyarul máig nem létezvén – igazában soha nem is került bele. Ám a dolog mégsem ilyen egyszerű. Azt, hogy a könyv identitása meglehetősen sokrétű, nem lehet tagadni, s magam sem tagadom. Németh Andor személye azonban nemcsak valamiféle bibliográfiai hungarikumfölfogás értelmében kapcsolja a könyvet a magyar kultúrába, hanem – Németh élettörténetéből, intellektuális fejlődése természetéből fakadóan – szociokulturális értelemben is. Németh Andor élettörténete ugyanis, mint más írásaimban már próbáltam jelezni, úgy része a zsidóság egyetemes történetének, hogy közben a magyarba is kiszakíthatatlanul beletartozik. Személyes identitásában, érzület- és gondolatvilágában szinte szétválaszthatatlan a magyar, a zsidó, a francia és a német kultúra jelenléte, miközben elsősorban mindig is *magyar író* volt. A magyar volt *írói* anyanyelve. S a Kafka-könyv genézisében ez a bonyolult identitásalakzat minden egyéb, művekben megnyilatkozó önartikulációjánál jobban és tisztábban dokumentálódik.

Kiderül belőle egyebek közt az is, hogy a Kafka-könyvhöz vezető út döntő szakasza, bár maga a mű Franciaországban készült el, a magyar kultúra keretei közt bontakozott ki.

2.

Németh Andorról írott nekrológjában Fejtő Ferenc azt írta Némethről, hogy – idézem – „[é]n azt hiszem, kortársai közt legközelebb Franz Kafka állt hozzá" (Fejtő, Látóhatár, 1954. 3. sz. 163.). A jóbarát Artur Koestler pedig, nagyjából ugyanakkor, de még Németh életében (1952), azt tartotta leszögezendőnek: „Németh egy kicsit olyan, mint valami magyar Kafka" (Koestler: *A láthatatlan írás*. Ford. Makovecz Benjámin. Bp. 1997. 188.). Úgy

gondolom, mindkét tanúvallomás olyan, amelyet érdemes komolyan venni: valami nagyon lényeges összefüggés mondódik ki bennük. Az alkati és beállítódás beli rokonság ellenére természetesen Németh Andor Kafka-érdeklődésének mégis megvan a maga külön története. Némethnek rá kellett találnia a Kafka-életműre, föl kellett fedeznie s meg kellett „értenie" azt. S ez a fokozatosan elmélyülő „találkozás", egyes állomásai és fázisai révén, önmagában is messzemenően érdekes és tanulságos, túlmutat Németh személyes élettörténetén, s a recepciónak egyik fontos vonulatát alkotja.

Az 1920-as évek elején, még Kafka életében (s jóval átütő nemzetközi sikerei előtt) Bécsben került Németh elé az első Kafka-novella. A véletlenszerű olvasói rátalálás történetét az *Emlékiratok*-ból ismerjük. Némethnek ebből a visszatekintő írásából kiderül, hogy 1920-ban, vagy 21-ben, Guttmann Emmivel kötött rövid életű („háromhetes") házasságának fölbomlásakor, egy kávéházban vette kezébe az első olyan folyóiratszámot, amelyben Kafka-novella is volt. „Első este e néhány hetes házasság után meglehetősen el voltam szontyolódva" – írta erről Németh. „Beültem a *Burg Café*ba, elkértem a legújabb *Neue Rundschau*-t, és elolvastam benne egy novellát, amit valami Franz Kafka írt. Akkor még nem gondoltam, milyen sok bajom lesz vele" (Németh: *A szélén behajtva*. Bp. 1973. 608.). Hogy hogyan hatott rá ez az első olvasmányélmény, nem tudjuk, az *Emlékiratok* erről nem szól, s a Bécsi Magyar Ujság, amelynek akkoriban Németh gyakran publikáló belső munkatársa volt, sem közölt tőle semmit Kafkáról. Németh élte az újságírásba kényszerülő emigráns író életet. A véletlen úgy hozta, hogy utóbb rövid ideig egy városban is éltek: 1923-ban, bár nyilván nem találkoztak, sőt Kafka még Németh létezéséről sem tudott, mindketten Berlinben éltek – Németh akkor a Bécsi Magyar Ujság berlini tudósítója volt. Hogy a két életútnak ez a véletlenszerű párhuzamossága, amelyről Némethnek már lehetett valami tudomása, miképpen tudatosult benne, rekonstruálhatatlan. Csak sejthető, hogy mint nagy olvasó, ezt-azt már ekkoriban is tudott nagy „prágai" írótársáról. Nyomtatásban megjelent írásaiban azonban legjobb tudomásom szerint változatlanul nem írta le Kafka nevét, jóllehet ekkoriban nemcsak a hírneves Proustról, de – magyarul alighanem elsőként – a jóval kevésbé közismert Gottfried Bennről vagy a filozófus Ernst Blochról is nagy empátiával, elismerőleg cikkezett. Érdekes, de még szintén véletlenszerű mozzanat, hogy amikor 1924-ben, egy Bécs melletti szanatóriumban, Kafka meghalt, már Németh is újra Bécsben élt. A bécsi emigráns talán ekkor, a halálesetről beszámoló német nyelvű lapok híradásait olvasva, figyelhetett föl igazán Kafkára.

Ismeretes, Kafka igazi hírneve a nemzetközi irodalmi életben csak halála, azaz 1924 után bontakozott ki – fontos műveinek sora is csak a hagyatékból, posztumusz jelent meg. Hogy ez a kollektív fáziskésés-e az oka, vagy valami más, személyesebb és esetlegesebb mozzanat, nem dönthető el, de tény: a húszas évek második fele Németh Andor Kafka-érdeklődésének még mindig csak rejtőzködő s lassan akkumulálódó periódusa. Levelezésének teljes körű összegyűjtése és publikálása előtt jószerével semmi érdemit nem mondhatunk e folyamatról. Érdeklődése, Kafka életművével való érdemi foglalkozása, jelen tudásunk szerint, csak a harmincas évek elejétől, már budapesti életszakaszában fogható meg. Az emigrációból hazatérő, „itthon" azonban helyét nem igen lelő, örökké „várakozó", a világkultúrával csak a könyvek és folyóiratok révén kapcsolatot tartó író az, aki rájön Kafkának a számára való jelentőségére, s aki kihívást és ösztönzést talál benne.

A döntő mozzanatot, sajnos, megint csak az *Emlékiratok* kronológiailag cseppfolyós leírásából ismerjük. Németh, analízisbe kerülésének történetét elbeszélve, elmondja, hogy „egy Vilmos császár uti könyvkereskedésben felfedeztem Kafka posztumusz regényeit. Ezek, különösen a *Schloss,* egészen megbűvöltek. Ugyanígy volt velük Attila is, akinek odaadtam a *Schloss*-t, őrá is döntő módon hatott, amint az későbbi versein érezhető. [...] Na mármost, Attila jelentette nekem, hogy az *Imago* nevű pszichoanalitikus folyóiratban megjelent egy közlemény Kafkáról. Az orvosának megvan ez a szám, menjek fel hozzá, és kérjem el tőle. Erre én meglátogattam Attila kezelőorvosát, Rapaport Samut" *(A szélén behajtva*. Bp. 1973. 649.) – s ebből a fölmenetelből bontakozott ki Németh pszichoanalitikai kezelése (ami egyébként nem hozta meg a kívánt eredményt). Az elbeszélt történet főszála, az analízis elkezdésének története szempontunkból most másodlagos jelentőségű, az igazán érdekes a két Kafka-adalék: a posztumusz regények és az Imago Kafka-értelmezésének említése. A kérdés azonban az: mikor történhetett mindez? Rába György, aki elsőként ismerte föl az *Emlékiratok* e helyének irodalomtörténeti fontosságát, forrásértékét, 1931-re datálja az elbeszélteket (Rába György: *József Attila és Franz Kafka*. Nagyvilág, 1980. 11. sz. 1707.). S kétségtelen, több minden e datálás mellett szól: József Attila 1931-ben csakugyan Rapaport Samu páciense volt, az Imago 1931. évi 1. száma közölte Hellmuth Kaiser Németh emlegette tanulmányát *(Franz Kafkas Inferno. Eine psychoanalytische Deutung seiner Strafphantasie,* p. 41–103.), s 1931 végén, 1932 elején József Attilánál volt kölcsön Rapaport doktor egyik Imago-példánya – 1932. február 26-i levelében legalábbis azt kérte, hogy Hódmezővásárhelyről küldjék föl neki ott maradt könyveit, így a Rapaporttól kölcsönkapott Imagót is (Miklós Tamás: *Kedveseim! József Attila kiadatlan leveleiből*. Kritika, 1987. 8. sz. 6., vö. Lengyel András: *A modernitás antinómiái. József Attila-tanulmányok*. Bp. 1996. 77.). Nagy a valószínűsége tehát, hogy Kaiser Kafka-tanulmányának „képbe" kerülése, amelyre Németh még évtizedekkel később is emlékezett, csakugyan 1931-ben, vagy – ami valószínűbb – 1932 elején (az Imago Hódmezővásárhelyről való visszakerülése után) történt. Azaz, Németh Andort ekkor már foglalkoztatta a Kafka-probléma, méghozzá olyannyira, hogy még az életmű pszichoanalitikai interpretációja is érdekelte. A posztumusz regények megismerésének s megvásárlásának időpontja azonban már lényegesen bizonytalanabb. Rába György is fölhívja a figyelmet arra, hogy *A per* 1925-ben, *A kastély* pedig 1926-ban már önállóan megjelent (Rába 1980, 1707.), Németh Andor tehát már akár a húszas évek közepén is ismerhette ezeket. Ugyanakkor elgondolkodtató az, hogy Németh az *Emlékiratok*ban arról ír, a regényeket egyszerre „fedezte föl" a Vilmos császár úti könyvkereskedésben. Márpedig a *Gesammelte Schriften,* az összegyűjtött írások négy kötete a berlini Schocken Verlag kiadásában 1935-ben jelent meg, s okkal föltételezhető, hogy ez a sorozat bukkanhatott föl a pesti könyvkerekedésben, s ezt vásárolhatta meg Németh. Ha valóban így van, s az *Emlékiratok* csakugyan az 1935-ös sorozat megvásárlására utal, akkor nagy a valószínűsége annak, hogy az *Emlékiratok* előbbiekben idézett helye több, különböző idejű Kafka-emléket von össze egyetlen emlékképbe.

Ez azonban nem hatálytalanítja az Imago Kafka-közleményéből levonható következtetéseket, azt tudniillik, hogy 1931–32 körül Németh Andor már jelentékeny tájékozottsággal bírt, ha még egy nagyon speciális módszerű Kafka-értelmezés is érdekelte.

3.

Egy valami teljességgel bizonyos: 1932 végén Németh Andor már nyomtatásban is szólt Kafkáról. Írása, amely a Nyugat 1932. évi 23. számában jelent meg, s eredetileg előadásként hangzott el az egyik „Nyugat-konferencia" keretében, nemcsak konkrét szövegismeretről árulkodik, de már érzékelteti Kafka irodalmi jelentőségét is. Ennek az *Uj irányok a világirodalomban* című előadásnak Kafka már kétségkívül az egyik, meg is nevezett paradigmatikus író-szereplője. Az úgynevezett *„mágikus" realitás*ról szólva, szembeállítva Alfred Döblin kísérleteivel, Németh így írt Kafkáról: „Ezzel szemben [ti. Döblin regényeivel szemben] egészen zárt és hiteles világ Kafkáé, noha allegorikusan is értelmezhető. A magánhivatalnok, aki egy napon arra ébred, hogy százlábú lett belőle, utálatos, otromba féreg, aki azon tűnődik, hogyan titkolja el szégyenét családja előtt, akinek első gondolata mégis az, hogy bemegy az irodába, akármilyen ronda, hiszen nem a szépségéért fizetik, aki aztán a szoba falain mászkál, hulladékokból él és elpusztul: a családjától kihasznált és megvetett kishivatalnok allegorikus ábrája, ki egyszer fellázad, letesz illúzióiról és vállalja magát, – de értelmezésétől függetlenül önmagáért való, saját atmoszférájú alakulat, mint a *Process* is, annak a pernek a története, amelyet megtalálhatatlan instanciák indítanak meg, amelyek külvárosi házak padlására idézik a vádlottat s egy egész életen át nyugtalanítják, míg a kivégzésére sor kerül" (Nyugat, 1932. 23. sz.). Ebben a történet-elmondásban nemcsak két konkrét Kafka-mű ismerete dokumentálódik (mindkettő alapmű, az egyik a nevezetes „Process" vagyis *A per*), de szövegkörnyezetében az is nyilvánvalóvá lesz, hogy Némethnél Kafka az új művészet paradigmatikus megnyilvánulása. Arra példa, hogy ez az új „művészet intelligens. Új kontúrokat teremt s visszavonul az exisztenciához jutott képek mögé, nem úgy, mint a régi író, aki sokszor jobb hite ellenére a külső valószínűség kedvéért álomnak, vagy képzeletnek állította be a dolgok valószínűtlen kapcsolásait. Az új író nem keres mentséget képzemény-szülöttei számára. De ez a realitás mégsem azonosítható minden további nélkül a külső világ több irányból meghatározott s ezért nehezebb szövésű látszat-realitásaival. Azaz: a képek irrealitása csak a mű keretein belül érvényes és ott is csak mint »mágikus« realitás" (Nyugat, 1932. 23. sz.).

Vagyis, állapítsuk mindjárt meg: az első nyomtatott Kafka-említés mindjárt egy irodalomértelmezési fölismerés részeként, bizonyítóanyagaként jelenik meg. Jóval több tehát, mint egy véletlenszerű olvasmányélmény „fölmondása", vagy mint műveltségfitogtatás.

Ismereteinket gazdagítja, hogy Látóhatár-beli nekrológjában Fejtő Ferenc fölidézi egyik, tárgykörünkbe vágó emlékét, s ezt az emléket 1933-ra datálja. „Emlékszem – írta nekrológjában Fejtő –, egy este – 1933-ban – József Attila egy különös történettel állított be hozzám, amelyet – mondotta – egy barátjától hallott. A történetben, amely nagyon felizgatta képzeletét, egy pörről volt szó, amelyben a vádlott kézzel-lábbal hadakozik, hogy megtudja, mivel vádolják, ám hasztalanul. Az eljárás ellene, tőle függetlenül folyik, valami végzetes gépies törvényszerűséggel. Nyilván nem is valamilyen pontosan megfogalmazható vétségért, hanem egy »eredendő« bűnért vonják felelősségre. A történetet, Kafka azóta világhírűvé vált Pörének meséjét Németh Andor mondotta el József Attilának, akiben [ez] mély nyomot hagyott" (Fejtő, Látóhatár, 1954. 3. sz. 163.). Fejtő szavait nincs ok kétségbe vonni, alig tíz évvel az események után rögzítette, legföljebb az időpont lehet téves, ám még ez sem bizonyos: lehetséges, hogy csakugyan 1933-ban történt, amit a nekrológ elmond. Ez pedig, ha elfogadjuk, egyszerre erősíti meg eddigi tudásunkat *(A per* József

Attilára gyakorolt – s Németh Andortól induló – hatását már Rába György valószínűsítette, jóllehet a nekrológot nem is ismerte), s teszi nyilvánvalóvá, hogy Németh már a négykötetes összegyűjtött írások megjelenése (1935) előtt is sok mindent ismert a Kafka-életműből. Azaz, tájékozottsága *más,* időben korábbi forrásokból is táplálkozott.

Nincs rá közvetlen bizonyítékunk, de valószínű, hogy az erősen franciás tájékozottságú Németh Andor egyebek közt a francia Kafka-recepcióból is nyert ösztönzéseket. Tudjuk ugyanis, hogy „külföldön [értsd: nem német nyelvterületen] először Franciaországban, 1933-ban jelenik meg Kafka műveinek első, viszonylag teljes fordítása, ezt hamarosan olasz és norvég kiadás követi. 1936-ban lengyelül, 1937-ben angolul, 1939-ben spanyolul, 1945-ben svédül és dánul adják ki". „Az 1933-as francia kiadás messzemenő szemléletbeli, filozófiai, kulturtörténeti következményekkel járt: a francia egzisztencializmus ősének, szellemi ihletőjének tekintette Kafkát" (Kajtár Mária jegyzete, in: Franz Kafka: *A per*. Ford. Szabó Ede. A kötetet szerk., a mű szövegét sajtó alá rend. és a jegyzeteket összeáll. Kajtár Mária. Bp. 1995, 125.). Márpedig, mint látni fogjuk, Kafka és az egzisztencializmus „egybelátása", összekapcsolása nagyon is jellegzetes eleme lesz Németh Andor Kafka-fölfogásának. Egyáltalán nem lenne tehát meglepő, ha egyszer igazolást nyerne, hogy az 1933-i francia Kafka-kiadás francia folyóirat-recepciójának egynémely darabját Németh már egyidejűleg ismerte, sőt ösztönzést nyert belőle.

4.

Annyi így is, úgy is bizonyos: a harmincas évek közepén Németh Andor orientációjában Kafkának már meghatározó szerepe volt. Ez szépen kiderül a *Zsidó írók* című, Németh Andor fordította és szerkesztette, 1935-ben megjelent antológiából, amelynek összeállítására Horváth Zoltán, a Tabor kiadó vezetője kérte föl. Ez az antológia, mint egy másik írásomban már bemutattam, bár alig ismert, a Németh-életmű fontos darabja (vö. Lengyel András: *A „zsidóság családi hagyománya" és Németh Andor,* kézirat). Benne nem pusztán egy alkalmi irodalmi – pénzkereső – feladat teljesítése érhető tetten: Németh itt, mások írásain keresztül, saját identitását fogalmazza újra – a releváns zsidó irodalom áttekintésével és prezentálásával. S ebben az antológiában Kafkának meghatározó szerep jut. A tizennyolc elbeszélést közreadó kötetben Kafka egyike annak a két szerzőnek, aki – az egy-egy írással szereplő többi író közül magasan kiemelkedve – két prabolával is jelen van a válogatásban, s a kötet kimondott, kimondatlan „üzenetének" legfőbb hordozója éppen ez a két írás. Figyelemre méltó, hogy ezen antológia számára Németh nemcsak lefordította *A törvény előtt* és az *Ítélet* című Kafka-írásokat, de arra is súlyt helyezett, hogy elnyerje ehhez a magyar fordítások jogait birtokló Klopstock Róbert engedélyét is. (Ez a tény, egyedül itt a kötetben, külön is föl van tüntetve, az antológia más szerzők esetében nem bíbelődik szerzői-fordítói jogok regisztrálásával.) Az igazán fontos mozzanat mégsem ez, ennél fontosabb, hogy a szerkesztői *Utószó* leszögezi: „Csak olyan elbeszéléseket vettünk fel ebbe a gyűjteménybe, amelyek szemléletükben, hangulatukban vagy meseszövésükben különösképpen jellegzetesek arra a fogalmilag meghatározhatatlan, de kétségkívül egészen sajátos szellemiségre, amely a zsidósággal egyet jelent" (317). Azaz, Németh számára Kafka nemcsak nagy író, de a zsidó szellemiség egyik reprezentánsa is. Az írói nagyság és e szellemiség reprezentatív megjelenítése, persze, nem választható szét, nem állít-

ható egymással szembe. De így is bizonyos, Kafkában nemcsak irodalmi értéke, de zsidósága is becses elem Németh számára. S ez a zsidó szellemiséget újrafogalmazó, reprezentatív szerep a Kafkáról írott *Utószó*-beli rövid jellemzésben explicite is kimondódik: „A második részt Franz Kafka, az újkor legnagyobb zsidó misztikusának parabolái vezetik be. Kafka minden írásában, minden mondatában újra formulázza – immár minden teológiai fogalmazástól mentesen – a zsidó lélek állandóan visszatérő problémáját, a törvény és az üdv megoldhatatlan ellentmondását, a specifikusan zsidó szorongást" (318.).

Németh Andor Kafka-fölfogásának egyik pillére tehát már ekkor, 1935-ben készen állt, s ez a pillér, tudható, a későbbi Kafka-könyvnek is kiiktathatatlan tartóoszlopa maradt.

Fölfogásának másik pillére nem sokkal később, 1936 őszén már szintén állt. A Kőhalmi Béla szerkesztette nevezetes gyűjteményben, *Az új könyvek könyve* (1937) című kötetben ő is vallott olvasmányairól. Ebben, élete és olvasmányai látszólagos feszültségéről szólva, megpendít egy gondolatmenetet, amelynek végén néhány, számára fontos nevet is megemlít. Olvasmányaim révén, írja, „külső életem látszólagos mozdulatlansága és mereven ismétlődő reflexei ellenére, valahogy úgy érzem magamat, mint az utazó, aki a valóságos élet kulisszái között örökké a tengereket járja, bódító fűszerillatú szigeteken köt ki, sarki éjszakákat telel át és így tovább. Nem egyes könyvekről van itt szó, hanem területekről, szigettengerekről és kontinensekről, a művek kommunikálnak egymással, néha mélyen behatolnak az ismeretlenbe. Van-e például izgatóbb, mint töredékeket olvasni és kiegészíteni, amit a vizionálónak nem maradt ideje elmondani? *Van egy világ például – az exisztenciális titok világa –, mely egyformán megközelíthető Kafka, Heidegger, Proust vagy Bloch felől. Erről többet is tudnék mondani, de itt nincs rá hely" (Az új könyvek könyve*. Szerk. Kőhalmi Béla. Bp. 1937. 245.).

E vallomás, mondjuk ki mindjárt, több szempontból is érdekes, sőt figyelemre méltó. Már az említett nevek is fölkelthetik figyelmüket, hiszen ezek külön-külön is, együtt is újdonságot jelentenek a magyar recepcióban. 1936 őszén, amikor vallomását Németh papírra vetette, egyik „név" sem volt még a magyar közműveltség szerves része – magyar nyelvterületen kevesen ismerték, még kevesebben olvasták őket. A nevek ilyen összekapcsolása pedig nemcsak az egyéni tájékozottság és ízlés dokumentumaként érdemli meg a számontartást: összekapcsolásuk igazi gondolkodástörténeti *truváj,* izgalmas megértéskísérlet jele. S ha figyelembe vesszük, hogy ez a nevekkel jelzett kombináció, mint ki is mondódik, az „exisztenciális titok" megértésének kísérletéről árulkodik, nyilvánvalóvá válik, hogy itt Németh – széleskörű, nagy tájékozottsága birtokában problémaérzékenységétől vezérelve – a világnak, az emberi létezésnek egy olyan megértéskísérletét villantja föl, amelyik mind az alapprobléma, mind az egyes alkotók interpretálása során termékeny eljárásnak ígérkezik. Ha pedig arra is fölfigyelünk, hogy az idézett gondolatmenet összekapcsolja az egymással kommunikáló s így az ismeretlenbe is behatoló művek összjátékát az „exisztenciális titok" megfejtésével, akkor észre kell vennünk: itt az „exisztenciális titok" művek egymás közti kommunikációja révén bekövetkező megértéskísérlete érhető tetten. Ez pedig teljes mértékben összhangban állott a kortárs filozófia legmodernebb, legfrissebb, már egy nagy fordulatot is magában rejtő fejleményeivel: egyidejű volt velük.

Szempontunkból, persze, most mindebből elsősorban az látszik kiemelendőnek, hogy Kafka neve és életműve Németh horizontján olyanok törekvéseivel kapcsolódik össze, mint pl. az akkoriban még egzisztencialistaként olvasott Heidegger, vagy a marxizmust és

a zsidó misztikát sajátosan ötvöző Ernst Bloch – azaz: a „zsidó" Kafka Némethnél kapott egy nagyon határozott egzisztenciálfilozófiai dimenziót. Másképpen fogalmazva: Kafka interpretációjában a zsidó misztika és az egzisztencializmus, mint lehetséges interpretatív mozzanat, összekapcsolódott, egymást kiegészítő és erősítő nézőponttá lett.

Rába György – meg nem nevezett forrás alapján – úgy tudja, hogy Németh Andor három évvel József Attila halála után, azaz 1940-ben kezdett hozzá Kafka-könyve megírásához (Rába 1980.). Valószínűleg igaza van, a Kafka-könyv előszavában maga Németh is 1940-i kezdésről beszél. Ami mindenképpen bizonyos, a könyv írására már Franciaországban, emigrációban került sor. Nem egyértelmű azonban, hogy már Párizsban, a Franciaország elleni német támadás előtt hozzákezdett-e, avagy csak „vidéken", Cassis-sur-Merben, ahová a háború elől elhúzódott. A könyv készültét adatolni egyelőre először csak 1941 végéről, a vidékre húzódott Németh leveleiből tudjuk. Az első, s mindjárt lényeges információk a Fejtő Ferenchez írott, 1941. november 4-i levelében találhatók. Ebben, a könyvre vonatkozóan, a következők olvashatók: „Kafka-könyvem szépen halad, ezzel szemben most olvasok egy tárcát a Neue Zürcher Zeitungban egy svájci esszéista Kafka-könyvéről, ki legnagyobb megdöbbenésemre, ugyanolyan szempontok szerint és ugyanolyan módszerrel foglalkozik Kafkával, ahogy én csinálom. Egyenesen mulatságos. Például a bevezetésben azt írja: »Nem elégszem meg azzal, hogy nagyjából értelmezzem a regényeit, a kis részletek megmagyarázása sokkal érdekesebb.« Ugyanezt írtam, majdnem szó szerint. Ő is az exisztenciális filozófia fogalmaival magyarázza Kafkát, én is. Ő is megcsinálta a regények exegézisét. Mondhatnám, hogy okos fiú vagyok, mert ha más is így oldja meg a kérdést, akkor valószínű, hogy fején találtam a szöget. De mégis bosszantó, vagy talán nem is. Mert lehet, hogy az ő könyve unalmas, én pedig igyekszem érdekessé tenni az enyémet. A beszámoló például szemére veti a svájcinak, hogy Kafka zsidóságát nem veszi eléggé figyelembe. Én megértem szegény szerzőt, nem akarta ezt a kényes dolgot bolygatni. Én viszont centrális fontosságúnak tartom, s úgy is kezelem." (A levél a címzett tulajdonában van, xeroxmásolatát Agárdi Péternek köszönöm.) E levél alapján bizonyos, hogy Németh ekkor már egy ideje módszeresen dolgozott a könyvön („szépen halad"), s koncepciója, nézőpontja és feldolgozási módszere már, legalább fő vonásaiban, kialakult. Az is figyelemre méltó, hogy a háborús viszonyok ellenére még svájci irodalomhoz is hozzájutott. Nem derül viszont ki, hogy mi volt az a szövegforrás s dokumentáció, ami rendelkezésére állt, amiből dolgozhatott. Csak föltételezhető, hogy emigrációjában is birtokában volt az összegyűjtött írások négykötetes, 1935-i editiója, amely az életmű javát már tartalmazta, s – Franciaországban élvén – keze ügyében lehetett a francia Kafka-irodalom java is.

Egy héttel később, 1941. november 11-én, volt kiadójának, szerzőtársának és barátjának, az akkor még Pesten élő Horváth Zoltánnak írt a készülő könyvről. Levelében mindenféle aktuális terveiről, pl. egyik könyve spanyol kiadásáról, fordítói szándékairól számolt be Horváthnak, s mintegy a gondolatmenet zárásaként említi meg a Kafka-könyvet: „Végül Kafka-könyvemet is szeretném elhelyezni, magyarul is. Ha megvan még a Tabor [ez a kiadó adta ki a Németh készítette *Zsidó írók* című antológiát is!], nekik nagyon alkalmas volna. Kafka iránt egyre nagyobb az érdeklődés, lépten-nyomon cikkeznek róla folyóiratokban, sőt napilapokban is. A Neue Zürcher Zeitungban három hosszabb cikket olvastam róla a közelmúltban. Idők jele. Nem tudom, megírtam-e már, hogy lefordítottam

a Prozess-t, privát passzióból. De, mert most kiárusítással foglalkozom, hát ezt is hajlandó vagyok kiadni a kezemből. Kapjanak rajta." (PIM kézirattár V. 2293/171/1.) Ez a levél, minden vonatkozásban, folytatása a Fejtőhöz írottnak. Lényeges újdonsága, hogy kiderül belőle, a Kafka-könyvet Németh magyarul is publikálni akarta – ha szerződést kapott volna rá Horváthtól, illetve a Tabortól, nyilván ő maga készítette volna el a magyar változatot is. S hogy igen komolyan foglalkoztatta a Kafka-téma, az *oeuvre,* jelzi ajánlata: ő, a márólholnapra élő, egzisztenciáját apró és bizonytalan honoráriumokra építő író, „privát passzió"-ból, szerződés nélkül lefordította *A per*-t. (Sajnos, Némethnek ez a fordítása, bár a levél szerint már elkészült, soha nem jelent meg, sőt – minden jel szerint – elkallódott.)

Munkarendjét, így a Kafka-könyv írásának ütemét is, mint az előbbi levél sejtetni engedi, nagymértékben befolyásolták kiadói megrendelései: azzal kellett foglalkoznia, ami közeli honoráriumot ígért. Valószínű tehát, hogy ez az élethelyzet szakította félbe vagy legalábbis lassította le a Kafka-könyv írását is. Fejtőhoz írott, 1942. január 21-i levelében pld. arról számol be, hogy új könyv írásába vágott bele: „Elkezdtem írni az Attila-könyvet, melynek egyik célja az is, irodalomtörténetileg értékelni az aktivista mozgalmat, amelyben Attila, mint tudod, a bécsi tartózkodás során, ha csak átmenetileg is, résztvett, s amelyet a maga módján utolsó nagy költeményeivel, a tanköltemények kiteljesített." (A levél a címzett tulajdonában van, xeroxmásolatát Agárdi Péternek köszönöm.) S tudjuk, ez a később elkezdett könyv nemcsak elkészült, de Cserépfalvi Imre jóvoltából még a háború idején, 1944-ben meg is jelent, sőt siker lett. Ez azonban, bár megérte megírni, hiszen máig a József Attila-irodalom egyik standard műve, azzal járt, hogy Németh egyéb, gyors pénzt nem ígérő tervei szükségképpen háttérbe szorultak. Ezt a szituációt rögzíti Németh 1942. március 3-i, Horváth Zoltánnak írott, csalódott hangú levele is. Ebben, hallgatólagosan tudomásul véve a magyarországi „megrendelések" elmaradását, van egy keserű, s közvetlenül a Kafka-könyre is vonatkozó megjegyzése: „Hogy miből élünk? Nevetni fog. Írói honoráriumaimból. Egy félévig egy amerikai kiadó előlegezett arra a könyvemre, amit írok neki (Kafkára), aztán mióta kitört a háború, s ez az összeköttetés befagyott, a spanyol kiadó előlegeit csipegetem fel. Voilá! Persze történtek bonyolultabb dolgok is, ezeket majd a visszaemlékezés boldogabb idejében fogom elmesélni, ha ugyan arra sor kerül." (PIM kézirattára V.22931/174/13.) Ez a levélrészlet mindazonáltal más információi miatt is fontos. Kiderül belőle, amit egyébként eddig nem lehetett tudni: a Kafka-könyv eredetileg egy *amerikai kiadó* számára készült, Némethnek szerződése is volt rá, hiszen előleget is kapott a még csak készülő műre. S ennek a ténynek az ismerete azt is föltételezni engedi, hogy a Kafka-könyv eredetileg nyilván angol nyelven jelent volna meg – azaz, a végül megvalósuló francia editió csak jobb híján való, mondhatnánk pótmegoldás volt. (Utólag azt kell mondanunk, az eredeti terv, az angol nyelvű amerikai kiadás lett volna az igazán üdvös, hiszen az jelentősen megnövelte volna a könyv potenciális ismertségét, szakmai sikerét.)

A kedvezőtlen körülmények ellenére azonban Németh Cassis-i elzártságában sem adta föl teljesen tervét. S bár újabb s újabb pénzkereső aktuális munkák késleltették a Kafka-könyv elkészítését, megírásáról nem mondott le. Hogy 1942 és 1944 eleje közt mennyit haladt e munkával, nem tudjuk. De 1944. január 21-én, egy Dormándi Lászlónak írott levelében újra arról tesz említést, hogy dolgozik a könyvön. Jellemző azonban, hogy most is egyéb, aktuális teendők határozták meg életét. Most is arról írt, hogy: „nagyon fontos volna a számomra, ha a lehető leggyorsabban tető alá tudnád hozni az elhelyezések ügyét.

Mellékelve küldöm a M. T. egy minta-fejezetét. Nagyon kérlek, tekints bele s ha jelentkezik a kiadó, olvastasd el vele is. Azt hiszem, ez elegendő lesz ahhoz, hogy kedvet kapjon a könyv kiadásához – amelyet Te különben ismersz és legjobb meggyőződéseddel ajánlhatsz. Mondanom sem kell, mennyire könnyítenének az ebből fakadó előnyök meglehetősen bizonytalan anyagi helyzetünkön és biztonságérzésünkön." (PIM kézirattára V.4766/231/1.) Hogy mi volt ez az M. T. rövidítéssel emlegetett mű, csak sejthető (alighanem a Mária Terézia-könyvről esik itt szó), de jól láthatóan prioritása volt a Kafka-könyvhöz képest. Utóbbiról a levélben, nagyon jellemzően, csak ennyi olvasható: „Én most a Kafka tanulmányon vajúdom. Sajnos, nincsenek eredeti szövegeim; főleg Max Brod életrajzi művét hiányolom. Nincs meg neked véletlenül?" (PIM kézirattára V.4766/231/1.) Ez a némileg enigmatikus szöveghely, bár elbizonytalanítja az értelmezést: mit érthetett Németh „eredeti szövegek"-en? – annyit mindenképpen jelez: Franciaország fölszabadulásának előestéjén a Kafka-könyv írása újra napirenden volt.

5.

A *Kafka ou le mystère juif,* Victor Hintz fordításában végül 1947-ben jelent meg. Legalaposabb ismertetője, Tverdota György úgy véli: „A szövegnek a kor történelmére tett utalásaiból kiderül, hogy a munka monográfiává a háború után kerekedett" (T. Gy.: *Az első magyar Kafka-monográfia.* Im: *A kékpupu teve hátán. Németh Andor idézése.* Bp. 2004. 169.). Ez a tézis az eddig mondottak alapján, úgy vélem, több mint kétséges: láthattuk, hogy Németh eleve könyvet akart írni, s e munkájában már igen korán előre is haladt. Abban mégis alighanem igaza van Tverdotának, hogy a szöveg véglegesítése csakugyan a háború után történt meg, s akkor, valószínűleg közvetlenül a megjelenés előtt készült el a francia fordítás is. Az 1940–41-ben elkezdett könyv végső formájának kialakítása természetesen egyben aktualizálás is volt, így, értelemszerűen, a háború utáni állapotok tükre (is) lett. A könyv „késésének" mégsem csak a háborús körülményekben kell keresni az okát. A késésnek minden jel szerint volt egy eminensen szakmai oka is: a Kafka-életmű „egzisztencialista" interpretációja, amely Németh előtt célként már 1936 körül földerengett, megkívánta a szerző exisztenciálfilozófiai tudásának szisztematikus végiggondolását. Az a három (!) nyelvű, 282 oldalas filozófiai kézirat, amelyről először Tverdota György adott hírt *(Németh Andor és a francia egzisztencializmus.* Literatúra, 2001. 2–3. sz.), s amelyet azóta textológiai elemzésnek is alávetettek (Bircsák Anikó: *Egy polifonikus értekezés két szólama,* in: *A kékpupu teve hátán.* Bp. 2004. 135–149.), sejtésem szerint a Kafka-könyv filozófiai megalapozásának szándékával készült, s a munka közben fölmerült elméleti kérdések teoretikus tisztázását célozta. Eleve műhelymunkaként, „nyersfogalmazvány"-ként íródott tehát – ez magyarázza a magyar, a francia és a német nyelv „rejtélyes"-nek mutatkozó váltogatását. Tverdota úgy gondolta (s föltevését Bircsák Anikó is elfogadta), hogy ez a filozófiai nyersfogalmazvány „feltehetően a háború alatt, vagy közvetlenül a háború után", azaz 1944–45-ben készült (vö. Bircsák 2004, 146.). Ezt a datálást, bár igencsak fontos lenne, egyelőre magam sem tudom pontosabbá tenni, szűkíteni. Ám a Kafka-könyvvel (s általában: a Kafka-problematikával) való szoros összefüggése szövegszerűen, filológiailag is valószínűsíthető. Bircsák Anikó idéz a kéziratból egy Kierkegaard-ra vonatkozó passzust – két változatban is. Az első, a szereztetés stádiumát még közvetlenül

tükröző verzió ez: „Így lett [Kierkegaard] Isten antiteológusa, *így lett a törvény kapuja előtt álló őrré, aki fenyegetéseivel elriasztja az érkezőt az elől a kapu elől, amely kizárólag az érkezőé, s amelyen át senki más nem juthat be,* [áthúzott szöveg: *csak ő]* – *de az őr becsukja az orra előtt.*" (Idézi Bircsák 2004, 139.) Ám ez a szöveghely, bár Kierkegaard-t nevezi meg, valójában Kafka-parafrázis. A probléma, amit e szöveg összefoglal, kétségkívül Kafka nevezetes, Németh Andor által is lefordított s a *Zsidó írók* című antológiába beválogatott *A törvény előtt* című parabolájának a tömörítvénye. Azaz, ebben a gondolatmenetben nemcsak a két problematika (a Kafka-próza, illetve az exisztenciálfilozófia) érintkezési pontja érhető tetten, de érzékelhetővé válik a Kafka-parabola gondolati elsőbbsége, filozófiai diskurzust alakító szerepe is. Másképpen szólva: a nyersfogalmazványt a Kafka-parabolából kiindulva koncipiálta meg.

A Kafka-értelmezés megkívánta bölcseletei alapvetés pedig nyilvánvalóan időt s munkát igényelt. Nem hiszem ugyan, hogy Angyalosi Gergely Némethről adott meghatározása („műkedvelő filozófus") pontosan írná le Némethnek a filozófiához való, alapvetően *írói* viszonyát, ám a Kafka-könyvhöz szükséges bölcseleti alapvetés elkészítése, vagy akárcsak kicsit is módszeresebb végiggondolása még az irodalom saját szempontjai megkívánta formában is nagy munka volt. A háborús viszonyokon túl *ez* késleltette a Kafka-könyv megszületését.

S úgy gondolom, a nyersfogalmazvány és a Kafka-könyv helyesen csakis együtt olvasva, szinoptikusan értelmezhető.

6.

Mit jelentett, mit jelenthetett Németh Andor számára a *Kafka ou le mystère juif* megírása? A választ egyik filozófiai töredéke, az Angyalosi Gergely által okkal s joggal előtérbe állított *A szorongó szabadság* adja meg a legtisztábban s legpontosabban. „Minden filozófiai mű – mondja itt Németh – kérdésekre válaszol. Kérdés és válasz túlmegy a szerző személyén. A kérdéseket a tudomány vagy a bölcselet veti fel fejlődésének kritikus pillanataiban. A szerző tolmácsa a válságnak." Majd, kicsit később így folytatja: „Minden filozófiai műnek szabatosan elhatárolható tárgya van. A bölcselkedőnek vele való birkózása tárgyilagos. *Ám terve mögött meghúzódik egy másik, ezúttal teljesen személyes terv; önmaga terve, amelynek szempontjából a könyv tárgya csupán ürügy; önmaga kinyilvánításának, önértéke bizonyításának szükséglete. Vagyis minden filozófiai műben van egy tematizált tárgy, valamint – Sartre kifejezését használva – a személyes hatalom-akarás nem-etikus kinyilvánítása.*" (Idézi Angyalosi Gergely: *Az amatőr filozófus. Németh Andor és az egzisztencializmus.* In: *A kékpupu teve.* Bp. 2004, 156.) A kurzivált rész az eredetiben franciául van, árulkodva Németh inspirációjának forrásáról. De a kurziválás nemcsak ezért indokolt. Ebben a kiemelt részben ugyanis, akarva, nem akarva, Németh önmagáról is vall, s elárul valamit abból a személyes motivációból, ami intellektuális érdeklődését végső soron mozgatta.

S ez a személyes motívum, úgy vélem, nála ekkor is – a nagy zsidó misztikus megértése révén – az önmegértés és az önmeghatározás igénye volt.

Búcsú Beke Györgytől

Kárpátalján, a Magyar Kultúra ünnepe előtt ért el Beke György váratlan halálának híre. Hosszú évek óta súlyos betegséggel küzdött, de hozzászoktatott bennünket: barátait ahhoz, hogy mindig győzelmesen tudott szembeszállni sorsának megpróbáltatásaival. Mindazzal, amit a bukaresti hatalom részéről annak idején el kellett szenvednie és mindazzal, amit az irodalmi életben is el kellett viselnie. Mindig csodálattal figyeltem hatalmas munkabírását, kifogyhatatlan vállalkozókedvét, amely sohasem torpant meg a szinte megoldhatatlannak tetsző feladatok előtt. Számomra annak az erdélyi magyar helytállásnak a korunkbeli példaembere volt, amelyet korábban Mikó Imre, Orbán Balázs, Kós Károly, Reményik Sándor, Tamási Áron képviselt.

A barátom volt. Több mint negyven esztendeje ismerkedtem össze vele, emlékezetem szerint a Széchényi Könyvtár olvasótermében, egy közös barátunk mutatott be egymásnak bennünket. Barátságot azonban Bukarestben kötöttünk 1969 januárjában, midőn egy akadémiai ösztöndíj jóvoltából először jártam Romániában, Erdélyben: Bukarestben, Brassóban, Marosvásárhelyen és Kolozsváron. Beke György egy kicsiny panellakásban lakott, rengeteg könyv között, a feladatok sűrűjében, hiszen már akkor is ő volt az erdélyi magyar szellem egyik mindenese. Gyorsan kopogó írógépéből szinte kirepültek a sűrűn teleírott papirosok: regények, elbeszélések, műfordítások, történeti és irodalmi tanulmányok, riportok, publicisztikai írások, közel hetven kötet. Bennük az erdélyi magyarság társadalma és kultúrája, múltja és jelene. Valóságos erdélyi magyar enciklopédia – ebben csak az általa is mesterének választott Orbán Balázs életműve vetekedhetne veled. Beke György könyveiből rekonstruálni lehetne, hogy miként élt és küzdött Erdély magyarsága a huszadik század végén, a huszonegyedik század elején.

Ebben a gazdag és hiteles személyes könyvtárban kiemelkedő szerepet kap a *Barangolások Erdélyben* című, tíz kötetre tervezett riportsorozat, amelynek a minap vehettük kezünkbe a nyolcadik kötetét. Elődjének, az ugyancsak nagyszabásúra tervezett riportsorozatnak, amelynek első kötete *Szilágysági hepehupa* címmel 1975-ben került az olvasó elé, öt kötet megjelenése után, a nyolcvanas évek közepén, meg kellett szűnnie. A bukaresti hatalom egyszerűen nem tudta elviselni a szociográfus igazságát, amely nem ismerte a súlyos tapasztalatok megszépítését, és a szociográfus nézőpontját, amelyből csakis a valóságra nyílik látás. Beke Györgyöt ezt követve hallgatásra ítélte a zsarnokság, félelmek közé taszították, kampányokat szerveztek ellene – végül is el kellett menekülnie abból a kolozsvári házból, amelyet annyi szeretettel épített fel és rendezett be az erdélyi szellemiség termékeny műhelyének.

A *Barangolások* Orbán Balázsra emlékeztető hittel és buzgalommal fedezte fel Erdély magyarjainak életét, de nem csak az övékét, a románokét, a németekét is. Az az erdélyi kép, hadd mondjam így: az a „transzilvánista látomás" bontakozott ki lapjain, amely Kós Károly, Tamási Áron és Sütő András írásaiból ismerős. Valamikor, a kilencvenes évek elején, midőn még abban reménykedtünk, hogy a romániai politikai fordulat jótékonyan

fogja átalakítani a kisebbségi sorsot, Illyefalváról, ahol Kató Béla nagytiszteletű úr pompás konferencia-központjában egy tanácskozás előadója voltam, átautóztam Uzonba, hogy Beke Györggyel együtt térjek haza Budapestre. A falu központjában megszólítottam egy idős nénit: „Nem tudja, merre lakik Beke György?" Kiült a mosoly az arcára: „Hogyne tudnám: ő a mi költőnk."

Valóban, Beke György nem csupán riportere, szociográfusa, elbeszélője volt az erdélyi magyarság életének: gondjainak és reményeinek, hanem „költője" is. Költője, akit magasra emel a bizakodás és porba sújt a gonosz tapasztalat, aki nem pusztán az újságíró, a tudós, a regényíró tárgyilagosságával mutatja be népének életét, hanem valósággal lírai azonosulással – együtt örül és együtt szenved vele. *Magunk keresése* – ez volt egy korai riportkönyvének a címe, és igen, ennek a közösségi vállalkozásnak a szelleme és az erkölcse, a politikuma és a poézise hatotta át egész munkásságát. Az erdélyi magyarság sorsát és küzdelmeit ő állította, mondhatnám így is: példaként a huszadik és huszonegyedik század magyarsága elé.

Hadd térjek vissza egy pillanatra ama közel négy évtizeddel ezelőtti bukaresti látogatás emlékeire. Hideg volt akkor Bukarestben a január, óriási a hó. Vacsorára voltam hivatalos Bekéékhez, Joli csinos fiatalasszony, Misi még gyerek. Sokáig maradtam, küküllei bort ittunk, későn, éjfél felé indultam haza a szállóba, jó messze, az Északi Pályaudvar közelébe. Beke György elkísért. Baktattunk a bukaresti éjszakában, apró utcácskákban, széles sugárutakon, néha elhúzott mellettünk egy kései trolibusz. Közben folytatódott a meleg szobában, vacsora és bor mellett kezdett beszélgetés. Gyuri riportútjairól mesélt, rengeteget utazott, járta Erdélyt és a Regátot, kereste a magyar szót, ismerkedett, barátkozott. Nem hinném, hogy akadt széles Romániában még egy magyar író, akinek annyi személyes ismerőse, jóbarátja lett volna, mint neki. Miniszter, akadémikus, főszerkesztő, költő, mérnök, kórházigazgató főorvos, szövetkezeti elnök, falusi tanító, ingázó munkás, birkapásztor – mindez maga is valamiféle szociográfiai teljességet alkotott. Beszélgettünk, és a történetek, események, emberi arcok hátterében kirajzolódott az erdélyi, romániai magyarság sorsa. Akár egykor Dsida Jenő hatalmas költeményében: a *Psalmus hungaricus*ban. Amit Beke György ránk hagyott, könyvtárrá való művében, az is a „magyar zsoltár" egy változata: a valóságról beszél, egyszersmind a valóság fölé emelkedik, talán, hogy népe érdekében az Urat szólítsa meg. Most már barátom, barátunk: Beke György is ott van ezen a magaslaton, mint az Isten riportere és szociográfusa. Fáj búcsút venni tőle, hiszen távozása váratlan volt, néhány hónappal nyolcvanadik születésnapja előtt. Születésnapra készültünk, nem temetésre, és most mégis itt kell állnunk a ravatal előtt, ahonnan Beke György hamvai elindulnak haza, Uzonba. Isten veled, drága barátom, nyugodjál békében, örökséggel, és emléked maradjon velünk.

(Elhangzott a Farkasréti temetőben a búcsúztatáson 2007. február 1-jén.)

Pomogáts Béla

HÁY JÁNOS

A gyerek

(RÉSZLET A REGÉNYBŐL)

Az esküvő után a gyerek mondta otthon az asszonynak, éppen a konyhában voltak, és ebédet főzött az új nőnek és a fiának, hogy megpróbálják külön. Az asszony hátat fordított a gázsparheltnek, az arca nyirkos volt, az ebéd gőzétől. Nem jó nektek itt, kérdezte, a gyerek meg mondta, hogy jó, de egy új családnak külön kell és az új nő bólogatott, hogy külön, hisz ezt már jó ideje megbeszélték a gyerekkel, csak az alkalmas pillanatot várták, hogy bejelentsék, s ez a pillanat épp annak tűnt, vagy hát nem lehet számon kérni, hogy mért nem más pillanatban hangzott el ez a bejelentés, mikor épp ebben hangzott el, miért is vonnánk kétségbe, hogy ez volt az alkalmas pillanat. Jó, mondta az asszony, de azt gondolta, nem jó, csak tudta, hogy ilyenkor azt kell mondani, hogy jó, mert ismert olyanokat, aki ellenálltak és végérvényesen elvesztették a gyerekeiket, nemhogy velük nem maradtak, hanem még a faluban sem, volt, aki még az országot is elhagyta, s évi két üdvözlőlap maradt belőle: Kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog újévet, vagy Üdvözletünket küldjük, s itt egy nyaralóhely megjelölése volt. Jó, mondta a nemjó hangsúlyával, s hogy ebéd után előkotorják azokat a takarékleveleket, amiket még az apa rakott be a postán, hogy a gyerek majdani budapesti lakásvásárlásához hozzá tudjon járulni. Hogy ne mondják azok a pestiek, a gyerek elképzelt pesti feleségének a szülei, az új, a gyerek házassága révén szerzett rokonok, hogy ők tették lehetővé az ő gyerekének a fővárosi lakhatást. Hogy utána az a gyerek egész életén át lekötelezettnek érezze magát, ahogyan vele is volt, mikor a felesége apjának házába költözött. Hát nem, az ő gyerekének más élete lesz. Nem kell neki minden vasárnapi ebédnél, ami az efféle budapesti családoknál tulajdonképpen kötelező, a szülők itt kötelezik a gyermekeiket arra, hogy a szülőkhöz való tartozást megvallják. Olyan ez náluk, mint egy vallási szertartás, egy mise, amikor el kell mondani a családi hiszekegyet, a hiszek egy családbant, aztán az anya prédikációt tart a gyerekei sorsáról, utána a felajánlásairól beszél, az ebéden túl, ami persze már önmagában is egy adomány a gyerekeknek, s hogy milyen jó dolgokat eszelt ki számukra. A kapcsolatrendszerét és a pénzét hogyan tudja a gyerekei boldogulására fordítani, amennyiben a gyerekek továbbra is hálásnak mutatkoznak. Befizeti őket például egy tuniszi útra, lásztminit, mert nekik úgysem lesz annyi pénzük, hogy ezt megtegyék. És akkor

térdre ereszkednek ott az ebédlőasztalnál a gyermekek, az anya megszólal: családunk teste, és a gyerekek akkor elfogyasztják az ebédet. Néha egyszínalatti ez az étkezés, hisz az asszony valójában utált főzni, s az étkezéseket csak a hatalomgyakorlás miatt tartotta meg, ha tehette, a levest elkerülte, néha azonban mégis volt, hogy komplett legyen az ebéd, vagy mert a második pl. császármorzsa volt, ami nem tekinthető igazi fogásnak, szóval az efféle kiegészüljön valami tartalmassal.

Nem, mondta a gyerek apja, én összeszedem annak a lakásnak a felét, majd én fogom kifizetni és elismervényt is fogok kérni az eladótól, ha elfelejtenék, mert olyanok a pestiek, mindent elfelejtenek, nem emlékeznek rá, hogy mit kaptak a vidéki rokontól, csak arra, hogy kaptak egy kapcsolatrendszerrel nem rendelkező, egy az ő világukba nem asszimilálható rokonsággal bíró férjet a lányukhoz. Azt rögtön elfelejtik, hogy volt ott pénz is a gyerek mellett, és ha az nem lett volna, akkor azok a pesti rokonok, akik különben budaiak voltak, de ott a faluban mégis csak pestiekként említették őket, nem lettek volna képesek megvenni nem egy lakást, de még egy kutyaólat sem.

Ezeket a papírokat keresték most elő, s ebből vettek egy kis házat, mert itt vidéken a pesti lakás fele is elég volt egy ház megvásárlásához. Hisz volt ez a nagy különbség, ami miatt tulajdonképpen nem vetődhetett volna fel, hogy a gyerek akár önállóan vagy egy nincstelen feleség kíséretében, amilyen a lány volt, fölköltözzön Pestre, mert egy fél lakásban nem lehet ellakni. A röghözkötöttségnek ez egy korszerű módszere volt, ami valójában nem csak a gyereket sújtotta, hanem számtalan budapestit is, ha azt vették volna a fejükbe, hogy például Londonba vagy New Yorkba költöznek. Mert ezekben a városokban az ő lakásuk értéke sem hozhatott volna tán még egy felet sem, szar helyen sem, ahol csak négerek meg arabok élnek, akiknek másságát egy civilizált európai csak akkor tudja becsülni, ha nem jönnek le a tévéképernyőről. A pénz tehát, ami ott fél lakásra alig, az itt, ezen a budapestkörnyéki településen elég volt egy egész házhoz, két szoba veranda, konyha, mellékhelyiségek és persze udvar, ahol lehetne tyúkokat is, de jobb a fű, ami épp volt, nem messzire a gyerek szüleinek, helyesebben nagyszüleinek házától, de mégis függetlenül attól.

Ahogy a lakás megvolt, hamarosan gömbölyödni kezdett a lánynak, aki persze ez esetben most már papírforma szerint is asszony volt, a hasa. Látták ezt bent a többi nők az iskolában, és mondták, hogy jaj, ez nagy változást fog hozni az ő életében, mert egy nő mégiscsak azért nő, hogy gyereket szüljön, így teljesíti be a rászánt feladatokat. Efféléket mondtak, s csak amikor a lány hazament, korán, mert hol hányinger kerülgette, hol meg szédült, szóval egyelőre ennek a nemes feladatnak a rossz oldalát élte meg. Akkor, mikor a lány a rosszulléttől űzve kitette a lábát az iskolából, mondták azt, hogy szegény csaj, így nevezték, mert szerettek magukról és egymásról úgy beszélni, mint csajokról, holott az életkoruk és a testalkatuk egyáltalán nem indokolta, szegény csaj, mondták, a gyerek is olyan

lesz, mint az apja. Az rettenetes, annyira ronda gyerek! Miképpen tud egy anya viszonyulni egy ilyenhez. Mégis az én fiam ezt mondogatja mindennap, s közben meg arra gondol, hogy bárcsak ne volna az én fiam, hanem lenne másé, az enyém meg egy másik gyerek lenne.

A faluban nagyon számolgattak, hogy most hogyan is van ez a születés, mikor már megszületett a gyerek. Hat és fél hónapra, na nehogymár koraszülés legyen, amikor három kiló harminc volt és ötvenhárom centi. Nehogymár, ha hat hónapra születik, akkor még két kiló sincsen és ott tartják, beteszik az inkubátorba, mint a csirkéket a keltetőgép alá, aztán vagy megússza az idő előtti bevetést vagy történik vele valami visszafordíthatatlan például megvakul abban a műanyafényben. Végül arra a következtetésre jutottak, hogy a lány tulajdonképpen jutalom fejében, hogy pedagógusnapon, amikor szokás volt, a gyerek, mint igazgató, neki több pénzt adjon. Ilyen egyszerű magyarázata van a történetnek, ezért jött össze a főnökével, és megesett a dolog. Mert az biztos, hogy saját akaratból semmiképpen sem akarhatott ehhez a gyerekhez menni. Szép is volt, meg nem az a típus, aki egy ilyen küllem mellett, amilyen a gyerek, akar egy életen át tartózkodni, esetleg bosszúból, hogy megleckéztesse a vállalkozót, s rajta keresztül az összes férfit, aki jobban néz ki a gyereknél, szóval a többséget, vagy karitatív okokból, mert megsajnálta a gyereket ezért a küllemért. Hát ilyenért semmiképpen. Csak az képzelhető el, hogy előnyökért adta oda magát, s aztán baj lett, mert a gyereknek nem volt nagy gyakorlata ebben a vigyázásban. Vagy éppen az volt, hogy amikor ez a dolog összejött, akkor már nem volt nála óvszer. Vidéken nincsenek ilyen automaták például a művelődési ház vécéjébe, hogy kiszaladt volna, hogy, na, várjál meg hozok egy olyan dolgot. Meg ha lett volna, akkor sem lehetett volna megoldani. Az egész művház azt leste volna, hogy ő átszalad a suliból, mert a művház épp sréviz szemben volt az iskolával, be a vécébe. S mért menne épp oda hugyozni? Az iskola is tele van vécékkel. Mindenki tudná, hiába rejtené el a kis csomagocskát kijövet a zsebébe, mindenki tudná, hogy ő most éppen baszni készül. Páran még oda is szólnának, hogy mi van gyerek baszni mész?

Szóval nem volt, de hiába is lett volna ilyen automata, ezért aztán a lánynak azt mondta, hogy tud ő vigyázni, hogy ismeri ezt a módszert, és semmi baj nem lesz. De nem tudott. A hirtelen esemény, ami váratlan is volt, meg kicsit más, mint amikor ahhoz az özvegyasszonyhoz ment, mert ez egy fiatal és jó illatú lány volt, úgyhogy teljesen megfeledkezett az akaraterőről, ami kellett volna ahhoz, hogy még időben elhagyja a lány testét. Érezte, most pont a határig jutott, de mégsem kifelé mozdult, hanem befelé, s mire annyira észhez tért, hogy tudta, mit kell cselekedni, már rég késő lett.

Nahát, pont így esett teherbe a lány, mondogatták a faluban, s ezért volt az egész házasság. Mondhatni az új gyermek bűnben fogant, s erre a bűnre épült rá kettejük kapcsolata. Nincs ennek jövője, ilyen alapokon, hát nem igaz, mondogatták, hisz egész életük másról sem szólt, mint megtalálják azt, hogy az ő éle-

tüknek mi az a jellegzetessége, sajátossága, amivel különb más életénél. Hogy miért lehet az, hogy ők azzal az emberrel például le tudták élni az eddigi életüket, akivel leélték, holott semmi nem indokolja, legfeljebb, ha az embernek az a mániája, hogy az életét próbatételként fogja föl. Hogy például sikerül-e azzal a férfival, aki a házasság után pár évre elhízik, hetente legfeljebb egyszer borotválkozik, fogat soha nem mos, a lehelete olyan, mint a mocsárgáz, és mindenéből ömlik a trágyaszag, mert az állatok után valójában hiába is mos kezet, beleivódik ez a szag a bőrébe. És ez az ember néha, amikor nem annyira részeg, hogy nem is tudja, hol van, hogy azt se, hogy van neki felesége, vagy csak tehene, és most ott fekszik az istállóban, azt gondolja, a tehénszarnak a szagában, amit ő különben jó szagnak érzett. Amikor nem ennyire részegek, akkor ez a férfi rámászik az asszonyra, az asszony pedig a már említett próbatétel részeként tűri, hogy a férfi a dolgát elvégezze az ő testének felhasználásával. Ezt tanítja a lányának is, hogy nem kell félni, pár évig sokszor akar, de addig még jó is vele, aztán csak kevésszer, azt meg nem érdemes eltiltani, mert csak meghülyül tőle. Meg az se jó, ha valaki azt hazudja, hogy akkor megvolt a dolog, amikor épp a férfi olyan részeg volt, hogy nem emlékszik, mert a test megmutatja magát, azt nem lehet becsapni. Adni kell, amit akar, aztán békesség van. Akkor azt hiszi a hülye – így nevezte a férfit –, hogy valaki. Ja, igen, mert még van utána az a feladat is, hogy úgy kell csinálni, hogy neked is jó volt, magyarázta a lánynak, ahogyan neki is az anyja, mert csak akkor érzi magát valakinek. Amúgy mindegy, mit érez, mert egy senki. Szóval örökösen azokat az erkölcsi alapokat, s csak rájuk jellemző sajátosságokat kutatják, amiért például egy ilyen férfivel való kapcsolatot elviselik egy életen át. S hogy ez miért különb, ez az élet, mint másé, többek közt a gyereké, ami ebből a szempontból már most látszik, hogy össze fog omolni.

A gyerek házasságát valóban az az esemény alapozta meg, amiről a faluban beszéltek, talán kitalálták, vagy valaki aki éppen ott takarított a folyosón, például a takarítónő, s hallotta, amikor a lány azt mondja, hogy vigyázz, a gyerek meg, hogy fogok, meg nincs nálam óvszer, a kultúrházban meg nincs óvszerautomata, de ha lenne, akkor sem lenne jó, mert mindenki látná, hogy mért megyek oda, nem kell izgulni, majd vigyázok. És a takarítónő azt is hallotta, mikor a gyerek mondta a lánynak, hogy bocs, de elkéstem, ne haragudj. Nem lesz belőle baj, sokszor kéne ahhoz, hogy baj legyen. Egy alkalom az csak egy. Van ilyen arányszám, hogy hány szeretkezésből, hány az, ami ilyen eredménnyel jár, ezt még bioszból is tanultuk, magyarázta a lányt nyugtatandó a gyerek. Az igaz, ha pont az az egy történik meg, ezt már nem mondta, ami eredménnyel jár, akkor az arány százszázalékos arra az alkalomra nézve. És itt épp ez történt, hogy a tízből kettő arány csak úgy tudott volna kijönni, ha ez után az alkalom után is még szeretkeznek, s akkor azok már eredménytelenek lettek volna, de ez pont eredményes volt.

Mindez nem azt jelenti, hogy az ő házasságuk a lány előrejutási vágyára, jutalom iránti igényére alapult volna. Mert az történetesen, ha ismerik a lányt, tudták volna, hogy nem számít. Ugyanakkor azt sem lehet mondani, hogy attól, hogy nem arra alapult, már bizonyítja, hogy egy őszinte érzelemre alapult, mert mint ismert a lány élete, ez a kapcsolat a bosszúra épült, hogy ő most megmutatja a gatyagyárosnak, hogy nem fogja szétszarni az életét. Hogy létrehoz egy családot, méghozzá egy iskolaigazgatóval, aki ebben a relációban, negatív külső adottságai ellenére is valaki.

*

A gyereket Gabikának nevezték az apja és a nagyapja és a dédapja után. Nem feltétlenül azért, mert épp azt a nevet akarták adni, amely nevet ezek az ősök viseltek, hanem azért mert pont egy másik nevet akartak adni. A lány mondta, hogy ő megszakítja ezt a sort, amit a gyerek követett emlékezet szerint harmadikként, de ha lettek volna írásos dokumentumok, vagy valaki bement volna a paphoz, hogy megnézze az anyakönyveket, lehet, hogy már évszázadok óta. Ő ezzel leszámol, mondta, és ennek a gyereknek más nevet ad, azt, hogy Gabika. A lány kicsit arra is gondolt, hogy ezzel valami új kezdődik a világban. Hogy az ő élete, ami ezzel a gyerekkel meghosszabbodott, s előreláthatólag a végtelenségig fog tartani, hogy ez az élet, ami az övé, az most a kezdete valaminek, egyszerűen mondva az időnek. Ha a múlt jut eszébe, például az az apa, aki nem bírta a családot tartani, s idő előtt kidőlt a sorból, ez a múlt csak afféle készülődésnek tűnt a szemében, ami csak azért volt, hogy az igazi dolog létrejöjjön, az ő személyében indított idő. Az egész tényleg csak olyan, mint a Jézushoz képest a zsidók története, csak azért van elmondva az a sok minden, az a rengeteg zűrzavaros esemény, hogy végre meglegyen az igazi, aki az egész világot visszahelyezi az életébe, amin kívül kószáltak ezideig, nem csak a pogányok, akik perszehogy, a pogányok, azok főleg, de a zsidók is. Szóval ez a névadás jelezte, hogy innéttől ő mondja meg, hogy mi lesz, hisz innéttől az élet csak felőle, s az időt meghosszabbító gyerek felől értelmezhető.

A gyerek anyja ugyan kicsit haragudott, mert szerette volna, ha az ő férjének a gyerek apjának emléke tovább él a gyerek gyerekének nevében, de végül beletörődött. Arra gondolt, hogy majd magában úgy hívja, az elhalálozott férj nevén, akivel valójában kezdődött a vérvonal, bár erről a lány semmit nem tud, hisz ő csak úgy belekeveredett ebbe a történetbe, véletlenül, szükséges, vagy inkább elkerülhetetlen rosszként, hisz nélküle, helyesebben egy ilyen komponens nélkül nem folytatható az apa által megindított idő, és az anyának titkon majd ezen a néven jelenik meg a gyereknek a gyereke, s ha arra gondol, hogy Gabika, akkor olyan lesz, mintha egy idegenre gondolna, de ha arra gondol, és most itt a gyerek apjának és egyben a gyereknek a nevére is gondolt, tehát ha arra a névre gondol, na akkor fog ez az utód megjelenni. Aztán még azt is elhatározta, hogy majd egyszer, mikor ez a kisgyerek felnő, odahívja magához, néha úgy gondolta romanti-

kusan, hogy a halálos ágyához, ahol az emberek – szokás szerint – megbánják legrémesebb bűneiket, s elárulják a legféltettebb titkaikat. Például, hogy egész életükön át volt egy titkos bankszámlájuk, szeretőjük, vagy hogy van egy plusz gyerekük egy másik városban. S az a gyerek erről nem is tud, hanem csak azt hiszi, hogy neki nincs is apja. Mikor kicsi volt, arra gondolt, az ő anyja olyan, mint egy bibliai asszony, aki szeplőtlen fogantatott, csak később gondolta azt, hogy egy rohadt ribanc, aki bárkivel ágyba bújt, és azért nincs neki apja, mert az anyja nem tudott egy emberre rámutatni, hogy ő az az ember, sokra meg nem lehetett. Holott a valóság az volt, hogy ez a férfi ott dolgozott, abban a városban, egy építkezésen talán, s ott ismerkedett meg ezzel a fiatal nővel, aki az anyagbeszerzésnél dolgozott, véletlenül, mert nem vették föl az egyetemre, s a szülei azt mondták, neked dolgoznod kell, mert ha nem tanulsz, akkor mi nem tartunk el, s érettségivel oda lehetett elhelyezkedni, s ezt követően meg már nem is álmodozhatott az egyetemről, mert a korábbi tudása is lezüllött. Tavasszal már be sem adta a jelentkezési lapot, felesleges lett volna.

Ennek a véletlennek köszönhetően maradt ott az anyagbeszerzésnél, mint diszpécser. Mindennap találkozott a dolgozókkal, akik jöttek, hogy mire van szükségük arra a napra. A férfi is közéjük tartozott. Már három hete távol volt a feleségétől, igaz, hazament hétvégén, de az nagyon kevésnek bizonyult, nem is tudta eldönteni, hogy érzelmileg, vagy testileg, mert nem tudta megkülönböztetni, mindenesetre nagyon vágyott erre a lányra, bizonyára másra is vágyott volna, de más nem volt ott, csak ő. Semmiképpen sem akarta elszalasztani, hisz egyéb lehetőség közel s távol nem mutatkozott, ezért aztán minden különösebb megfontolás nélkül ösztönből letagadta a családját.

A lány örült, hogy végre egy rendes ember, akivel összekötheti az életét. El is tervezték a jövőt, mire vártak volna, hisz adva volt minden a dologhoz, a gyerekek számát, és a házukat. A férfinek nem volt fantáziája egyébként, és nem is volt szüksége rá, mert csak elmondta, hogy mi van otthon, leírta a saját gyerekeit, hogy olyanok lesznek az ő leszármazottaik, és a házukat, a felesége ruházatát, hogy olyat fog venni a lánynak. A lány gond nélkül adta oda magát, mert részben megbizonyosodott az őszinte szándékról, ami persze ebből a szempontból nem, csak a megszerzés szempontjából volt őszinte szándék, részben pedig fiatal volt, és az ő teste sem aludt.

Aztán a férfi eltűnt, lezárult az az építkezés, a lánynak pedig kimaradt először, ezt még nem vette komolyan, de a másodiknál már pánikba esett, főleg, hogy a férfi nem hallatott magáról. Az orvos meg is állapította, s ő akkor elhatározta, hogy megkeresi a férfit, de csak a buszmegállóig jutott. Megkérdezte, hogy hol lakik, és ott mondták a helyet, hogy forduljon a boltnál jobbra és azon az úton, ami különben a vágóhíd felé tart, ezért hívják vágóhíd utcának, de most valami más a neve, de azt senki nem tudja, esetleg Dózsagyörgy vagy ilyesmi. De amúgy sem lehet eltéveszteni, nincs ott más utca a bolt után, ez nem egy bonyolult tele-

pülés, és azon az utcán van a – számolt a helyi lakos –, a patakhíd után a harmadik ház balra. Na az ott annak a férfinak a háza, de most csak a felesége van otthon. A férfi a mávnál dolgozik, nemrég találta ezt a munkát, mert korábban rossz volt, hogy építkezésekre járt, s alig tudott itthon lenni, a gyerekeknek is hiányzott, s az asszonynak is persze, és most épp szolgálatban van. Mire a lány, hogy ő nem azt keresi, akinek felesége van, hanem azt, akinek nincs. Olyan itt ezen a néven és megismételték a teherbe esett lány által mondott nevet, nem található, mondták a buszmegállóban. Csak olyan, akinek felesége van és két gyereke. Mikor a lány, aki két és fél hónapos magzatot hordott magában, részletezte a küllemét, hogy úgy néz-e ki, s a helyi lakos mondta, hogy úgy, akkor rájött, hogy igen, az a férfi az. Elveresedett ott, és mikor kérdezték, hogy miért keresi, mondta, hogy csak véletlenül. Itt kellett átszállnia és gondolta, hogy megkérdezi, nem tudna-e találkozni vele, mert osztálytársak voltak a gimnáziumban, de mindegy megy tovább és felszállt az éppen érkező buszra, hogy messzire hagyja ezt a falut, ezt a buszmegállót, az ő életnyi szégyenének helyszínét.

Gondolta megtartja a gyereket, ha egyedül, hát egyedül, esetleg kerül valaki, akivel együtt. Aki elvállalja a más kölkét, s megérti az ő botlásának okát, mondjuk úgy a tragédiáját, amit éppen ez a megértő társ tudna orvosolni. Megtartotta a gyereket, s végül néhány próbálkozás után megértő társ nélkül nevelte fel.

Amikor a gyerek, talán tizenhat volt akkor, a szemére vetette ezt az apadolgot, nem tudott mit mondani, nem volt felkészülve arra, hogy ezt számon kéri az a fiú, akinek odaadta az életét. A fiú mondta, hogy én azt nem kértem, ne játszd előttem a mártírt, azért tetted, mert ez volt neked a jó, és eszedbe se jutott, hogy nekem mi a jó, hogy egyáltalán jó-e az, hogy megszületek, semmire nem gondoltál, csak magadra, hogy legalább nem leszel egyedül.

A lány, aki akkor már negyven fölötti, s a rengeteg munkától koránál öregebbnek látszó asszony volt, hisz egyedül kellett összeszedni a pénzt, amibe egy gyerek került. Olyan ez, mintha egy hatalmas kölcsönt venne fel az ember fiatalon, s utána ezt a kölcsönt törleszti élete végéig, s amikor már majdnem visszafizette, akkor a bank egy utolsó részlet elmaradásánál, azt mondja, hogy akkor most végrehajtót küldök és elárverezem a bútoraidat, mert rossz adós vagy. Én tizenöt évig fizettem, mondja az adós, de a bank csak, hogy kilencven nap, lejárt a kilencven nap és ne beszéljünk a múltról, itt a jelen hiányok számítanak. A gyerek épp így rontott rá az anyjára, majd mikor betöltötte a tizennyolcat, rögvest elköltözött otthonról. A lány azt sem tudta, hová, s mikor a tévében elsírta magát a Csellengők című műsorban, hogy szeretné, ha újra hazajönne és hogy ő mindent megtesz azért, hogy jó legyen neki, a gyerek látta ezt a műsort és azt mondta, hogy azt akarod mi, hogy továbbra is a te társad legyek az életben, hogy ne unatkozz, hát ezt aztán várhatod, egy nagy büdös lófasz, még ezt is mondta, voltam én neked tizennyolc évig a játékod, a te életed indoka, hát tovább nem leszek.

Szóval a halálos ágyon például egy ilyen gyerekről számol be a haldokló, hogy keresse meg a felesége ezt a gyereket, aki bizonyára látni akarja legalább az apja sírját. És mit ad isten, a gyerek tényleg látni akarta, és ahelyett, hogy megvetette volna ezt a férfit, aki szarban hagyta, s ha őszinték akarunk lenni, tönkretette az anyja, s bizonyos szempontból az ő életét is, azt a férfit ez a gyerek így halála után tisztelni kezdte, hogy volt bátorsága elhagyni az anyját, akivel tényleg nem lehetett volna egy napot sem együtt tölteni, olyan rémes ember volt, és fényképet tett ki róla az albérletében, ahol élt az anyától való szabadulást követően.

A gyerek anyja erre gondolt, hogy mikor ez a felemelő pillanat elérkezik, hogy ott fekszik a halálos ágyán, aminek persze volt egy apró szépséghibája, hogy meghal és nem tudja azt a jövőt látni, amit e titok elárulása, hogy a te neved tulajdonképpen ez és ez, szóval, amikor a gyerek a nevet meghallja, s mint valami küldetést követi a név adta utat, arra gondolt, hogy ezt már nem látja. Egy kicsit félt, hogy amennyiben nem sikerül elárulnia ezt a nevet, mert későn ér oda a gyerek a haldoklóhoz, amikor már nem haldokló, hanem halott, akkor a gyerek egész életében nem fogja megtudni, hogy kicsoda, s nem is fogja érteni, mitől vannak pszichikai nehézségei. A szoptatás elmaradására gyanakszik majd, vagy az apja alkoholizmusára, a szegénységre, ami végigkísérte a gyerekkorát, holott erről szó nincs, minden baj forrása, hogy nem tudja, valójában kicsoda, s ekként nem tudhatja mi a feladata az életben, mert a név kötelez, és neki ez nem a neve.

*

Tulajdonképpen ennek a rossznevű gyereknek a létével kezdődtek a problémák, vagy éppen folytatódtak. A bajok, ahogy a parasztok mondták, amibe beleértették a rákot, a vak gyereket, a részeges férjet, a házasságtörő feleséget, a száj- és körömfájást, ami megtizedeli a marhaállományt és a kolerát, ami miatt meg kell válni az összes szárnyastól, szóval minden olyat, ami ellehetetleníti az életet, azt a gyarapodásra és a hittanórákon elsajátított erkölcsi elvekre épülő életet, amit egyedül elfogadhatónak véltek. És nem is volt olyan család, amelyiket valamelyik baj ne érintett volna, s ha netalán nem, akkor azok éppen várólistán voltak, s hamarosan felütötte a fejét náluk egy rémes betegség vagy haláleset.

Nehéz eldönteni, hogy valaminek hol van az eleje, hogy mi miatt lett ez vagy az, s hogy ami éppen kezdőpontnak látszik nem pont egy már régen megkezdett folyamat része. Így aztán nem lehet tudni, ha nincs ez a rossznevű gyerek, akkor is megtörténik-e, ami most, hogy a gyerek kiül a verandára, míg a lány pelenkázza a kisfiút a nagyszobában és elővesz egy műanyag kanna bort, amit abból a szőlőből készített, amit még az apja telepített, mikor épp nem a harminckettesnél dolgozott. Pontosabban felújított, mert volt már itt korábban is egy szőlőültetvény, csak a tőkék nagy része elöregedett, s akkor mondta ez a férfi, hogy most ő újratelepíti a megfáradt bokrokat, és a tőkéknek több mint a fele ilyen volt, s az évek során a másik fele is kicserélődött, mégsem nevezték át a földet a gyerek apjának földjére, hanem maradt az a megnevezés, hogy a gyerek anyjának

az apjának a földje. És ennek az onnét származó bornak nekifogott, ami különben ingyen volt és szintén a nagyapja nevén szerepelt.

Mondta is a lánynak, mikor kijött a szobából, hogy hagyja ezzel a borral, mert ő azért nem fizet, csak annyi, hogy haza kell cipelni a pincétől, és annak semmi köze nincs a családi kasszához, az ingyen van, és nem azért nincs pénz, mert elkölti, hanem mert a lány gyesen van és a gyes az semmi, az csak a látszat, hogy az állam gyerektartást fizet, valójában olyan, mint az elvált vállalkozók, akik a minimálbérből löknek oda pár ezret az elhagyott feleségüknek és a két ottmaradt gyereknek, azt is csak azért, mert a bíróság kisajtolta belőlük. Mire a lány azt mondta, az az idő, amit az ingyenbor elvisz, az ivásra fordított és a részegségben eltöltött órák, az kerül pénzbe. A gyerek vállalhatna erre az időre valami munkát, akár korrepetálást, mennyi a hülyegyerek az iskolában, vagy ha nem, akkor segíthetne a lánynak a gyerek rendezésében, ahogy más férfiak is, vagy a háztartásban, például a mosogatásban.

Undorodom a szennyes edénytől, mondta a gyerek, hogy belenyúljak az ételmaradékoktól ragacsos tányérokba. Én nem undorodok, mondta a lány majdnem kiabáló hangon, vagy ha én is, akkor ebéd után dobjunk mindent a kukába. Te megszoktad, azért nem, de nálunk ezt nekem nem kellett, mondta a gyerek, s a lány akkor, hogy még papírpelenkára sincsen pénz, mire a gyerek, hogy ez azért felháborító, ezt a szót használta, de nem ennek a szónak a jelentése látszott az arcán, e szó jelentésénél sokkal nagyobb indulat, talán az alkohol vagy a lány jelenléte miatt, hogy ez a két dolog, a lány és a bor nem bírták elviselni egymást, felháborító, mondta, hogy egy gyerek miatt, csak azért mert szarik, meg hugyozik, hány fát kell kivágni a dél-amerikai esőerdőkben. Ez ellen szíve szerint inkább küzdene, mintsem elősegítse a fogyást, hogy ő is a pénzével részese legyen ennek a földellenes akciónak. Vissza kéne hozni a rongypelenkákat, mondta végül, a lány meg, hogy leszarom a környezetvédelmet, érted, a zöldpártokat és a biozöldséget, a szélenergiát, az ózonlyukat, a szelektív szemétgyűjtést, leszarom az egészet, és te is leszarnád, ha lenne elég pénzed papírpelenkára. Nyugaton erről másképp gondolkodnak az emberek, mondta a gyerek, azok már tudják, hogy mire kell figyelni, hogy ne fossa össze magát a föld, mert arra aztán nincsen pelenka. Tetszett neki, hogy így fogalmazta meg. Hagyjál már ezzel, hagyjál! – kabált az asszony. – Nehogymár azok mondják meg nekem, hogy mit csináljak, akiknek még a fogkeféjük is árammal megy, meg szarás után is zuhanyoznak. Az a baj bazmeg, mondta a gyerek, mert már eleget ivott ahhoz, hogy így beszéljen, az itallal cserélődött némiképp a szókincse is. Az a baj bazmeg, hogy te semmit nem értesz, a gyerekszar szaga kiáztatta az agyadból azt a keveset is, ami benne volt. Mért neked mi van benne, kérdezte a lány, mi van a te fejedben? Mikor a gyerek arra a rengeteg olvasmányra célzott, amit elolvasott, élén Schmidt Jenő Henrik összes elérhető művével, s hogy tudja például a kínai császárok listáját, vagy legalábbis tudta valamikor, a lány röhögött, hogy mire mentél vele? Annyit

tudtál csak megtanulni belőle, hogy el ne tévedj a kocsmaajtó előtt, hogy odatalálj az anyádhoz, meg vissza, ha újra porzott a veséd, csak annyit sikerült megtanulnod: többet nem.

Figyelj, mondta akkor a gyerek, nem tudod te, hogy nekem milyen nehéz. Te vagy az igazgató, mondta a lány, még tanítani sem kell. Az igaz, mondta a gyerek, de nekem kell menni a polgármesterhez, én felelek érted mindenért, a fűtésért is, meg az összes gyerekért, és a tanárokért, és én erre a felelősségre nem készültem, nekem más volt mondva, hogy mi lesz belőlem, nehéz megszokni, hogy nem az lett, és akkor még te is baszogatsz. Hogy a pénz, meg a gyerek. Legalább itthon lenne rendben minden. Mért baj neked az, hogy megiszom ezt a bort, ami különben ingyen van, mért baj az, hogy nekem valamitől könnyebb? Vagy jobb lenne, ha elmennék a kocsmába, az jobb, ha itthon se? Jobb, mert azt rettenetes nézni, az üvegajtón át, ahogy fogy a kannából az ital, s te pedig hülyülsz le a verandán. Az anyád mondta, kérdezte a gyerek. Mit, kérdezett vissza a lány. Hogy – akarta mondani a gyerek, de ő sem tudta, mit kellett volna mondania a lány anyjának, úgyhogy csak azt mondta hogy az a dög, az a rohadt kurva, tudom, mit csinált az apáddal, hogy mért van a te apád a temetőben, de velem te azt nem fogod, nem bazmeg velem te azt nem... Az utolsó szavakat a lány már nem hallotta, mert a gyerek felsírt, talán a hasa, vagy mert hangosak voltak a verandán, s csak egy kétszárnyas üvegajtó volt ott, és az is rosszul zárt, mert a korábbi tulajdonos, bontásokból szerezte meg a nyílászárókat és hát nem voltak első osztályúak, legalábbis a második felhasználáskor már nem.

A gyerek ült a verandán, és nézte az asztalterítőt, csak egy kisvillany égett, a minták megmozdultak ott, éppen a szeme előtt, először csak: mintha virágok lennének. Igazi virágok. Sárgák, pirosak és kékek. Aztán később elmozdultak onnét a színes foltok, és fekete szörnyalakok lettek, a gyereknek hol lecsukódott a szeme, és akkor a szemhéj belsején támadtak a rémek, hol meg hogy ezeket elűzze, kinyitotta, de akkor a félárnyékos terítő alakjai rontottak rá. Nem bírom – mondta magának –, nem bírom. Majdnem sírva fakadt, mert annyira megrendül a saját életétől, amit nem bírt, s hogy mennyire magára maradt ezzel a nehezékkel.

NAGY FENYVESI FÉLIX LAJOS

Januárrög

Nagy Gáspár emlékére

Veled haldokoltunk mi is
hónapokon át,
a halálhír, a gyász
szívünkre csap, mint a bárd,
torkunkban kő,
szánkon némaság lakatja.

Kézről kézre a koporsó
megy a földbe,
balzsamozza ima, harangszó.
Fekszel: Isten
becsavarta zászló,
tavasz-ág január,
az idő csorog megkínzott testedre.

Még itt. Egy pillanat
s szenvedés-hajód a partra csap,
mennyei betűkből írod
verseid – é l s z –
mindig ifjan, sose vénen,
pusztuló magyarok emlékezetében.

SZILÁGYI FERENC

In memoriam N. G.

N. I.-t elsiratád bátor, szép, tiszta szavakkal;
meg is torlá a vak, dühödött hatalom.
Ám lett új temetés; Te nyugodsz már, fogytán levegőd el
megfúltál; s temetik néked is újra porod?
S lesz tán még szobor is hűlt helyedre, mogorva hazádban
s N. I. bitójából kopjafa a sirodon?!

In memoriam Határ Győző

Hack *voltál, s brit föld döbbente a nyelved – és a hazádra,*
hol a határban a vén, lomha Körös kanyarog
s papkévét *tettek aratáskor a búzakeresztre,*
mint hét művedre föl Te a Golgeloghi-*t.*
Most hazatértél hát végképp e határba, Határ*unk,*
Hol a szülőhelyed büszke reád: Gyoma s „Kner”,
ahol édesatyád munkált, nem sejtve, hogy fia egykor
a betű messze határt átszökő Táltosa lesz.

GÉCZI JÁNOS

ra kerül

Két bokor között madár húzza
maga mögött a nevét; gyors, a szó nem éri utol
se a tekintetem.
Alulról jön föl s mögüle, mint a hajnali Nap
a reggel, a dél, a délután
felébred az augusztus
a várban az egyetlen, az utcahossznyi csend.
Előbúvik végül a nyár
amely a madarat befejezésképpen megnevezi:
fülemüle, fülemüle, vagy
Siki, a haikuköltő, ki száz éve halott s japán.

Fényfolt tócsája a sötétkék egen.
A törött nyakú kőtömb a kert végén, egyedül ül.
Ami a sorokba fér, annyi lehet ez a nap
vagy annyi se:
áthull a szó s vele hull a bokor, a nyár
és a csendje. Elhagyom
a fényt ahogyan fogy
e verset. Kilépek belőle, messze, el tőle –
a rózsához megyek
mint lexéma a lexikonhoz.

A magány az, amiként a pont
– csöpp rózsacsepp a begy tiszta tollára –
a kész szöveg alá
a papírosra kerül.

TORNAI JÓZSEF

37. A dolgok gonoszkodása

Pulóverod,
egy perce van,
megfordul testeden.
Húzd újra föl,
már gúnyosan:
te vagy
az értelem.

38. Tavaszi kakukk szárnyatolla

Milyen varázslattól
írok még
hetvenkilenc évesen is
verset a semminek?
Egy tavaszi kakukk szárnyatolla
röpteti föl naponta
füzetemben a jegyzeteimet.

39. Repülőgépen, kívül mínusz 45 fok

Azért olvasztottátok meg, ti sunyi ég
istenei,
Ikarusz viasz-szárnyait,
mert a Nappal minden lénynél rokonibb
láng-szívét
nem tudtátok jéggé-döglesztени?

40. Amit ma Atlantiszon…

Update zörej: így kereszteltem el,
amit ma Atlantiszon
zenének hívnak.
Lettem kis Bartók-fétis:
utcai hangtévesztő
s elektromos csövekre, gépdobok
totális diktatúrájára
fülvak.

41. Nyolcvan esztendőknek fogával

Mikor írok nagy verset? Azt
hittem: majd az évek.
És nyolcvan esztendőknek
fogával
a nagy versek megevének.

42. Radioaktív József Attila

Olyan sámán, mint József Attila
az ősigéitől nemcsak
költővé válik,
de a végtelen bomlási időben
radioaktív költészetként
sugárzik.

43. Jobban fáj, mint az, hogy meghalok

A kis kövek alatt,
a nagyúr-fenyő tövében
tudom, ki rothad ott:
Cicót, a macska-totemomat
temette oda kétségbeesésem.
Jobban fáj, mint az, hogy meghalok.

44. Kora ősz, felehold

Kora ősz. Felehold. Világítófelhők
és meleg szavak
a kékben.
Mit kérdezzek
a tücskök álmától
s az alvásra fűbe-dűlő fáktól?

45. Holló

Hatalmas szárnyú éjszaka volt,
a szádon ült, mint holló.
És mikor megcsókoltalak,
ezer kisgyerek sírásává szakadt
és forró volt minden, minden:
forró.

PINTÉR LAJOS

tiszavirág

VÁZLAT

kötetet most
nincs erőm
összeállítani
pedig kellene
verseimből
Czinéről írtam
tanáromról
Sütőről verset
ezeket is kötetbe
gyűjteni
de az erő
a lelki erő
most csak
azt engedi
hogy egy-egy verset
írjak
azokat engedjem
útjukra
le a Tiszán
úszik egy-egy hajó
papírhajó
papírpép
vers

BAKA PISTA

Pista
mennyire hiányzol
jó lenne a
Tarjánból
be-besétálni újra

a Kincskeresőbe
közben
megváltani mert
itt maradt
megváltatlanul
a világ
fiatalok voltunk
úgy lobogtunk
mint lámpában
a láng

CSERNUS NAGYAPÁM

Csernus nagyapám
Csernus nagyanyám
fáj mert ők dörömbölnek
most is szívemen
hősök parasztemberek
nem szólok
róluk többet
faleveleket
beszél a szél
beszél a csend

NAGY GAZSI

Nagy Gazsival
Baka Pistával
de jó volt
– emlékszel? –
hármasban
az Eötvös kollégiumi esten
s március 15-én
a Március 15-e téren
Pesten
ott álltunk
a betiltott téren
talán
át sem öleltük egymást
talán annyit se mondtunk
testvérem

TANDORI DEZSŐ

Érzés, érzet; kedv

... engem akkor oly érzés fogott el...
- - - - - - - - - - - - - -
... sajog egy érzet...
kb. Arany János

Elég sok jegyzet A/4-es duzzaszt itt dossziét, állítólag dolgozattá „van állva" megint valami; van-e? Kiderül, ha szabad előadásként vágok neki. Aztán majd átnézzük a maradékot.

69 éves vagyok, és sokan tudni vélik, ez az öregedés kora, elvben megvan nekik a tartalom-válasz, vagyis hogy mit tartalmaz ez az életidő; erre én: jó, te ezt „tudod", én megéltem; én a magamét éltem meg, s ez semmihez nem hasonlítható. Nem jobb, nem roszszabb, csak másmilyen. Milyen érzés, kérdik hát. Nem is érzés, inkább érzet; s hogy mennyiben átfogóbb, tehát érzület (másíthatatlan „vég"-eredmény), a *Forrás* hasábjain lesz olvasható. Mondókám: „Forrás, *Tiszatáj*: nekem párban jár." Tehát az érzület az, ami az érzésekből és érzetekből (túl a „magunkkal hozott anyagon" – háborúk, születésünk helye, családtörténet, államrendek) kialakul. Nem érzületem, hogy minél kevesebbet másokkal... hanem egy ilyen érzésem van (logikai szükségességeimből leszűrve), és van mindig egy olyan érzetem, hogy nekem az élő érintkezés nem szerencsés. Bár nincs ma, akit a legszalasztottabb szintről bírálni kedv ne akadna rá, próbáljuk ezt mégis úgy érezni, hogy nem Tandori Dezső írja, hanem Pascal írta, Montaigne írta, ha grata személy ő még ma is, Wittgenstein, netán a francia pilótaköltő.

Tőlem is mindegyikük más-idegen, persze. Egyetlen hovatartozásom van külvilágian (belvilágian: épp adott invalidus madárkám, örök kártyabajnokságunk 35 éve feleségemmel a mackóknak és társaiknak, feleségem-és-kutyánk, egészségi állapotom, a ház és az ország épsége, utóbbi csak viszonylagos vágy), egyetlen külvilági hovatartozásom az irodalmi. Lehet a piacon (kofák, csaposok, kiszolgálók stb.) oly kedves a kapcsolatrendszerem, amilyen csak akkor épp adódik („akar"), újságossal, másolóirodással (esetlegesedünk már azért!), ez semmit sem változtat önténymegállapításomon (képtelen, pontatlan szó, tudom): hogy én megvagyok most akkor. Mert, szégyen, hogy egyetlen ember nem mondta, szégyenem (?): öcsi, megérkeztél; te, az észak-angliai lótenyésztő-gazdálkoldó család sarja (jó, ezt én mondom csak, reálisan sehova így nem kötődöm, hagyjuk a Duna-Tisza stb.-t), aki bámulva néztél isteneidre, kik a cheltenhami Gold Cup-ot nyeregették, a walesi Grand Nationalt, magát az aintree-i (Liverpool) Grand Nationalt talán, de akár egy Hennessey Gold Cupot novemberenként (megyünk lejjebb), te ezek közé az istenek közé kerültél, magad így mondod, kisinasnak. Te, aki 90%-ig érthetetlennek, elkülönbözőnek stb. voltál minősítve, váratlanul ott vagy neveddel Szabó Lőrinc, Jókai, Petőfi, J. A., Kosztolányi,

Balassi közt (jó, hát még Szép Ernő, Weöres stb. spec. még épp ebben a sorozatban, mert ez csak egy sorozat, nem több, nincs ott meg mások, majd lesznek!), te akkor beérkeztél (came home, lónyelven, hazaért), oda, ahová egyedül vágytál, s amire gondolni sem mertél. Persze, mondta valaki erre ellenségesen, pákaforrasztási és csavarellátási miniszter, ily-oly elnök is volt, van tömérdek, valakik beválasztottak. Barom ember, nekem ezzel, feleltem, nincs funkcióm, tehetésem, ugyanúgy, ahogy a nemzetközi műfordítói-kulturális díjammal együtt sem kapok esetleg rendes fordítást, és a jelige velem mindig az: mert elvonul... Hát itt, ahol még ha besorolt is 2-3 ember a sorozatba, s megjelentem nevezettek szűk-bő társaságában, nem számított elvonulás, közszereplés, páriaság vagy kedveltség, nincs idegenszerűség vagy stb. Nem, itt egy ember (ez a magam-valaki) álomra ébredt, s ez az élete: meglett, amit annyira nem mert akarni se. Hát ő mégis.

Erre semmi reakciót nem kaptam. Ahogy általában én nem vagyok hír az újságokban semmi dolgommal, melyek, kétségtelenül, aprók. Másoknak, elismerem, nagyobb dolgai vannak, eredményei. De a „Diákkönyvtár"-sorozat (Osiris) nem eredmény. Egy álom-evidencia valósága. Valósága által evidencia. Ez az én érzetem róla. Érzésem szerint érzetemnek igaza van.

Ah, ugyan, mi van rajta nehezen elbírható? Én jól elbírom, hogy mások szépek, érdekesek, gazdagok, karizmatikusak, fontosak, közérvényűek etc. Nekem ez az egy köz-dolgom van (verebek mentéséért hülyének néznek, mackók... ugyan már... és én itt véget érek; csendem jön, független-idő-vágyam, ah, alig sikeres... egészségem... 69 évemben a legvadabb szerencsejátékot játszom, az egyetlent: meddig nem kerülök orvosi váróba, nem „visznek", nem parancsolnak be kórterembe, műtét stb.

Hát ha nekem minden meglett (a kisinasi szereppel isteneim közt, mert én ezt csak ily érzettel veszem, bár ki tudja, jobban is érezhetném, de nem), mit akarjak? Napi meglétemet akarom a magam szabályai szerint (J. A. is akarta, s nem akarhatta-e?), Kosztolányi... És Szép Ernő a végsőkig ellátva szemével reménytelenül párosította szent igyekezeteit (igazak voltak benne úgy, ahogy bennem nem, talán, vagy egyformák vagyunk), nem alkudott meg sötétenlátásában; és Pilinszky, a kései, tékozló reményről szólva, mely nem e földet lakja, hanem mint viharokra emelt nyárderű, felköltözik a halálos magasba... Nem ilyen „viharokra emelt" derű (lenne) az énérzetem, ha volna benne pár társam? Jó, épp Szeged, Kecskemét a szívem szerint reagált, zavarban is voltam. De másképp csend. Tanárom, N. N. Á. jut az eszembe. A legnehezebb 56-veszte-utáni évek valamelyikébe ugrunk vissza, mit tudom, 60 körülre, már volt Újhold irodalmi est, N. N. Á., verseket mondott, boldog volt, hogy egykori osztálytársnője az első sorban feszít. S a kézfogáskor: „Drágám, de szép a sálad..." Nekem nincs szép sálam, szép se voltam soha, sőt, még igazi randa se, semmi. Marad a... Nekem mégis egyes egyedül ez az ottlét a sor végén, ez volt közvilágian. Mert másképp? Ahhoz senkinek semmi köze már, velem mi van. Se az egyik fél, se a másik fél ne erőlködjön.

Ha itt cikk mégse lesz, csak töredékgyűjtemény, vigasz legyen Olvasómnak, hogy a dolgok eredetét mégis (lelkem rajta) látja. S valamire még kitérek. Amikor (épp a nevezetes kötetem szerkesztőjétől, biztos maga kezdeményezéséből) egy olyan félig, de csak félig, elegánsan figyelmeztető cikket kaptam napilbíban, nyomoztam lelkemben az intelem okát. Lehetett ez: hogy viccesen, Karinthynek, de talán inkább Örkénynek címeztem: a tandoridezsőből álló bizottság az idei tandoridezsődíjat tandoridezsőnek adta. Nem ízet-

len vicc, reálvicc. Mert miért ne lehetne a tandoridezsőszellemet (ha van ez) kedvelő bizottság? Ezért senki ítésznek sértődnie még nem kell. S ha ilyen, hát tandoridezsőszellemű, ily állagú, ilyenből áll. És épp ezt az árva egy szál díjat, hosszú év után megint jelentősebbet itt, miért ne kaphatná tandoridezső? Mi rosszat mondtam? Összecsengés, amire úgy áhít az ember legalább egyszer. Én most Balassiéktól Pilinszkyékig (a még messze hiányos névsorban) összecsengek. Jönne az anyag, fejből, dossziéból.

*

Lesz egy ilyen is: Néha megcsendülök. Ezt „mondásaimra" értem; csendülés, az hang, és – talán jobb: néha megcsöndülök? – a csönd stb. mondani sem kell. Ez mind a magyar nyelv szelleme, lehetősége csak. Magam kisinasa vagyok itt nevezettnek.

Kedv

...fáradt vagyok, nincs kedvem s magamról
nem beszélek...
kb. Szép Ernő

Jaj, jaj, már hogy ne szórná szét, barátom, itt az életet az élet. Szép Ernő mindenkinél jobban mondja (mert nem filozófiák, nem a polgári élet – mégiscsak – rekvizitumaival, nem vallási jegyben etc.), hogy én nem tudom mit éltem s mi az hogy én itt voltam (kb. idézem), ahogy úszni se kottából szoktunk. Nincs kedvem. Ez nem németesség (keine Lust), ez a magyar nyelv oly lehetőségének kihasználása, hogy/mely nem szokásos gyakran. Egyáltalán: nincs *kedvem,* az nincs. De menti hagyományba vissza az, hogy beszélni nincs kedvem, így teljesen akadémikus. Nekem a nem akadémikus az olvasatom.

Nagy ellentmondás az egész írósdi. (Schriftstellerei; ld. még Sangerei.) Magamról nem beszélek úgy, hogy ezt mondom. Jó vicc. De aforizmám: egyetlen dolgot nem lehet jól mondani senkinek: azt, hogy egyetlen dolgot sem lehet jól mondani senkinek.

Vagy a nyelv csuda vicceire jövünk néha: Ez még messze nem a vég. – Messze a vég. – Ez még közel sem a vég. – Közel a vég. Ajaj, hoppá, mondja a szórakoztatószínpadok közönsége. De én is!

Jó, trükkök. De nem. Mert a nyelv... stb. Adva van, mondja kicsit nekem nem tetszően (Ottlik se szerette) Duchamp. A nyelvben valami adva van. A cirkuszban a nyaktörő, sokat dolgozó akrobatákat... az észak-angliai lovas fiatalembert, aki megnyeri valamelyik álomversenyét, s ott van az addig csak kívülről bámultak közt. (Most is kívülről vagyok csak ott, felfoghatatlan érzés. Ezért a „modernek" most hülyének néznek, sejtem.)

Másolgatok.

Nincs „igazság". Csak igazságtalanságok helyesbítése van. Mert különben nem lenne olyan hülye senki, hogy igazságokkal jöjjön. (Hát – meredek. De ezek mind érzeteim voltak. Ezek nem aforizmák. Érzetek, mondom. Ám nem kicsinyítem le egyiket se azzal, hogy „volt ilyen érzetem is". Ha egyszer érzet – mindig érzet.)

Nem ez vagy az sok, ezzel-vagy-azzal-vagyok-sok magamnak. A tartalmatlannak is érezhető magány és csönd óráit ide! Míg verébkém a másik szobában alszik. – Meg hát sok volt a Parzival, Musival, Doderer, Virginia Woolf, Kleist és még vagy 500 kisebb-nagyobb író szolgálata, tejbepapi-életet ide? nem is, a „semmi-tartalmú-idő" a magamfélének megint kemény ügy.

Az sem igaz, hogy „elszállt lelkemmel már nehéz a kapcsolat”. Az „egész” után jöhet csak az igazi „elég”, vagy az „elég” után jöhet bármi „egész”?

A sablon meglátások a legigazabbak. Nekem a legevidensebb, számára mit sem mond. Ez csak azonos foglalkozásban érdekes. Akkor is csak úgy érdekes, ha érintkeznünk kell. A legnehezebb!

„Ha vitatkozik, felhúz és abbahagyom. Ha nem, hát addig nem hagyom abba, míg magamat fel nem húzom (azzal hogy nincs reagálás), ez a szellemi érintkezés.”

Szabad-e kiemelni közérvénnyel szépen érvényesülő embereknek „nálam” azt, hogy irigyelnek elkülönültségemért? Le tudnának mondani annyi mindenről, amiről nekem így kell? S hogy nem lemondás ez nálam… talán ezt irigylik? Ennyire magánjellegbe nyúlnak? Hiába, ha egyszer látszunk… s az írás – látszás.

„Mi tagadás, tágabb ívű volt a tagadásom. Mi tagadás volt.” Hm.

Intézzük el végre Kafka „szomszéd falu”-ját. Zenón a felezéses úton történő végpontközelítést használja arra, hogy sebesség stb. nincs, nincs mozgás, ergo. Magam a *nincs létrejövés* tételét adtam ezzel. Ami mégis van, vagy elvi, vagy erőszakjellegű létezés. (Egy mértani pont – ill. egy fejedre eső golyó.) A szomszéd falu az elérhetetlen másik végpont – avagy a ponton „belüli”, a nem mértani-elvi pont „határa”. Eleinte viccnek éreztem, hogy a szomszéd falu fiatalon, váltott lovakkal sem érhető el – s teljes erőben aztán, igyekezvén –, mondja a Kafka-rokon. Ma már (ld. én a magam 69. évét megértem) érzetem ez!

Nagyon világelső barátomra mondom: „Nem lehet sok ilyen érzületű illető a földön, köreinkben, másképp te ismernéd. De ha nem ismersz ilyet, tudod-e, tudsz-e engem érdeklődéssel nézni, csak egy pillanatig is?

Ne hozzunk olcsó hasonlatokat: Tolsztoj (csak vallás, válás, muzsikok, szomszéd falu stb. nélkül). Ma élő költő, novellista, regényíró, drámaíró kortársaimról (magyar nyelvűekről) nem öregtolsztojian nem írok, vicc. Nem ám, hanem mert (ld. tandoridíj) nem látom és nem is akarom tisztán látni a szisztémát, mely szerint ma élőkről így íródik. Esszéistákról, tudósokról stb. írok, de… na, akkor.

A kör, nagy téma. A kör végtelen. Nem egyszer van azonban. Zárt végtelen. De a Cantor-dolog… a kontinuum… szerintem az egész „vonal”, számsor… leszámlálhatatlan. A körön, rendben, számlálhatnánk 120 fokot is, de én rajzoltam ilyen kört:

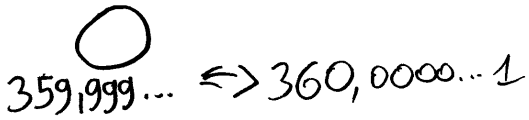

Két ravaszság is van. Érzetem szerint nem biztos, hogy teljes 360 fok a kör, ám ha több, az első 1-es nincs meg… hát nem? Ez nekem őrület. (Tojás és krumpli állagában szereti magát a kör, nyomda nem javít, kérem.)

(A 360… nem is írható le jól, általam legalább nem.)

Tehát vagy van egy véges-végtelen, a kör, és akkor az örök hérakleitoszi hullámvonal is körbeér, meg a számsort is körnek kell képzelnünk. De vissza a körhöz. Ha életünk hasonlata a kör, nem zárul. Bocsánat, nem vulgáriasan, tehát hogy nem érünk a végére. Végtelenszer sok kört járhatunk emez egy kör mentén (körrel! az ám, nem is „mentén”), de egyszer meghalunk, és ott, ha bárhol van is, a kör nem zárul. Mivel pedig a kör, ha

végtelen, bár zárul, épp ezért: ha tényleg végtelen(szer járhatjuk), nem zárul. Mert mi véget érünk. Tehát a személyesnek felfogott kör, a kör „én-változata" nem ér körbe. Ahogy Zenónnál a felezés van, érzetem szerint itt ez van. A kör csak a végtelenben van „meg". Ha valóban végtelenszer járom (egyfajta örökéletben). Jó vicc, nem?

„Futunk egy örök körbe érve", írtam a *Madárzsoké*-versben. Tkp. lovam és én – meghaltunk a végén, így érünk haza. Stb.

„Nem értek egyet: ez több, mint a *nem értek kettőt*." Így lassan én se tudok semmihez semmit szólni. Már ha értés-alapú az. Rémes magány a megosztatlan? Nem rémesebb a megosztott? Ahogy ezt se vegyék el tőlem, érzetemet: öreg vagyok. Sőt, épp ehhez képest még ez-az megy. A magány mint kör… gondolkodjunk el ezen. Magányom dolgait legalább ne kelljen elmondanom. Elmondanám. De megóv a „nem megy az".

Jelenidő. „Nem vagytok. – De kinek mondom ezt?"

Megbocsáthatatlan azonban, ha senki nem létezik számodra, te viszont igen. Űrön túli űr: ki számára nem léteznél akkor?

Persze, a köznapi roncsolódások az igaziak. Ha Kezem Lábam Törném nevű lovaddal nyersz, azt mondod, e nagy siker az utolsó. De akkor karod összetöröd, ráadásul lesz egy tört lábú verébkéd. Marad, hogy orvoshoz nem mentél karoddal. (A köz vicce: „Még mindig nem tanultál meg kézen járni?") Részemről is vacak vicc: Ha nem létezem magamnak se, hogyan léteznétek ti nekem? Bár igaz.

Hányszor leírtam: „Embert nem akarok látni…" S ennek se plusz, se mínusz következménye nincs. Következménye csak a személyes sértésnek van, vagy annak, ha mások „elől" el akarsz vinni (állítólag) bármit is.

Rossz viccem: a kedvem megvan mára, hogy ne dolgozzak. Csak a másik hat nap mit csináljak aztán? (S az ilyen viccek a menők, jaj.)

A jelenségek. Néha arra ébredek, nagy zaj… egészen jellegzetes. De látnom kell, semmi. Kafka! Nem így megy ez? (És tébécékórházban haltál meg nyomorultul. Gondoltad-e, ah fulladtam volna egészséges evezés közben a Moldvába? Csak ezt mondom én, ezt nevezem szabadságomnak. Minden időm felett-alatt, semmivel – én rendelkezzem. Ha már nem felett, hát alatt rendelkezhessem, ismétlem, és ha szinte semmivel, semmi felett. (Haha.)

Tudás. Gondolat. Nem ez? Ráébredés valamire. Túl sokat tudni: túl sokat tudni tévesen (valakiről). Nálam megoldják jobban. Alig tudnak bármit is, azt is rosszul tudják. (Házam van… rokonom ír földön… valaki minden ügyemet intézi. Jó ég, senki-semmi ilyen nincs még a láthatáron se.)

A közlés bajai. „Hidd el nekem látatlanba…" – „Nem. Mondj valamit." Amire csak rácsodálkozik. Vagy: „Nocsak, ilyeneket elmondani…" Ezért jobb eleve nem menni, nem beszélni. Ld. Kosztolányi–Csáth. Te sohase jövő és sohase beszélő… kb.

Csöndem túl nagy zaj nektek. Mert arról szól, ami nálatok csak hallgat. (!!)

Ha túl sok nektek, ami nekem fontos, és unjátok, jó. De akkor ne foglalkozzatok azzal, ami nekem (bennem) túl kevés, és amit én unok. (De ez történik!)

„Hagyjuk a régi, félreértésnek tekinthető sérelmeket. Kezdjük újakkal, félreérthetetlenebbekkel." (A haladás.)

Vélemény: a dolog *(még)* jobban megfelel, ha nem is tudok róla!

Fontos!! Ha már úgyse hallják meg, jobb, ha legalább valami újszerűbb, fontosabb dolgot mondtam. Mert hogy csak udvariaskodom, nekik szóló közhelyekkel, *és* nem is hallják, az megalázó. (Lakásban, vécéről kiabálva – mikor hűtőszekrény, polc zárja el a hallást… itthoni változata is van, ebből jött.)

Nem kell nőnöm hozzá, hogy le vagyok maradva, alant járok. De ez rád is vonatkozik, ha épp én járok fentebb. (Mi a leglehetetlenebb ebben, kérdem.)

Ha már megírtam, jobb, ha nem jut az eszembe többé. Úgy volt jól. Sőt, már esetleg cáfolnám is.

Így-vagy-úgy minden megvolt. Így-vagy-úgy minden zavar.

Így-vagy-úgy minden csak rosszabb lehet. (In mem. Szép Ernő, gyarló késeije.)

Akkor beszélj csak túlélésről, ha már meghaltál!

*

Ha nincs egyetlen lélek se, akivel bármit jól megbeszélj, végül magad is mind jobban eltúlzod. (Ez is egy kör stb.)

Rossz üzlet: magamat már nem akarom megismertetni, de mást magammal még meg kéne. Az igazi-hazug kölcsönösség. Mikor tekinthette magát teljes irodalmi világnak az író – utoljára? Vigasz a kör. Visszaérünk „ugyanoda". A kör az abszolút hérakleitoszi. A kör sosem a *második*. Mert körbeér, ez az átmeneti kategória (a másik) kihagyható.

Mindig értettem valamihez én is. Jellemzően: főleg amihez nem lehet.

Zavarja-e madárkám éneklését, ha a – számomra elviselhetetlen – slágerműsorba belegépelek? Életem micsoda is, ez mutatja. Engem zavar-e a gépelésben a slágerzene, nem kérdés.

Mindig megkérdőjelezték értelmemet, lényegiségemet, irodalmi értékemet, ha nem azt – és olyat – írtam, amit és amilyet az ítészek, irodpolitikók maguknak megfelelőre értékeltek, a saját – korlátos – elképzeléseikbe beilleszthetni véltem. Meghibbantam volna akkor mindig hirtelen? Ők nem hibbantak meg, ők csak olyanok, amilyenné váltak.

Változom-e azonban én (is)? Ha stabilnak, ha egy mobil korszakban „a" klasszikus-stabilnak nevezem magam, ha jeligém a „nyugalmi állapot – vagy egyenes vonalú egyenletes mozgás", Newton, akkor? Életem, létem (a szellemi) lehet valóban (üdvre) olyannyira rögzült, hogy eltérni tőle nem érdemes, csak az ellenjátékokat kibírni? Olcsóbb úgy? De az abszolút szellemiség sosem volt piaci! (Szellemiség, értsd: ily igyekezet.)

A világ, írtam itt korábban, vagy egyebütt, hogyan is ne létezett volna nekem a világ? Mindig rajta kívül éltem. Ha volt már itt ez, jó példa rá, hogy funkcionálisan ismétlődhet valami. Pl. a vérnyomásmérés. „Volt már", mondja a doki a Guszti bácsinak. Mert hogy a Mari néni vérnyomásának mérésében már szerepelt ugyanez a szerkentyű. Mi mindent kellett így (jócskán támogatott) ifjoncoktól eltűrnöm, vagy vén marháktól! Miért, ha engem ifjúnak néznek, miért ne mondhatnék vén marhát? Ha öregnek vallom magam, miért ne ifjoncozhatnák? A szellem világában csak az éretlen az ifjonc – ifjunca, ifjoncka, ugroncka, hempergőzincke stb. –, és az is rettenetes volna, ha minden vélemény a helyességnek felelne meg. De mint nyugalmi állapot és egy. von. egyenl. mozg. hívő, ezem van!!

*

Az az érzésem, ez meredek volt! Az az érzésem, továbbá, hogy vagy a postás csengetését várom, vagy madárkámnak gépelek és szólatok sláger-osztrák-tévé-rádiót. Sivár válasz-

tás. Ma már ott tartok, hogy a postás jötte szükséges, de a velejáró – a várás, még ha pénzt várok is – elviselhetetlen, felháborító. És ha holnap meghalok? Utolsó gondolatom ez lesz: mikor jön a postás az elfogadott, de botrányos mérvű honorral?

*

Este már végképp csak csendben bírom. Főbb munkáimat már csak nívó alattinak bírom. Tejbepapi. Orosz esztrádműsorokat nézek-hallgatok, azok még valamicskét emberiek. Bár hát... Mégis.

Este már senkit – senkit! – sem bírok másképp, ha beszél, csak ha szemem elfedem, várom a fél nyolcat, mikor már alszom. Megírtam: a földön a legjobb aludni, de a legjobb a földön aludni. De még így is: élvezhető eléggé? A szerelem, a kaja, a pia, az olvasás, a társas együttlét – aki velem ellentétben ilyenre vágyik, én verébkénken kívül senkivel – mind ez sokkal élvezhetőbb. Mert ébren történik. Az alvás, ami a legjobb nekem e földön, alva történik, és ha sokszor felébredek, pl. vizelni, megint ez van: nem alszom jól. Nem igazán élvezetes, inkább drukk, hogy újra elalszom (-e). Mondogatom főmedvém nevét, Dömi, Dömi. Mint „Om, Om" a buddhistáknál. Vagy akármi. Aztán szavaimtól függetlenül alszom el. Végképp nem tudom már ilyenkor az ellenkező nemre, embertársakra, pénzre, műveimre, emlékeimre, vágyaimra (csak a nyugalom mérhetetlenje a vágyam, de az alvás épp a nyugalom lenne), tárgyakra gondolni. Nem mindegy? Ilyenkor látszik. Úgyis tárgytalanul alszom el!

Ennek kiegészítéseit ld. Forrás, valamint egy rajzgyűjtemény. Keressük hamarosan az ÖRDÖGLAKAT, ANGYALHINTA c. kiadványt. Már nem beadvány. Már nem folyamodom.

Hérakleitosz se folyamodik. Hiába, hogy

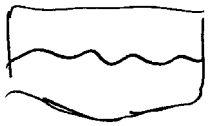

v. abszolút cégére:

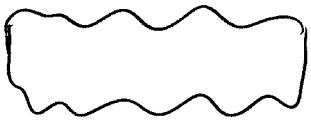

Nyista:

Vagy: itt járt Hérakleitosz:

Spac itt, spacc, veréb (németül), üres tér. Ahogy legtöbbünk fejében a másmilyenségről oly sok ez (az üres tér, legjobb esetben...)

*

Zenón: „Futamidő 1/2/3/4” etc. Mert nemcsak 1/2-vel nem jön létre semmi Pl. 3/5-tel sem.

*

A látó ember rettenetes felszínessége jön elő, ha sötétben hunyt szemmel vág neki. Kiderül, semmire sem figyelt oda. Így járunk egymás világában is.

Az igazság halálos ellensége az érintkezés. (Hogy én is ilyeneket írjak, is.)

Nem másokat unok. Csak hogy az én szavaimra szavak. Persze, hogy minden létezik a számomra. Csak semmit sem kell kapcsolatba hozni velem.

Fölösleges magamnak is már csak én vagyok. Mindenki más: volt. Ezek erősek voltak. S nem is felszínesek.

*

Örülök, ha valaki kicsit se konyít a művészethez. Kicsit sem kell lenéznem. – Erős író voltam, erős szellem (bár biztos nem igazi jó), mégpedig: mert erősen ellenszenveztem, erősen irtóztam, erősen tudtam elzárkózni. – Sosem hittem, hogy írod, művemet az életem így átfedi majd. Ez nem életművészet! Inkább életképtelenség. Mert, ld. másutt, írtam, nem akarok érintkezni: nem akarok örökké irodalomként jelen lenni. Másképp meg nem vagyok jelen. Szerencsére nem „inkább”. Semmi vágy nincs ebben sem.

Van hát kedvem?!

*

Nem spirituszom fogy ki, inkább nagyon is nagy lánggal ég, mikor már nem akarok tényleg senkinek semmit mondani. (Variáció egy megírt témára: Csak kinek mondjam el, ha már nem akarok senkivel se beszélgetni? Beszélgetni csak azzal akarok, aki szerintem jól írt munkáimról, jól érez irántuk, jó az ügymenete. Pl. Bárány Tibor, a Jaffa Kiadó stb. Az említetteken túl. Naná, semmi a „minden” tagadása, a jó kivétel ám szégyenítsen meg engem.)

Magában mindenki beszél, natúr. De hogy mással se legyen értelme beszélgetnie, ehhez komoly életiskolázottság kell már.

Megbízható vagyok: csak a magam dolgaival törődöm. (Sajnos, mégsem vagyok megbízható.)

Az érvényesülni akaróké az idő:

Nálam a vekker jelzője már bent van:

Vagy van a fejeden. Vagyra adtad a fejedet.

Vedd vissza a *vagy*-t…! Egy másik *vagy* lesz belőle.

Hogy ne érdekelne a világ, írtam. Csak mikor már hallok róla, rosszul vagyok tőle! A világtól vagyok. (Ha nem is jól.)

Haladásos (európai, újabban kínai) gondolkodás. Hogy a netovább is haladás. A nincs is. (Főleg a nincstelenségek férnek bele jól.) Elhagyom a cigit, az alkoholt: teljesítmény. Másutt, ha valami nincs, ha valamit nem csinálok: az pozitív? Fizetnek érte? (Mit tudsz venni rajta – divatszó.)

Ha szélső érték vagyok, miért nem értékét nézik? Értékük nekik is van, még több is.

Madárkám révén az örökléttel vagyok. És mindkettőnk élete véges. Csak az összehangoláshoz is annyi idő és erő kell, hogy mások nem férnek bele.

Madárkám nélkül ez a percem se volna. De egy percem sincs mellette (másra).

Ha ismertek volna, írtam valahol, valaha is, most nem ismernének rám! (Tíz alapmondásom egyike.)

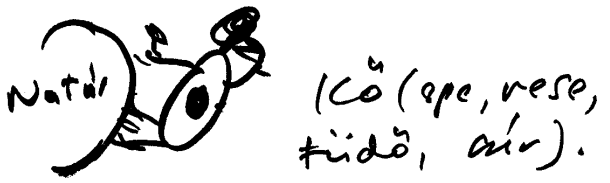

Szüszifosz a kővel: belülre vette, alakítja. Nem mindegy? Nem tesz semmit. Nem akartam tenni semmit. A Tiszatáj-cikket akartam. Mégis van világ, ami rajtam kívül *van*.

Kívül van: értelme a hangsúlyon van.

De akkor mik a szavak? A szavak azért vannak, írtam másutt, hogy legyen miket mondanunk egymásnak.

Gondolkozom, tehát voltam és leszek. De…?! A *jelen* volna a kedv. Van, ha van.

2007. január

CSIKI LÁSZLÓ

Szomjúság

Rengeteg ember volt a rengetegben,
bujkált a lombban, az avarban is,
zizegett, susogott tőlük a teljes erdő,
és elfogyott a víz, kiitták a patakot,
tág torokkal, hanyatt fogták fel az esőt.
Kiszáradtak rendre tehát a fák, tövükben lekonyult a fű
párnaképpen, de nem hajtották rá a fejüket.
Motoztak csak mindenfelé a kényes kezükkel,
körmük alá kaparták a földet, gyökeret.
Semmit nem kerestek, egymást sem talán,
csak el akartak lenni maguknak.
Egymásnak ütődtek néha, majd
kúsztak tovább szótlanul, félvakon.

Amikor legutoljára Dante erre járt,
épp nem volt nála irón.
Ó, suttogta mellettem mászó barátom,
nincs semmi baj, csak a klón, a klón, a klón.

Éhség

Néma az éjszaka, a madarak, a koldusok is alusznak,
én Évára várok.
Kiiszom utolsó poharam, s úgy hiszem tíz percig,
holnaptól már jobb.

Kezdődik megint, aminek soha vége sincs, az élet,

felét átaludtam.
Reggel látom újra felderengeni, s mondom magamnak,
úgy van, úgy van, úgy van.

Lehet, nem az én helyeslésemre vár, de nincs meg nélküle,
én hordom, én beszélek,
suttogok éjjeli némán, balszívvel a sötét oldaláról
a fényes felének.

Zöld leveleket látok a télben, virító rengeteget odaát,
csak köztünk egy árok.
Kiiszom utolsó poharam, s úgy hiszem tíz percig,
én Évára várok.

Álmatlanság

Aludj el munka után, barátom,
és ne azt álmodd megint, hogy dolgozol,
ne hagyd, hogy a kutyád felriasszon,
se a gyerek, se az asszony.
Ne fektesd a puskát magad mellé az ágyba,
mert éjfélkor imedve hátha, hátha, hátha…

Jó nap volt, de elmúlt a többivel,
a szakácsnő is köszönt, a portás szalutált,
derengve megütött egy régi jel,
mint akit ifjú árnyéka figyel
az új, zöld szövőgyári kapuból, de csak most éri utol,
büszke, önző, tettrekész, árva.
Nem segít. Centivel tenálad boldogabb,
légy magad: csak ezt darálja.

Mintha eggyel több lenne a lépcső
lakásodig, újra is járod az egészet,
s akkor már mindenik fok a helyére kerül,

magadnál vagy, otthon vagy tehát,
s még hitted is, hogy végül eléred,
alhatsz egyet, egy szál egyedül,
nem követhetsz el ártatlanul már semmi bűnt.

A földteke túlfelén fegyverek dörögnek,
élő emberekről nyúzzák le véresen a bőrt,
irodákban születik néhány gyilkos ötlet –
jobb ezt átaludni eszmélés előtt.
S hajnalban, ha ébredsz, kacagj önfeledten
falun, vagy az egyik szélső kerületben,
ne zavarjon az asszony mord szeme a kávé fölött,
a gyerek se – egy új nap ez, és semmi több.

GÖMÖRI GYÖRGY

Kunmadaras, 1946

Amikor lemegy a tojás ára és
a piacon egy bolond lány sikoltozni kezd, hogy:
„ezek az idegenek, a gyerekekből
kolbászt csinálnak!" – mire a tömeg
ősi babonák sugallatára agyonver egy-két embert,
akiknek egyetlen bűne, hogy kereskedők
és nem itt születtek a hosszú falu végén –
és mindez a birodalmi gázkamrák után alig két évvel –
akkor egy percre elönt a kétség: felnő-e
valaha is az ember, képes lesz-e a jövőben
levetni csorda-ösztöneit s felhagyni a gyűlölködéssel,
amit mások (más bőrűek, vagy fajúak)
iránt táplál, vagy hirtelen felindulásból néha érez.

Együgyű mondóka

Jövő héten vasárnap
vége lesz a világnak.
Hétfőn egy gép lezuhan,
rajta a Nép Atyja van;
kedden: bombarobbanás,
lángokban a Fehér Ház!
Szerdán: Közel-Keleten
nem marad kő köveken,
csütörtökön ledobják
azt az egy-két A-bombát,
pénteken, ó minő kéj,

leszáll ránk a világéj;
szombatra a sugarak
megölték, aki maradt.
Aztán eljött vasárnap,
s vége lett a világnak.

1989

Egy Medveczky-képre

Ennek a fiatal (talán húszéves?) fiúnak
legfőbb tulajdonsága az, hogy ír.
Kezében hosszú toll. A másik kézzel
arcát támasztja meg, könyvekre
könyökölve. Vagyis azért ír,
mert már sok könyvet olvasott,
és kedvet kapott ahhoz, hogy valamit
mondjon már ő is. Sűrű haj alatt
az arc komoly. Lehet, hogy most
gondolkodik, de nem ettől létezik;
tollából szavak papírra rajzanak,
egyszer talán majd akad olvasójuk.
De mit sugall a kép? Csak ennyit:
ez a fiú azért él, azért van, hogy írjon.

Két író, G. és M.

A Nagy Könyv verseny margójára

Két magyar író, G. és M. ahogy
a huszadik századból, a múlt
irdatlan árvizéből most együtt
felmerülnek. Az egyik sváb,
a másik zsidó származású, még a nevük
sem azonos azzal, amit az anyakönyvbe
jegyeztek. De ettől még magyarok,
s amit írnak, Werbőczynél magyarabb.
A Hont minden században újra el kell
foglalniuk a benne lakóknak,
és G. megírja, remekül, azt az Egert,
amit – 44 évre – még megvédtek a töröktől.
Él benne Gergely és Vica, meg a félszemű
Jumurdzsák, aki imád szalonnázni,
s kitárul előtted egy régi világ Szézám-
kapuja, karavánszeráj-, Galáta-, Jedikulástól.
Kortársa, a monoklis M. a századelő Budapestjét
írja meg, ezt a forrongó, zavaros és szüntelen éhes
várost, a káprázatos sikerek és bukások
cirkuszát, de nem ez a könyve marad fönn igazán,
hanem a grundokon katonásdit
játszó fiúk sziluettje, a Pál-utca, s a Füvészkert,
amire baljós árnyat vet a Ludovika háza,
elnyeli az később a kiskamaszok szomorú-szép,
álombeli békevilágát, ahol mindenki tiszt már,
csak egyetlen gyerek marad meg végig hű közlegény-
nek…

MÁRTON LÁSZLÓ

Régi rigó

E. arra ébredt, hogy azt mondogatja magában: „régi rigó… régi rigó…” Közben – talán a két szó hangzása miatt – olyan érzése támadt, mintha szekéren zötykölődne vagy zakatoló vonaton rázkódna. Mintha egy ormótlan fagolyóbis, vagy inkább egy üres kábeldob gurulna egy lejtős dűlőúton. Mintha ő maga volna ez a guruló valami, és az is ő volna, aki nézi.

Régi rigó…

Régi rigó…

Húszas évei közepén járó, fiatal nő mondogatja ezt a két szót. Habozás nélkül kiírjuk a teljes keresztnevét: E. annyi, mint Eszter. Rejtőzködhetne a kezdőbetű mögött Edit vagy Erika is, Etelkáról nem is beszélve, ők azonban egy másik történet hősnői. Ezt az E. betűt egy bizonyos Eszternek juttatjuk, ami azt jelenti, hogy továbbra is a kezdőbetűvel fogjuk őt jelölni, vagy azért, mert a betű formája különösen alkalmasnak látszik a szétszórt jellemvonások összegereblyézésére, vagy mert arra az E betűre emlékeztet bennünket, mely Plutarkhosz tudósítása szerint egy álomfejtő jóshely homlokzatára volt kifüggesztve.

Egy álomfejtő most is jó szolgálatot tehetne, hiszen E. azért mondogatta – félig még öntudatlanul – a zakatolást, rázkódást idéző két szót, mert a régi rigóval álmodott. Álmában olyan közel volt hozzá a régi rigó, hogy akár meg is érinthette, meg is foghatta volna.

Mondta is Dezsőnek, hogy a régi rigóval álmodott. Dezső valamikor hajnalban érkezett vissza a városból vagy honnét, és még aludni szeretett volna. Megzavart álmában kedvetlenül dünnyögött néhány összefüggéstelen szót, miközben átfordult a másik oldalára. Csurom izzadság volt a fehér póló, melyet pizsamafelső helyett viselt, és a párnája is bizonyára nedves volt a verejtéktől, de ezt E. már nem látta, mert addigra fölkelt, és kiment a fürdőszobába.

A fürdőszobát leginkább megszokásból nevezték fürdőszobának. Igaz ugyan, hogy volt benne fürdőkád, ezt azonban a kerekes kútból húzott vízzel kellett volna megtölteni. Vizet húzni, egy egész fürdőkádra valót, fáradságos munka, a búvárszivattyút pedig, mely egy másik búvárszivattyút volt hivatva pótolni, ugyanúgy ellopták, mint amazt, és mint annak az elődjét is. Így tehát mosdásra, tisztálkodásra inkább egy sárga műanyag lavór volt használatos. A kádon és a lavóron kívül egy rózsaszínű felmosóvödör és egy borotválkozótükörré nyilvánított falitükör tette fürdőszoba jellegűvé a fürdőszobát.

E. futólag belenézett a tükörbe, mintha arról akart volna megbizonyosodni, hogy ő maga megvan-e, létezik-e még. Aztán egyszerre csak megtorpant; egy mélyebbre ható pillantással vette szemügyre a tükörképet. Valami különös dolgot észlelt, ami eddig még nem tűnt föl neki. Tett egy kisebbfajta fölfedezést, ha nem is éppen örvendeteset. Azt vette észre, hogy a homloka fölött egy kerek folton megritkult a haja. Tulajdonképpen csaknem teljesen kihullott.

Nem értette, hogy ezt miért csak most veszi észre, miért nem látta eddig is már. Mikor tűnt el, hová lett a haja erről az ezüsttallérnyi helyről? És vajon egyenként vándoroltak el a másfél arasznyi, fekete szálak, vagy csoportosan zajlott a szökés?

Visszament a szobába, megnézte a párnáját, de a fehér párnahuzaton csak egyetlenegy hosszú fekete hajszál húzódott végig, mintha egy rajzoló akarta volna egy könnyedén húzott, finom vonallal kettéosztani a fehér négyszöget. Bezzeg a másik párna telis-tele volt gesztenyebarna, rövid hajszálakkal, melyeket a verejték összetapasztott és egy árnyalattal sötétebbre színezett az eredetinél. Mintha valaki Dezső tőszomszédságában ruhát varrt volna, vagy éppenséggel magát a fiatal férfit varrta volna össze, és aztán kiszedte belőle a fércet.

A Dezsőnek nyomasztó gondjai vannak. Ezért izzad álmában, és ettől hullik a haja. A feje búbja már teljesen kopasz, de oldalt is észrevehetően ritkul. Azzal vigasztalja magát, hogy férfiaknak olykor kifejezetten jól áll az ilyesmi, mert arról tanúskodik – és ezt neki, E.-nek nem szégyellte részletekbe menően kifejteni –, hogy az illető sűrűn és intenzíven élvezi az életet. Pedig a nyomasztó gondok unalmasak, és a nyomasztó gondokkal küszködő ember még náluk is unalmasabbnak rémlik, főleg akkor, ha életének egy régebbi, gondtalan korszakában kötöttünk vele ismeretséget, amikor még színpompás egyéniség volt.

Régi rigó…

Régi rigó…

Ez a nagyokat zökkenő két szó egy pillanatra szétszórta, majd ismét összerántotta gondolatait. Háttérbe szorította azt a kívánalmat, hogy jó volna reggelizni, sőt a kutyának is el kellene készíteni az ennivalóját, tarhonyát szalonnabőrrel. Elhallgattatta azt a belső ösztönzést, hogy utánanézzen, van-e még annyi víz a külső vizesvödörben – ez egy barna műanyag vödör volt –, amennyivel megmosakodhat, vagy mégiscsak muszáj lesz hálóingben kimenni a kúthoz.

Megpróbálta felidézni az imént látott álmot, ahogyan egy elriasztott, elillant lény hűlt helyét közelítjük meg. Azt akarta, hogy ismét közel kerüljön a régi rigóhoz. Hogy megérintse. Hogy a kezébe vegye. Egyszerre csak – már megint! – úgy hevert előtte a gyermekkor, saját gyermekkora, olyan egyszerűen és áttekinthetetlenül, mint egy nagy, mocskos tojás, melyet ebben a pillanatban teljesen kitölt a régi rigó.

E. megborzadt attól a gondolattól, hogy fel kell törnie a tojást, vagy ha nem töri fel, az megreped magától is. Persze tisztában volt vele, hogy ez a tojás csak

egy hasonlat, egy költői kép, ám ez egy okkal több volt, hogy kiszolgáltatottnak érezze magát.

Maga a gyermekkor talán létező dolog? Azonos-e a naptári évek összegével? Ki tudjuk-e jelölni a kezdetét és a végét? Meg tudjuk-e szólítani, legalább olyan hozzávetőleges érvénnyel, mint édes hazánkat, meg tudjuk-e arra kérni, hogy fogadjon a szívébe?

A Dezső mondogatta egy ideig, hogy az álmoktól és az emlékektől minden reggel újra meg újra meg kell szabadulni. A reggel mint napszak nem arról szól, hogy kivilágosodik az ég és fölkel a nap, hanem erről az ismétlődő szertartásról. A reggel végzett fürdéskor, mosdáskor – jelentette ki egy ízben Dezső – mindenekelőtt azt öblítjük le magunkról, ami személyiségünk éjszakai oldalán tapadt meg; de az álmoktól és az emlékektől akkor szabadulunk meg aznapra végérvényesen, amikor felállunk a reggelizőasztal mellől.

Amikor azonban ezt kijelentette, világosan látszott az arcán, hogy igazából nem a táplálkozásra, hanem az anyagcsere másik végpontjára gondol, és ezt E. még annál is visszatetszőbbnek érezte, mint hogyha Dezső nyíltan összekapcsolta volna az ébredéskor elvárható kijózanodást a végbél kiürítésével.

De amióta nyomasztó gondjai vannak, a férfi ritkábban fejti ki és rövidebbre fogja még az ilyesfajta bölcsességeket is.

Arról, hogy a rigót nem lehet kézbe venni, E. azon a nyáron győződött meg, amikor szülei beíratták az általános iskolába, majd – a beiratkozástól teljesen függetlenül – közölték vele, hogy elválnak.

A beiratkozásra egy tanteremben került sor, melynek zöldre volt festve a fala. Szép szögletes vályúk lógtak a mennyezetről, rács volt az aljukon; a rács mögött életfogytiglani tanulásra ítélt neoncsövek hunyorogtak, ők is gyönyörű zöldesfehér fényt bocsátottak ki magukból, és a platánok lombján keresztül az utcáról is aranyló zöld árnyalatokban szűrődött be a fény.

Az asztal mögötte egy nagy, kövér nő – egy néni! – ült és uralkodott. Vastag füzetek és nyomtatott papirosok tornyosultak előtte, és olyan szépen mosolygott, hogy E.-nek muszáj volt benéznie az asztal alá, hátha a kövér nőnek még a térde kalácsa, sőt még az aszfaltbontó kalapácsra emlékeztető cipősarka is mosolyog lent a félhomályban; de aztán valaki – mint kiderült, egy másik gyerek, egy kisfiú – ököllel a nyakszirtjére sújtott, egy felnőtt hang pedig így szólt: „Aki túlságosan kíváncsi, az hamar megöregszik!”

Néhány hónappal később, amikor meghallotta – bár nem értette, mit jelent –, hogy a bíróság az anyjának ítélte, és a régi utcanév helyett egy újat, idegenül hangzót kellett lakcímként bemondania, nem a zöld fényű szép iskolában, hanem egy másikban, ahol semmit sem látott szépnek, még a november első hetében kiakasztott piros zászlót sem: akkor, néhány hónappal az ökölcsapás után E. megértette, hogy ő bizony kíváncsi volt, és ezért büntetésből hamar megöregedett.

Hat és fél éves volt, mégis öregebbnek hitte magát, mint a botra támaszkodó, görnyedt öreg nénik, pedig nem volt neki semmi baja. Azaz valami baja mégiscsak lehetett, máskülönben aligha vitték volna azokra a hosszan elhúzódó, szokatlan és kellemetlen orvosi vizsgálatokra, melyek eredményeiből ő akkor egy szót sem értett. Azzal vigasztalták, hogy: ezek a szavak latinul vannak, és majd ha nagy lesz, úgyis meg fogja tanulni a jelentésüket. Annyi mégis kiderült, hogy lett volna egy ikertestvére, aki nem született meg. Van is, meg nincs is. Nem élő, de nem is halott. Egy kis gombóc lett belőle, és úgy maradt, nem nőtt nagyobbra. Nincs keze, nincs lába, nincs feje. Semmije sincs.

Azaz valamije mégiscsak van. Háza vagy lakása vagy tokja vagy doboza, egyszóval, az a hely, ahol meghúzta magát, ahová befészkelődött. Ez a hely pedig, bármilyen furcsán hangzik is, őbenne van, E.-nek a testében. Az történhetett, hogy amikor ott ültetek az anyuka hasában, és unatkoztatok, elkezdtetek bújócskázni, és a testvérke benned bújt el, te pedig nem vetted észre.

Ami nem is csoda, hiszen egy ilyen kis bujkáló gombócot röntgenkészülékkel is alig lehet észrevenni.

Elhangzott az a különös kifejezés, hogy „jóindulatú daganat", és hogy operálni kellene. E.-nek rögtön az a mondóka jutott az eszébe, mely így kezdődik: „Digi, Dagi, Daganat kergeti a halakat…" Talán bizony halak is úszkálnak az ő hasában, és az ő digi-dagi testvére azokat kergeti. Neki meg olyankor fáj a hasa. És mert az oldalát furdaló kíváncsiságtól hamar megöregedett, azt is tudta, mi fán terem a jóindulat. Az ő testvére jóindulatú, mindenkinek mindig jót akar. A halakat is jóindulatból kergeti, mert neki, E.-nek akarja ajándékozni őket, és nem tudja, hogy az neki fáj.

Az ő testvére csak egy kis digi-dagi, mégis ugyanolyan jóindulatú, mint a Jóisten, aki színtiszta jóindulatból teremtette a világot. Arról már nem tehet, hogy neki, E.-nek fájdalmai vannak. De aztán a fájdalmak egy idő múlva megszűntek, az orvosok pedig úgy döntöttek, hogy nem operálják a jóindulatú daganatot, nem bolygatják. Ugyanezért E. csakhamar megfeledkezett a jóindulatról, a másokéról is meg a sajátjáról is.

A gombócról azonban nem feledkezett meg, arra gyakran emlékeztette őt az ebéd. Ha túrógombóc került a tényárjára, melyen úgy fehérlett a porcukor, mintha hintőpor lett volna, neki remegni kezdett a gyomra. A szilvásgombócot óvatosan hasította fel, mert arra gondolt: hátha most az egyszer szilva helyett az ő meg nem született ikertestvére van beletöltve. A levesben úszkáló hús- és májgombócokat nem akarta megenni, és nem volt hajlandó elárulni, hogy miért nem. Hogyan is mondhatta volna el azt a rettentő gyanút, mely vakító fénnyel rémlett föl benne, és annyira lesújtotta, hogy évekig nem tért magához?

Akkoriban jött rá egy ingerült vita foszlányaiból, hogy nemcsak ez az egy testvére maradt meg nem születve, hanem volt előtte – lett volna – több is.

Abban a házban, ahová az iskolai beiratkozás után került, szinte mindennap gombóc volt ebédre, mert azt a gyerekek szerették. E. is boldogan ette a gombócot, mert akkor még nem volt annyira kíváncsi, mint később, vagy ha kíváncsi volt is, még nem öregedett meg. Még nem fojtogatta az a kényszerítő erejű hiedelem, hogy amikor összeszorul a szíve és gombócot érez a torkában, olyankor a bújócskázó-kergetőző testvér akar az ő száján keresztül kibújni, világra jönni.

Azt a hegyet, melynek délkeleti lejtőjén a ház állt és a hozzá tartozó nagy kert elterült, úgy hívták – hívják ma is –, hogy Testvérhegy. E. később, már felnőtt nőként nehezen tudta elhessegetni azt a szerfölött ostoba gondolatot, hogy az ő testvérének felbukkanása összefügg a hegy nevével. A Testvérhegyen töltött sivár, unalmas hetek megérlelték E.-ben a testvériséget, méghozzá annak egy torz válfaját. Máskülönben az ő bújócskázó testvére talán sohasem jelentkezett volna, nem adott volna életjelet magáról… talán felszívódott volna nyomtalanul…

A beiratkozást követő napon kora reggel fölébresztették, és elvitték a Testvérhegyre, egy bizonyos Márti mamihoz. Évekkel később tudatosodott benne, hogy akkor látta utoljára együtt a szüleit. Ami utána következett – olykor elkerülhetetlen volt, hogy személyesen is találkozzanak –, az már két idegenné vált ember súrlódása volt, nem pedig együttlét.

Mondta neki az anyja – a szokásosnál egy kicsit élesebb, emeltebb hangon –, hogy siessen. A ruháit meg a játékait majd később csomagolják össze. Most úgyis meleg van, és abban a szép nagy kertben, ahol E. négy napig vagy legföljebb egy hétig maradni fog, játékszerek nélkül is bizonyára elfoglalja majd magát. Arról nem szólva, hogy Márti maminál más gyerekek is tartózkodnak, szintén ideiglenesen, és nekik bizonyára vannak játékaik, csak szépen kell kérni tőlük.

Az apa nem szólét semmit. Vezette a piros Ladát, melyet nemrég vásároltak használtan, jó állapotban. Végighajtottak az Árpád hídon, majd a Vörösvári úton, a tízemeletes panelházak között. Föntről, a Testvérhegyről ugyanazok a paneltömbök nevetségesen kicsinek látszottak, és a lebontásra ítélt földszintes házsorok szánalmasak voltak, és a folyam túlsó partját ellepő külvárosok olyasféle benyomást keltettek, akár a korhadt vasalódeszkára telepedő gombatenyészet, vagy mint valami bőrbetegség. E. anyja megdicsérte a gyönyörű kilátást, adott egy puszit, és elment.

És akkor egyik pillanatról a másikra kitárult a nyár eleji verőfényben elnyújtózó, virágzó kert. A sárgára vakolt, szeszélyes alaprajzú családi ház hátsó kijáratánál szőlőlugas futott fel egy vasállványra, és a szőlővirágok illata ugyanúgy küzdött, ugyanúgy keveredett a rózsaillattal, ahogy az állvány alsó végénél felkúszó futórózsa is, helyet akarva szorítani magának, tenyérnyi piros virágaival és halványzöld új hajtásaival befurakodott a szőlővenyigék közé.

A futórózsa mellől mészkőlapokkal kirakott járda vezetett fölfelé az emelkedőn. Itt vetemények voltak: embermagasságú botokra tekeredő paszuly, kábító illatú paradicsom, hüvelyét mutogató zöldborsó, fintorgó káposzta. Paprika,

hagyma, sárgarépa. Krumplibokrok mulatságos krumplibogarakkal és azok lárváival, továbbá sápadt virágokkal, melyek a néphadsereg rangjelzéseire emlékeztették a katonaviselt férfiakat.

A veteményeskertet egy sor dália zárta le és egy szabad ég alá kiültetett, óriási agavé, akár egy szögekkel kivert, gazdátlan fejedelmi trónus. Mellette három bokor pünkösdi rózsa, melynek torokgyulladás emlékét idéző (vagy ennél is furcsább képzeteket keltő) szirmai közt mindig felbukkant egy-egy apró, fekete hangya, mely aztán kellemesen csiklandozta annak nyelvét, akinek szokása volt belenyalni a kifeslett pünkösdi rózsába.

Hátrább, ahol támfalakkal félig-meddig teraszossá volt alakítva a meredek lejtő, gyümölcsfák álltak, jókora távolságot tartva egymástól, mégis majdnem összeért a lombjuk. A kert egykori gazdája, aki még a háború előtt – a ház építésével egyidőben – ültette őket, előre látta, hogy évtizedek múlva terebélyesre fognak nőni. Öreg fák; a kertnek azon a részén, melyet a háború után elvettek, a velük egyidős gyümölcsfákat kivágta az új szomszéd, ám ezek még éltek, és még termett rajtuk némi gyümölcs. A fák mögött orgona- és mogyoróbokrok nőttek. Sűrűn voltak ültetve, hogy ne kelljen látni az új szomszédot, illetve hogy takarást nyújtsanak az új szomszéd fürkésző pillantása elől.

A kisajátítás óta eltelt harminc-egynéhány év, de az új szomszéd még mindig új volt, mert nem lehetett megszokni.

Az új szomszéd miatt nem volt szabad labdázni a bokroknál, mert a bokrok mögött húzódott a kerítés, és a labdát, ha átesett a kerítésen túlra, az új szomszéd nem adta vissza, vagy ha mégis visszadobta a labdát, előtte összehasogatta egy késsel.

Az új szomszéd, akit egyébként úgy hívtak, hogy Szőnyög Csaba, az elektromos műveknél dolgozott, ezenkívül munkásőr volt és önkéntes rendőr, mintha a közismert mozgalmi dal útmutatását követve arra törekedett volna, hogy három élete legyen.

Az új szomszéd jóformán sohasem volt látható, mégis ugyanúgy éreztette jelenvalóságát, mint a csernobili atomszerencsétlenség, mely annak az évnek a tavaszán következett be, azzal a különbséggel, hogy az atomszerencsétlenség nem a szomszédban történt és nem ismétlődött meg; ellenben a postás, valahányszor a mészkőlapokon felcammogott a sárgára vakolt házig, mindig új meg új tértivevényes levelet hozott, hol a tanácstól, mert szomszéd feljelentést tett, hol pedig a bíróságtól, mert az új szomszéd pert indított.

Ilyenkor elromlott a hangulat.

E. nem az új szomszédra volt kíváncsi, nem Szőnyög vagy Szőnyeg miatt húzódott be, hacsak tehette, az orgona- és mogyoróbokrok közé, hanem azért, mert ott lakott a rigó, ott bújócskázott egész nap. E. a rigót akarta látni és hallani. Mindenki elhalkult és elhalványult azokon az ájultan forró nyári napokon, mintha a házban imbolygó emberi lények suttogásból, füstből és párából szövődtek

volna össze. Meghökkentően sokan voltak, ha a létszámot vesszük, mégis a lélek erejét nézve milyen kevés, mennyire bizonytalan volt mindez!

Ott volt mindjárt Viola néni, Márti mami húga, aki azonban ősz haja miatt idősebbnek látszott a nővérénél: vastag lencséjű szemüveget hordott, saját kezűleg sodorta és rágyújtás előtt borostyánból faragott szipkába illesztette cigarettáit, naponta négyet, és ha újabb tértivevényes levelet hozott a postás, vagy ha tömeggyilkosságról számolt be az esti híradó, felsóhajtott: „Én már ott tartok, hogy semmin sem csodálkozom!"

Ott volt Viola néni férje, Pistukám, aki régebben építésvezető volt, és egy fiókban tervrajzokat őrzött, melyekből vitorláshajókat és repülőgépeket lehetett hajtogatni, és ha megjött a múzeumból, ahol teremőrként volt alkalmazva, a legnagyobb nyári hőségben is rögtön fejébe nyomta fülvédős posztósapkáját, melytől egycsapásra – mint akit elvarázsoltak! – úgy érezhette magát, mint Robinson a lakatlan szigeten.

Ott volt egyik leányuk, Licike, akinek férje, Bandi bátyám a fénycső- és villanykörtegyár fontos embere volt, és hegyesre pödrött bajuszt viselt, ami ritkaságnak számítottak akkoriban, és akinek kedvéért a fáskamra bejárata mellé súlyzók voltak kikészítve, úgyhogy amikor vasárnap délutánonként látogatóba jöttek, Bandi bátyám vagy fát vágott a fáskamrában, vagy súlyzókat emelgetett a fáskamra bejárata előtt, hogy lehetőleg senkivel se kelljen beszélgetnie. Ott volt másik leányuk, Irén, aki egyelőre még nem tudott férjhez menni, pedig minden évben társasutazáson vett részt, és ott volt – mint fénykép a nappali szoba falán – a harmadik leány, Piroska, aki Vásárosnamény mellett egy éjjeli fürdözés alkalmával belefulladt a Tiszába, pedig a három nővér közül ő volt a legszebb és a legokosabb.

Ott volt maga Márti mami – rokkantnyugdíjas angol-francia szakos tanárnő – a macskaarcával, a púpjával, a botjaival, melyekre járás közben támaszkodott, és a jóságos szigorával, mely gyöngyfűzés vagy kártyavárépítés közben is maradéktalanul érvényesült. A púpos emberek általában rosszindulatúak és alattomosak – mondta egy ízben E. anyja a telefonba valaki ismeretlennek –, de ez a nő a ritka kivételek közé tartozik! Ami talán azzal is magyarázható, hogy nem természettől fogva púpos, hanem oszteoporózis következtében. Régebben ezt a nőt, noha osztályidegen származása miatt hátrányos megkülönböztetésben volt része, kiváló pedagógusként tartották számon – adta tudtul E. anyja a telefonkagylónak –, ami arra figyelmeztet, hogy egy embert lehetőleg nem a hanyatlása végpontján kell megismernünk, hanem fénykorában, még akkor is, ha újdonsült ismerősünkön csak visszamenőleg vesszük észre, hogy fénykorát sajnos maga mögött hagyta.

Márti mami legszívesebben a párizsi Miasszonyunk székesegyház megható és megrázó történetét mesélte a nála tartózkodó gyerekeknek, úgy, ahogy az le van írva Victor Hugo könyvében, vagy valami fölöttébb hasonló módon, csak egy kicsit rövidebbre fogva. Igen valószínű, hogy szerelmes volt a könyvben szereplő

süket és púpos harangozóba, vagy – ami nála majdnem ugyanazt jelentette – sorsközösséget érzett, szolidaritást vállalt a szerencsétlen regényhőssel. Az ebből adódó fontos tanulságot, hogy tudniillik együtt kell éreznünk a gyöngékkel, a megnyomorítottakkal, a csontritkulásban szenvedő idős nő minden lehetséges alkalommal iparkodott leszűrni a gyerekek számára.

Mert hiszen ott voltak a gyerekek is, akiket a szülők ideiglenesen rábíztak, napi kétszáz (kettőszáz) forint ellátási díjért, Márti mamira, de még mennyire, hogy ott voltak! Viszont még náluk is nagyobb mértékben ott voltak Vecseráék, akiket az ötvenes évek elején telepítettek be a ház különválasztott két oldalsó szobájába, valamint az egykori a mosókonyhába, és azóta sem lehetett megszabadulni tőlük.

Vecseráékről nem lehetett pontosan tudni, hogy hányan vannak és kifélékmifélék. Gyakran súgták vagy dünnyögték, hogy Vecseráék parasztok és prolik, ám ezt hangosan kimondani szigorúan tilos volt, így aztán az egyik gyerek, aki a keze ügyébe kerülő mezei poloskára tréfából vagy nyelvbotlásból azt mondta, hogy „proliska”, dorgálásban részesült, és ebéd után egyetlen kockát sem kapott abból a szögletesre vágott, gyümölcsízű, ehető gyurmából, melynek az volt a neve, hogy frutti.

Vecseráék miatt lőtte agyon magát Rudolf trónörökös száz évvel ezelőtt, ezt is tudni lehetett, bár nem volt könnyű elképzelni. Annál magától értetődőbb volt, hogy Vecseráékat büntetésből ide száműzték a mosókonyhába és a két oldalsó szobába; és ha E., noha figyelmeztették, hogy az oldalsó résznek még a közelébe se menjen, egyszer-egyszer mégis odamerészkedett a mosókonyha elé, Vecseráék egy emberként kidugták a fejüket, és azt mondták, hogy „kuss legyen”, vagy hogy „a rák egye meg a szívedet”.

És persze ott volt Ligetváry Antalné, aki hangosan kopogott a tűsarkú cipőjével, és akkor sem vetette le a napszemüvegét, ha borús volt az ég vagy ha esteledett, és aki szintén ott lakott a Vecseráékkal a mosókonyhában; és ott volt a Ligetváry Antalné udvarlója, aki három vagy négy különböző férfi volt, mindig valaki más. És ott volt a Vecseráék szürkefoltos kandúrmacskája, fogai közt egy vonagló madárfiókával. Még ez a madárfióka is mennyivel harsányabb, erősebben létező volt, mint Vecseráék mindösszesen, Ligerváry Antalnéval és annak udvarlójával együtt, vagy mint a Márti mami őrizete alatt álló gyerekek!

De azért a gyerekek is ott voltak, már hogyne lettek volna, csak éppen össze lehetett őket egymással téveszteni. Ott volt Sanyi, de mire az ember, vagyis E. jobban szemügyre vette volna, már Misi volt a helyén, és mire Misit egy kicsit megszokta volna, már egy nála, E.-nél is kisebb fiú, egy Ervinke ült Misi székén az ebédlőasztalnál, és annyit hintázott, himbálódzott, izgett-mozgott, hogy folyton rá kellett szólni, amíg csak el nem fogyott a paradicsomleves.

A gyerekek sűrűn cserélődtek. Az egyiknél festették a lakást, a másiknak meghalt a nagymamája, a harmadik maga sem tudta, miért hozták ide (kunyhót épí-

tett a diófa tetején, egy vízszintes ágon) mindenesetre ahogy idehozták, úgy rövidesen el is vitték őket. E. volt jóformán az egyetlen, aki ottfelejtődött a Testvérhegyen. Arról volt szó, hogy négy napig vagy egy hétig szaladgálhat a szép nagy kertben, de már több mint három hete szaladgált, és egy kissé unatkozott.

Meg aztán őt is megunták egy kicsit.

A hetente szabályszerűen érkező rózsaszínű postai utalványok voltak egyedüli jelzései annak, hogy a szülei gondolnak rá és gondoskodnak róla, páros héten az anyuka, páratlan héten az apuka. Viola néni, ha megjött a postás, föltette vastag szemüvegét, ellenőrizte az utalványt, aláírta és felsóhajtott: „Milyen anyja van ennek is... Milyen anyja van ennek is...” Mindig az anyát emlegette, páratlan és páros héten egyaránt, az apát soha. Aztán ujjai közt forgatta a vastag szemüveget, és homályos tekintettel bámult a semmibe, mondván: „Én már ott tartok, hogy semmin sem csodálkozom!”

Volt ott egy másik lány, aki szintén ottfelejtődött, és akinek szintén válófélben voltak a szülei; úgy hívták, hogy Zsuzsika. Valójába Olga volt a keresztneve, de már az előző nyáron, amikor szintén ottfelejtődött a testvérhegyi teraszos kertben, kikövetelte, hogy Zsuzsikának szólítsák, azzal a megokolással, hogy van egy igen kedves mondóka, mely róla és csakis róla szól: „Cini-cini muzsika, táncol a kis Zsuzsika”.

Egyszer-egyszer próbálták még azt mondani neki, hogy Olga, olyankor ő torka szakadtából felsikoltott: „Zsuzsika!!!” Földhöz vágta magát, rángatózott, majd amikor meghallotta, hogy köröskörül zsuzsikáznak a rémült felnőttek, lassacskán hajlandó volt megnyugodni.

Zsuzsika egy vagy két évvel idősebb volt E.-nél, és komoly élettapasztalatokkal rendelkezett. Elmagyarázta, hogy mi a szex, és azt állította, hogy neki már van egy pasija. Kijelentette, hogy az ilyesmivel pénzt is lehet keresni, sok pénzt, főleg addig, amíg egy lány még szűz; de aztán, látva E. értetlenkedését, megvető arcot vágott, vállat vont, és elhallgatott.

Éjszakánként, amikor magukra maradtak a hálószobában, és a Vörösvári úti villamosmegálló felől kékes fény lobogott, mint amikor szikrázik az áramszedő, Zsuzsika elhitette E.-vel, hogy a pokolból kiszabadult lidércek és vámpírok rendeznek fáklyás felvonulást, és hogy most indulnak a Testvérhegyre fölfelé; majd nagylelkűen megengedte rémülettől reszkető játszótársnőjének, hogy odabújjék mellé az ágyba, ahol egyszerre csak azt ajánlotta: játsszanak papás-mamást vagy orvosi rendelőt.

Reggelente aztán, amikor még harmatos volt a fű, Zsuzsika elcsente a pohárszékről a sótartót, és kisurrant a veteményesbe, hogy megnézze a meztelen csigákat. Némelyik példány akkora volt, mint egy felnőttnek a középső ujja. Ha megkérdezték, mit csinál a vetemények közt, felmutatott egy-egy szál kitépett árvacsalánt, és azt felelte: gyomlál. Ilyenkor megdicsérték, amiért ennyire segítőkész, és mondták E.-nek, hogy példát vehetne Zsuzsikáról, ő is gyomlálhatna egy kicsit.

E azonban vajmi kevés hajlandóságot érzett arra, hogy kimenjen gyomlálni Zsuzsika mellé, sőt mintha ennek már a puszta gondolatától is rosszullét fogta volna el. Ezt látva, Márti mami csóválta a fejét, és nem szólt semmit, Viola néni pedig bosszúsan legyintett, és kijelentette, hogy: ha a lustaság fájna, akkor E. ordítana.

Amikor aztán E. mégiscsak kiment Zsuzsikához gyomlálni, akkor Zsuzsika megmutatta neki, milyen furcsán viselkednek a meztelencsigák, ha valaki megsózza őket. Elegendő néhány szemernyi sót a hátukra hinteni, és mindjárt kiderül, hogy a csiga nem is olyan lassú, mint a legtöbb ember hiszi. A tőlük telhető legnagyobb sietséggel csúszni kezdenek, felágaskodnak, oldalukra fordulnak, majd egyszerre csak dőlni kezd a testükből valamilyen takonyszerű, sűrű váladék; és egy perc alatt – pedig az előbb még akkorák voltak, mint az ujjam, sőt annál is nagyobbak – összezsugorodnak olyan kicsire, mint egy babszem. Az összes nedvességet, amitől duzzadni és csúszni tudtak, hirtelen kivonta belőlük a só. Egy-egy nyálkás tócsa marad a helyükön, szánalmas testmaradvánnyal.

E. a saját bőrén is kipróbálta a sót. Megsózta a kézfejét, a karját, a lábszárát. Vele azonban semmi sem történt.

Ettől kezdve már csak a rigó érdekelte. Már csak a rigót akarta látni és hallani. Megsimogatni, kézbe venni, puszit kérni tőle. A rigó kedves és bátor madár volt, nem félt E.-től, ott ugrándozott a közelében. Csőréből kilógtak a tekergődző giliszták, melyeket nyilván a fiókáinak hordott; ha ugyan voltak fiókái még, és meg nem ette mindet a Vecseráék macskája. Mert az is ott sompolygott az orgona- és mogyoróbokrok tájékán, amíg E. el nem zavarta onnét.

Hiába mondogatták E.-nek, hogy: „Legyen benned legalább egy kis jóindulat!", E. világosan látta, hogy az összes jóindulat a rigónak jutott. Az a jóindulat, mellyel a Jóisten teremtette a világot, mind-mind benne van a rigóban. És még ez is kevés volt ahhoz, hogy a rigó engedje magát megérinteni. E. közel mehetett hozzá, de mihelyt kinyújtotta utána a kezét, a rigó fölrebbent, majd néhány lépésnyiről visszanézett, nem veszik-e üldözőbe. Zsuzsika, amikor meghallotta, miért leselkedik E. a rigóra, kinevette. „Puszit akarsz tőle? Hát te tisztára hülye vagy! Ki fogja szúrni a szemedet a csőrével!"

E. azonban tudta, hogy Zsuzsika hazudik. A homokozólapáttal kiásott egy gilisztát a földből, felvitte a bokrok közé, mint aki áldozatot mutat be a rigónak. Ujjai közé szorítva, kinyújtott karral kínálta a tekergődző férget a szeretett madárnak, de az nem fogadta el a kínálást. Kacéran ugrált, billegett. E. másnap kenyérrel és cukorral kínálta, hátha azt jobban szereti a rigó, de a rigó nem hagyta magát lépre csalni. E. harmadnap fűszálakból fészket rakott a bal tenyerén, hátha a rigó rászáll és beleül; aztán eszébe jutott, hogy a fészekbe tojások is kellenének, ezért belopódzott a konyhába, és a hűtőszekrényből kiszedett három tojást.

Rajtakapták. Mondták neki, hogy szégyellje magát, pedig e felszólítás nélkül is szégyellte magát éppen eléggé. Ráadásul az elveszett sótartót is az ő számlájára írták, méghozzá nem egészen ok nélkül, tudniillik E. fél füllel hallotta valakitől, hogy a madarat akkor lehet könnyűszerrel megfogni, ha előzőleg sóval megszórjuk a farkát, és ő egy reggel fölvitte a sótartót a bokrok mögött húzódó felső kerítéshez, hogy megsózza a rigó farktollait.

E. akkor ejtette el a sótartót, amikor dobogó szívvel, remegő térddel nekidőlt a kerítésnek, és készült ráhinteni a sót a rigó farkára; ekkor azonban éktelen ugatás hallatszott, mert jött a Pufi, az új szomszéd kutyája, német juhász és kuvasz keverék, és a kerítés túloldaláról beleakaszkodott E. pöttyös ruhájába, és addig rángatta, míg a pöttyös ruha el nem szakadt. Akkor aztán Szőnyeg, az új szomszéd elégedetten kurjangatott: „Pufikám, Pufikám, piff, paff, puff!"

Viola néni sértődött arccal közölte, hogy ő nem varrónő, de aztán mégiscsak felnyitotta a Singer varrógépet, és rávarrt egy foltot a pöttyös ruhára, miközben a gép zakatolásához, annak szüneteihez igazodva fel-felsóhajtott: „Milyen anyja van ennek is... Milyen anyja van ennek is..." Tudniillik a ruhákat meg a játékokat, noha megígérték, mégsem küldték E. után a szülők. Így tehát E. a Vásárosnamény mellett vízbe fúlt kislány, Piroska húsz évvel ezelőtt kinőtt ruháit hordta.

E. megtudta Zsuzsikától, aki már az előző nyarat is a Testvérhegyen töltötte, hogy a Pufi tavaly még pici kutya volt, még lehetett vele játszani, ha átbújt a kerítés alatt, de azóta megnőtt, és ugyanolyan agresszív, mint a gazdája. És hogy a Pufinak az anyukáját megerőszakolta egy idegen kutya, és ebből született a Pufi. És hogy a Pufi attól ilyen óriási nagy és ilyen erős, hogy az anyukája összes tejét magába szívta, mert a Szőnyeg, az új szomszéd egyesegyedül a Pufit hagyta életben, az összes többi kiskutyát vízbe fojtotta. Beledobta őket egy vödörbe, aztán ásott egy gödröt, és betemette őket. És hogy Zsuzsika mindezt a saját szemével látta, mert átbújt a kerítés alatt, és egészen közelről figyelte Szőnyeget.

Később már úgy mesélte, hogy Szőnyeg minden kiskutyának külön gödröt csinált, és úgy ásta be őket, hogy kiállt a földből vagy a fülük, vagy a farkuk, és aztán a Szőnyeg locsolókannával kijárkált hozzájuk, és úgy öntözte őket, ahogyan Viola néni a veteményt. És hogy a Szőnyeg neki, Zsuzsikának személyesen elmondta, hogy azért öntözi őket, mert kutyafát akar növeszteni belőlük, azt a kutyafáját! Csak az a baj, hogy túlságosan vízigényesek. Pufikám, Pufikám, piff, paff, puff!

Ja, és hogy a Szőnyegnek a forradalom idején géppisztolya is volt, piff, paff, puff, és belelőtt a szaladgáló emberekbe, piff, paff, puff, és kitüntetést kapott, piff, paff, puff. Úgyhogy Szőnyegnek egy nagy kutya bőven elég, piff, paff, puff!

Ekkor azonban váratlanul megérkeztek a ruhák és a játékok, melyeket E.-nek három héttel azelőtt kellett volna megkapnia. A kartondobozban legfölül egy moncsicsi feküdt, és buta képet vágott. Moncsicsinek hívták azokat a puha tapintású, majomküllemű babákat, melyek a nyolcvanas években váltak közkedvelt játék-

szerré. E. azonban rögtön elhatározta, hogy nem fogja szeretni a moncsicsit, mert haragudott a szüleire, akiktől kapta, és akik meg sem kérdezték tőle, hogy kell-e neki.

Mégis, amikor Zsuzsika elkérte a moncsicsit, E. nem akarta odaadni neki. Ő maga sem tudta, hogy miért nem; csak azért, mert nem. Pedig Zsuzsika szépen kérte. Aztán csúnyán kérte. Volt egy pillanat, amikor E. már majdnem odaadta neki, de aztán meggondolta magát, és mégsem adta. Hiszen a Zsuzsikának már úgyis van egy Barbie-babája, akit felhozott magával a Testvérhegyre. Azt állította, hogy az apukája ezzel a Barbie-babával csalta meg az anyukáját. Valóban számottevő élettapasztalata volt ennek a Zsuzsikának.

Úgyhogy E. már csak ezért sem adta oda neki a moncsicsit. Meg azért sem adta, mert a Zsuzsika hazudott. Nem igaz, hogy a kiskutyák el vannak ásva, és nem igaz, hogy a rigó, ha majd E. az arcához emeli, hogy puszit kérjen tőle, kiszúrja a csőrével a szemét!

És persze az sem igaz, hogy a Zsuzsika mindjárt meghal, ha E. oda nem adja neki a moncsicsit. Ő maga is meglepődött, milyen ridegen és közönyösen válaszolta: „Felőlem akár meg is halhatsz." És kíváncsian figyelte, most is földhöz vágja-e magát Zsuzsika, mint régebben, amikor Olgának szólították. Zsuzsikának azonban több élettapasztalata volt annál, semhogy hisztizni kezdjen egy hirtelen támadt, apró szeszély miatt. Hátat fordított, és csak ennyit mondott: „Pukkadj meg!"

Mire idáig jutottak, E. már nem kínálgatta kenyérrel és cukorral a rigót, hanem követ fogott a kezébe. Elbújt az egyik bokor mögött, lesben állt. Ha a rigó nem fogadja el tőle a kedvességet, akkor ő majd jól megbünteti, hogy máskor becsülje meg magát! Így telt el egy kis idő, talán fél óra, de az is lehet, hogy csak néhány perc. A rigó most már nem volt annyira bátor, mint eddig, most már félt a büntetéstől, most már nem bújt elő.

És ha minden így maradt volna, ha megmaradt volna a rigó szívében a félelem és E. szívében a harag, akkor még jól is végződhetett volna mindkettőjük élete. Csakhogy E., míg az idő hiábavaló várakozással telt, unalmában egy kissé megsajnálta a rigót, és arra gondolt: milyen jó lenne, ha ez a szegény rigó egy kicsit beteg lenne vagy megsebesülne! Dehogyis haragudott rá, dehogyis akarta megbüntetni; gyógyítani és ápolni akarta, hogy mire meggyógyul, addigra hozzászokjék E.-hez. Barátkozzék vele, szeresse.

Ezt az ábrándot úgy is meg lehetett volna fogalmazni, hogy a sebesült, beteg rigó addig nem gyógyul meg, amíg E.-hez hozzá nem szokik, ám ez a különbség a végeredmény szempontjából nem lényeges. Mert aztán a rigó mégiscsak előbújt. Jött a rigó, egyre közelebb jött , amikor pedig olyan közelre jött, hogy E. kinyújthatta volna a kezét utána, a kezéből abban a pillanatban kiröppent a kő.

Ami ezután történt, olyan volt, mintha őt követték volna meg. Dermedten bámulta, mit művelt. A rigó felszökkent, aztán kitárt szárnyakkal visszahullott.

Éles hangok törtek elő a torkából, sírt és jajgatott. E. megértette, hogy most már végképp nem veheti kézbe, soha többé nem simogathatja meg, és nincs mit ápolni rajta. Megpróbálta kinyújtani kezét a rigó felé, de a kéz nem engedelmeskedett; mintha megbénult volna. A rigó csőréből valami sötét folyadék szivárgott, mint amikor az íróasztalon felborul a tintásüveg. Felborult az üveg, és kifolyt az a kevéske tinta, ami benne volt. Még hallatszott egy kis csipogás, látszottak rángatózó mozdulatok, aztán a madár teste némán és élettelenül hevert a földön.

E.-nek olyan érzése támadt, mintha nézné valaki. Hátrafordult. Zsuzsika volt az.

„Ez a te bűnöd!" – mondta Zsuzsika. – „Láttalak. Ne hazudj!"

Ezt pedig nem kellett volna mondania, minthogy E. nem hazudott, ugyanis nem szólt egy szót sem. Úgy haladtak a mészkőlapokon lefelé, mintha rendőrnő kísért volna hátrabilincselt kezű fogolynőt.

Ami azután történt, az már könnyen és gyorsan felidézhető. Döbbent és felháborodott arcok úszkáltak a zegzugos családi házban. Márti mami homlokáról eltűnt az úgynevezett „nevető ránc", viszont haragos ráncok jelentek meg a szája sarkában, és gumivégződésű botjai mintha egyenesen a púpjából nőttek volna ki. Viola néni levette a vastag szemüvegét, aztán ismét fölrakta, és remegő hangon kérdezte: „Csodálkozol-e, Pistukám, hogy háború van, ha már a hatéves gyerek is úgy viselkedik, mint egy vadállat?!" Pistukám közölte, hogy ebben az országban, bár az emberek rosszabbak az állatoknál, pillanatnyilag nem folyik háború, és türelmetlenül várta, hogy a Petőfi rádió bemondja a vízállásjelentést, mert az majdnem annyira érdekelte, mint az „Édes anyanyelvünk" című program, melynek szerkesztőjével, egy Badacsony környékéről származó kiváló nyelvésszel Pistukám rendszeres levelezést folytatott különböző fontos kérdésekről, például az igekötők helyes használatáról.

Komolyan fölmerült annak lehetősége, hogy E.-t rossz magaviselete miatt hazaküldik, de aztán váratlanul Zsuzsikát küldték haza; sohasem derült ki, hogy miért. Olyan hirtelen vitték el, mintha tényleg meghalt volna. Ottfelejtette a szőke Barbie-babát is, akivel az édesapjának évekig tartó viszonya volt és emiatt Zsuzsika édesanyját beszállították a pszichiátriára. Ott hevert egymás mellett a sovány és kemény Barbie-baba meg a kövér és puha moncsicsi, és E. egyformán utálta mind a kettőt.

Aztán egy hétig egyfolytában esett az eső.

Aztán egyszerre csak vége lett a nyárnak, és E.-t az anyja hazavitte egy olyan lakásba, ahol E. még sohasem járt azelőtt. Nem sokkal később az anyának lett egy új barátja, aki nem költözött hozzájuk, de hétvégeken rendszeresen együtt kirándultak, hármasban.

Aztán E., osztálytársnőivel együtt, az iskolaorvos asszony részéről szakszerű nemi felvilágosításban részesült, két héttel azt követően, hogy fogadásból elveszítette a szüzességét. A fogadást egy bizonyos Gyöngyivel kötötte, aki a pad-

szomszédja volt abban az általános iskolában, melybe E. a zöld fényű iskola helyett járt, ahová eredetileg beíratták. Az iskola ablakai egyik oldalon egy magasra nyúló, kopár tűzfalra néztek, a túloldalon pedig egy jobb napokat látott, keskeny utcára, melynek három- vagy négyemeletes házait szétmállott gipszvirágok és fej nélküli kariatidák ékesítették, továbbá sok évtizeddel korábbi géppisztolysorozatok nyomai.

A szemközti ablakban Faszomtudja Kicsoda bácsi töltötte az időt; meleg időben kikönyökölt, hideg időben a hosszú alsónadrágját vasalta. Gyöngyi arra hívta fel a figyelmet, hogy neki nincs is fasza, tehát az ő szájából úgy hangozna korrektül az őket leplezetlenül bámuló férfi neve, hogy Pinámtudja Kicsoda bácsi. És ha már itt tartunk, tulajdonképp azt sem lehetne mondani, hogy a saját szakállamra csinálok valamit, mert szakállam sincs, valami mást kellene kitalálni helyette.

Ezen elvitatkoztak egy darabig, aztán egyszerre csak azt vették észre, hogy Pityka Palkó bácsi (hívták így is), más néven L. Tipró Tiborc már nem könyököl a szemközti ablakban, és a redőny, amikor utoljára leeresztették, féloldalt megakadt, és úgy is maradt a nyolcadik osztály végéig, ferdén lelógva.

Azt, hogy lesz majd egy lánya, aki majd ilyen és ilyen tulajdonságokkal fog rendelkezni, E. apja valamikor az ötvenes évek végén gondolta ki, és ezt az elgondolást húsz évvel később váltotta valóra, amikor alkalma nyílt rá. Már csak az eltelt idő, a két évtizedes késleltetés miatt is érthető, hogy az eredmény – maga E., aki egy krisztinavárosi presszóban értesült saját előtörténetéről, amikor utoljára beszélt az apjával – nem mindenben igazodott az apa eredeti elképzeléseihez. A fiatal nő személyiségét csak részben világítja meg az a körülmény, hogy a kíváncsiság miatt hamar megöregedett; hiszen az a fajta kialakulatlanság, lezáratlanság is jellemző volt rá, melyet néha ötven-hatvanéves asszonyokon is megfigyelhetünk, olyanokon, akik – mint mondani szokás – „keresik magukat". Ő is ott maradt mindazon dolgok között, melyekkel foglalkozott valaha, és amelyek egyikéről sem volt hajlandó végleg lemondani, ahogyan végleg elkötelezni sem tudta magát egyiknek sem.

Ennek az volt az egyik gyakorlati következménye, hogy noha több egyetemnek és főiskolának is nekifutott, nem jutott el a diplomáig, sőt még az első szigorlatig sem. Tulajdonában volt egy pesti lakás, azt kiadta; ebből és szeszélyesen kínálkozó alkalmi munkákból tartotta fenn magát.

Fogantatásán, e késleltetve megvalósított elgondoláson kívül két dolgot köszönhetett apjának: egy moncsicsit, akit ő csöppet sem kedvelt, és aki néhány évig mégis elkísérte őt mindenhová, amíg el nem veszett költözködéskor, valamint azt a házat, ahol jelenleg meghúzza magát, és ahol írásművünk elején arra ébredt, hogy a homloka fölött egy kerek folton kihullott a haja.

A ház annak a mészkőből és dolomitból álló, zegzugos hegycsoportnak a túlsó, nyugati szélére épült, melynek innenső, a főváros felé eső peremén E. azokat

a gyermekkori nyári heteket töltötte, melyekről beszámoltunk az iménti lapokon. A falu, melynek felső szélén, a hegyoldalnak szorítva állt az apától örökölt épület, zsákfalu volt, napjában kétszer fordult meg benne a busz. Lakói régebben egy szénbányában és a közeli kőfejtőkben dolgoztak, de aztán a kőfejtőket is meg a szénbányát is bezárták, ingázni pedig nem érdemes, mert az iparvárosban, ahonnét jön a busz, olyan nagy a munkanélküliség, hogy az ottaniak sem tudnak elhelyezkedni; illetve munka volna, de nemigen fizetnek érte. A falubeliek jelenleg nagyrészt abból élnek, hogy az erdőből lopják a fát, ami persze nem valami nagy megélhetés. A vállalkozó szelleműek egy kicsit messzebbre merészkednek, ők a vasúttól lopják a kábelt, ők az életveszéllyel dacolva levágják a magasfeszültségű villanyvezetéket, és egyáltalán, elmozdítják mindazt, ami az infrastruktúrából elmozdítható, de érdeklődésük leginkább a színesfémekre irányul.

E. apját, noha nem voltak haragosai, mégsem kedvelték ebben a faluban. Betelepedő volt, márpedig ezen a vidéken a régi lakosok azt is idegennek, jöttment embernek tekintik, aki harminc vagy negyven éve költözött közéjük. Azért sem kedvelték, mert ivott, méghozzá mint az ökör, mindig egyedül. Magánakvaló ember volt. Egy darabig együtt élt egy asszonnyal, de aztán összevesztek. E. egyszer látta ezt a nőt: szögletes arca volt, és a kirajzolódó hajszálerek nélkül is majdnem téglavörösnek látszott a bőre. És az ő apja még ezt a nőt is elmarta maga mellől!

Illetve nézőpont kérdése: mert az apának az volt a meggyőződése, hogy a nők váltak hozzá hűtlenné. Gyakran hangoztatta, hogy az egyetlen nő, aki hűséges maradt hozzá, az Tücsök, a házőrző kutya, és ezt mindig szemrehányó hanghordozással jelentette ki. Ezt a méltatlankodást visszamenőleg sem teszi indokolttá, hogy Tücsök, aki rövid lábú, tacskóféle kutya, E.-hez ugyanolyan hűséges, mint az apához volt. Tücsöknek már kissé nehezére esik a mozgás, de azért még most is elfogja a patkányokat. Éjszakánként vadászik rájuk, reggelente ott hevernek eltört gerinccel, sorban kinyújtóztatva a küszöbnél, a kutya pedig büszkén csóválja a farkát. Így volt ez nemrég, de most átmenetileg szünetel a patkányfogás, mert igaz ugyan, hogy Tücsök öreg szuka, de még szabályszerűen tüzel, és amióta előrehaladt a vemhesség, ő már nem vadászik patkányra, ő már csak hever kint a fészerben, ahol a kuckója van.

Ő kapja nemsokára a zsírban pirított szalonnabőrös tarhonyát, amit még el kell készíteni.

Ő volt az, aki megmutatta a szomszédoknak E. apját a fáskamrában. Ha Tücsök nincs, ki tudja, hány nap múlva nyitották volna rá a holttestre az ajtót. Egyedül élő emberekkel, főleg ha sokat isznak, előfordul télvíz idején, hogy álmukban vagy részegségükben kihűlnek, tucatjával történik ilyen eset minden téli szezonban. Azt is helytelenítették a falusiak, hogy E. apja, ahogyan saját magát elhagyta, ugyanúgy elhanyagolta a házat és a kertet is. Addig is, amíg elkészül a csatornázás a községben, emésztőgödröt kellett volna ásatnia és be kellett volna vezettetnie a vizet.

Ivóvízért ki kell menni az utcára, mert a kerekes kút vize, a szomszédok emésztőgödrei miatt, forralás után is kellemetlen ízű, legfeljebb mosdásra alkalmas. Vagy esetleg belefulladásra.

E. apjának ki kellett volna cseréltetnie az elgombásodott, korhadt padlót. A csupasz gerendákat, melyekből éjszakánként kaparászás, rágcsálás hallatszik, majd liszthez hasonló, sárgásfehér por szitál. Az istállószagú vályogfalakat, melyekben egy-egy fenyegetően kiszélesedő hasadék jelzi a hamarosan várható kidőlést. Leginkább azonban a víz hiányzott, annak civilizált körülmények közt megszokott formája, a csempék közül fakadó, szabványméretű forrás, melyet tetszése szerint bármikor kinyithat vagy elzárhat az ember. Dezső sokáig nem akarta megszokni, hogy lavórban tisztálkodjék. Eleinte minden alkalommal kocsiba ült, és eljárt az iparvárosi uszodába csak azért, hogy zuhanyozzon vagy hajat mosson, a de aztán ez irányú buzgalma – noha váltig állította, hogy a mosdatlanságot még annyi ideig sem képes elviselni, mint a szomjazást – számottevően alábbhagyott.

Az ágyban, szeretkezés után Dezső legszívesebben a szüleiről mesélt szórakoztató, vidám történeteket. Elmondta, hogy a mamája, közvetlenül az ötvenedik születésnapja után, buddhista lett, és hogy a papája egyszer összeszűrte a levet a könyvelőnőjével, mire a könyvelőnő férje bosszúból ott akasztotta fel magát az elhagyott irodában, a dívány fölött a radiátorcsőre, ahol a Dezső papája és a könyvelőnő alig másfél órával korábban a beteljesült boldogság színterévé változtatták a sivár munkahelyet.

A Dezső kifogyhatatlan leleménnyel bonyolítja és szövögeti ezeket a mulatságos sztorikat, mintha a szülők alakjának anekdotikus újraformálása intenzívebb – vagy legalábbis tartósabb – élvezettel járna, mint a magömlés. Ugyanakkor tavaly augusztus óta, amióta együtt van ezzel a kedves, intelligens fiatal nővel, egyszer sem jutott eszébe, illetve nem ajánlotta fel, hogy E.-t bemutatná szüleinek. Annál többet mesél róluk, főleg persze az ágyban. A szülők emlegetésétől még a nyomasztó gondok sem vették el a kedvét, ellenkezőleg. Úgy mesél róluk, mintha már meghaltak volna, és ő már csak felidézné az emléküket. Mintha gondjai közepette egyedüli vigaszt a szülőkre való emlékezés nyújtana, függetlenül attól, hogy a szülők élnek és virulnak. Talán ennél is vigasztalóbb lenne, ha kézzelfogható segítséget nyújtanának, de az is lehet, hogy egyszerűen csak tájékozatlanok.

A Dezső nem osztotta meg nyomasztó gondjait a szülőkkel, nem akarván őket ezzel is terhelni.

Igazából E. sem ismerte a nyomasztó gondok pontos mibenlétét. Ahhoz nem volt elég makacs, hogy ismételten kérdezősködjék, a Dezső pedig amúgy is elvette a kedvét a faggatózástól. Annyit tudott, hogy a Dezsőnek tartozások szakadtak a nyakába, és hogy életveszélyesen megfenyegették, ő pedig sürgősen eladta a lakását és fizetett; így tehát a nyomasztó gondokat képviselő személyek jelenleg nem akarják őt megölni, de még csak félholtra verni sem. Viszont

nincsenek is teljesen kielégítve. (Ugyanezt E. is elmondhatta volna magáról, de ő hallgatott.)

Emiatt azonban a kocsiját, azt a fehér Opel Vectrát, mely most is ott áll az udvarban, mégsem adta el, pedig eredetileg azt is el akarta adni. Kijelentette, hogy az ember nem mondhat le a mozgásszabadságról. Érződött a hangján és látszott az arcvonásain, hogy amikor mozgásszabadságot mond, menekülésre gondol, bár az nem volt egészen világos, hogy akár a leggyorsabb autóval is hová lehet menekülni egy zsákfaluból. E. olyasféle megelégedettséget érzett, mely az enyhülő fájdalomhoz hasonlít, amiért ez a mozgékony ember nem tőle menekül, hanem hozzá.

A bajba jutott ember tudata ugyanúgy beszűkül, mint azé, aki szerelmes, annyi különbséggel, hogy rajta legtöbbször éppen a szeretet hiánya hatalmasodik el. A gondterhelt ember legalább annyira unalmas, mint a gondok, melyek terhelik, és E. nem tudta, hogy vajon ezt a felismerést még az életösztön súgja-e neki, vagy már a legsivárabb önzés. No és akkor mi lenne, ha a nyomasztó gondok elmúlnának vagy szerencsésen megoldódnának? Akkor mit jelentene a mozgásszabadság, melyről nem mondhat le az ember?

Összefoglalásképpen emlékeztetjük rá az olvasót: eddig annyi történt, hogy E. kiment a fürdőszobába, és ott belenézett a tükörbe. Hogy más jelentős dolgok is történjenek, E.-t kiengedjük a konyhába, egyszersmind az elbeszélés következő pillanatába is. E. az ivóvizes palackból meglocsolja a kellőképpen megpirult szalonnabőrös tarhonyát. A tarhonya úgy pirul, mintha szemenként, egyénileg szégyellné magát. Mintha minden tarhonyaszem előre látná, hogy rövidesen valami szégyenletes dolognak lesznek a részesei, vagy legalább a szemtanúi.

Sistergés hallatszott, gőz csapott fel, aztán a gejzír elcsitult, és a tarhonya csöndesen, szégyenkezve pöfögött, mint a szolfatárában a kénes gázoktól bolygatott iszap. Ebbe a konyhai tarhonyapöfögésbe egyszerre csak madárcsicsergés vegyült. Megszólalt E. mobiltelefonja. E. gyermekkori barátnője, Gyöngyi jelentkezett: elmondta, hogy csütörtökön elutazik fél évre San Diegóba; hála Istennek, megadták a vízumot. San Diegóban él és dolgozik a nagybátyja, aki nemzetközi hírű szociológus, és aki még személyesen ismerte Márai Sándort, bár a finnyás ízlésű, főleg erkölcsi kérdésekben tréfát nem ismerő nagy ember csak ritkán és röviden ereszkedett szóba vele, talán azért, mert a Gyöngyi nagybátyja a kommunista diktatúrában született, abban is nőtt fel, tanulhatott a kommunista egyetemen, és még azután sem elvi okokból disszidált, hanem azért, mert hátrányok érték és mert előnyöket remélt. Mindenesetre a Gyöngyinek rengeteg intéznivalója volt csütörtökig, de azért annyi belefér az időbe, hogy valamikor összefuthatnánk a városban, és akkor dumcsizunk egy kicsit.

E. megkérdezte, bár tulajdonképpen semmi köze sem volt hozzá, hogy: a Tomika nem fog hiányozni? Tudniillik a Gyöngyinek van egy kisfia, Tamásnak hívják és imádja E.-t. A Gyöngyi azt felelte, hogy semmi gond, majd az Ildi vigyáz

a gyerekre. Az Ildi a Gyöngyi édesanyja, de a Gyöngyi mindig a keresztnevén szólítja, úgy is emlegeti. Az Ildi határozott fellépésű nő, sokat és hangosan beszél, nagyokat nevet a saját viccein, erősen festi magát, és nem veti meg a seprőpálinkát, noha Unicumon és Hubertuson szocializálódott a hetvenes években. Van egy másik lánya is, azzal kevésbé tartja a kapcsolatot, viszont a Gyöngyinek folyton ott lóg a nyakán, ha kell, ha nem. Vagyis a Gyöngyi jár hozzá gyakran, és lehetőleg E.-t is magával viszi. Ilyenkor a másik szobából mindig áthallatszik az ingerült szóváltás, mert a Gyöngyi meg az Ildikó összevesznek valami semmiségen. Aztán áthallatszik a csattogás, mert néhány percen belül pofozkodnak is; ha félrehúzódnak a másik szobába, az annak a jele, hogy mindjárt kitör a balhé, és amikor előjönnek, bármennyire megtépázták is egymást, E. mindannyiszor megállapíthatja, hogy szent a béke. Úgy ölelgetik egymást, mintha nem is anya és leánya, hanem édestestvérek vagy egészen közeli barátnők volnának, számottevő korkülönbséggel.

Szóval az Ildi fog vigyázni a gyerekre. Akkor jó. Mire a Gyöngyi azt felelte, hogy majd még telcsizek, és akkor csicsergünk.

A mobiltelefon egy nő kezében erotikus tárgy. Illetve csak félig tárgy, mert félig élőlény: a vadmacska és az énekesmadár digitalizált keveréke. Még nincs egészen domesztikálva, de már ott fészkel a kézitáskák, retikülök legbizalmasabb zugaiban, ahová más élő jószág, ha mégannyira közeli barátnak számít is – mondjuk egy aranyhörcsög vagy egy pincsi –, még az orrát sem dughatja be. A férfiak nem is álmodhatnak, vagy legfeljebb csak álmodhatnak arról a pillantásról, mellyel a szeretett nő a kezében tartott mobiltelefon világító szemébe mélyed, és a férfiak többségének sejtelme sincs róla, hogy a szeretett nő, akit felhívnak, nem az ő hangjukat, szavaikat hallgatja, hanem a kezében tartott beszélő apparátust.

A rigót nem lehet kézbe fogni, a rigó nem kézzelfogható, ezt E. keservesen tapasztalta. Helyette kapta, mintegy kárpótlásul, húsz évvel később a technikai forradalom soron következő vívmányát, a mobiltelefont. Ez a szárnyatlan kis gépmadár, ez a beszélni és csicseregni tudó, aranyos kis rém, aki hidegen kushad az ajakápoló szőlőzsír és a fogamzásgátló tabletta mellett, ez bezzeg rendelkezésre áll, ez kéznél van! Magában foglalja és felkínálja az egész világot. E. azért választotta csengőhangnak a csicsergést, hogy az egész világ madárként fütyüljön az ő táskájában.

Az „egész világ” mindenekelőtt regényes vagy nyugtalanító nevű fővárosi szórakozóhelyeket jelentett, ahol „emberkék” vannak és „arcok” fordulnak elő, ahol pörgés folyik, és ahol torkunk szakadtából intézhetünk egy-egy szót a mellettünk állóhoz, és a Duna vize folyik el az arcok meg az emberkék alatt – alattunk –, akár északon járunk a Mokka Cukában, akár délen keressük fel a Zöld Pardont. Gyöngyi hetente kétszer-háromszor telefonált, majd késő délután kocsiba ült, és magával vitte E.-t a zsákfaluból az egész világba. Visszavinni már nem mindig tudta, néha nem is akarta.

Az egész világot rendszerint hármasban látogatták. A harmadik lány Vad Emese volt, ismertebb nevén Vadem. A Vademhez fűződő kapcsolat amolyan egyetemi ismeretségnek indult, nem voltak mély gyökerei, melyek például Faszomtudja Kicsoda bácsi emlékéig nyúltak volna vissza, mégis a három hősnő úgy járkált az egész világban egyik helyről a másikra, mintha kezdettől fogva, mindig is ők lettek volna Charlie angyalai: a pattogó szöszi, a dögös vörös meg a démoni fekete (ez utóbbi lett volna E.). Az egész világon kívül Vadem józsefvárosi kétszobás lakása volt a bázis, ahol Gyöngyi teljes éjszakákat tölthetett Pulival, aki nem kutya volt, hanem férfi, méghozzá olyan férfi, akitől távol állt a kutyahűség. Nem annyira hűséges volt, mint inkább kitartó, a szónak több lehetséges értelmében is.

Megesett, hogy amikor Vadem ajtót nyitott nekik, Gyöngyi félrehajtotta a fejét, és kijelentette, hogy férjhez ment egy szegény énektanárhoz, aki több hangszeren is játszik. Máskor, nem is olyan sokkal később azt adta tudtul, hogy „férjhez mentem egy szegény programozóhoz", sőt végül már olyan is volt, hogy „férjhez mentem egy szegény képkeretezőhöz". Ezeket a szegény férjeket E. sohasem látta; annál gyakrabban láthatta Pulit, aki – nem úgy, mint a férjek – állandónak bizonyult, noha maga Gyöngyi mondogatta róla, hogy akkora bunkó, amekkoránál nincs is nagyobb; és ezt nem is kellett mondogatni, E. anélkül is minden alkalommal meggyőződhetett volna.

A Pulit igazából Palinak hívták, de nem szerette a rendes nevét, mert ő nem tűri, hogy palira vegyék, vagy hogy bepalizzák, viszont nem növesztett olyan hajtincseket sem, melyek pulikutyához tették volna hasonlóvá. Sárga Mercedesszel járt, az pedig úgy nézett ki, mintha előző életében taxi lett volna egy német nagyváros utcáin, csak aztán leszedték volna róla a német rendszámot és a megkülönböztető jelzéseket.

Aztán a Puli zsebében is megszólalt a kocsikulcs mellett a mobiltelefon, mely azonban férfias tárgy volt, nem rigóhoz hasonlított, inkább revolverhez vagy beszélni tudó, csiszolt kőbaltához. „Éppen a csajommal vagyok, de azért mondjad" – vakkantotta Puli, és egy szigorú pillantást vetett Charlie angyalaira, akik földimogyorót majszoltak, és azzal a gazdag ornamentikájú, mélységes depresszióval foglalkoztak, melybe E. akkoriban éppen belezuhant. „A csajommal vagyok, de neked ugatok. Azt is akarod, hogy csóváljam a farkamat?" Ezekben és a többi hasonló pillanatokban a depresszió összezsugorodott, és kézzelfoghatóvá, egyszersmind jelentéktelenné vált. Annyira felszínes volt, hogy belezuhanni többé a legnagyobb jóakarattal sem lehetett, Nem vigasztalás volt ez, inkább az ellenkezője, mégis meghozta a kívánt eredményt.

Az ilyen telefonálások hátralevő perceiben Puli azt próbálta elhitetni ismeretlen beszélgetőpartnerével, hogy éppen dugja a csaját, és hogy mindjárt elélveznek mind a ketten. Közben olyan hangokat is hallatott, melyek véleménye szerint megtévesztően hasonlítanak a női orgazmushoz. Bármennyire szánalma-

san vagy nevetségesen – olykor ijesztően – hangzottak is ezek a sikolyok, a Gyöngyit kétségkívül felizgatták. Miközben a háziasszonyt kiengedte, illetve kituszkolta saját lakásából, már javában vetkőzött. Annak pedig sietnie kellett lefelé a lépcsőházban, aki nem óhajtotta összehasonlítani a kétféle hangot, az imitált élvezetét és a valódiét.

Máskor azonban a Puli azt morogta bele a készülékbe, hogy: „Na jól van, lerendezzük a témát", és szó nélkül kiment, bevágta maga után az ajtót. Mire a Gyöngyi olyan arcot vágott, mint amikor az általános iskolában a fiúk behoztak egy vízzel töltött óvszert, és neki nem árulták el, hogy az micsoda; majd váratlanul kijelentette, hogy fölveszi a legcukibb fürdőruháját, pedig már este volt, és nem lehetett napozni. Mégis neki lett igaza, mert ilyen alkalmakkor kisebbfajta csoda történt. Megesett, hogy a Duna-part egy hosszú szakasza – például a Margit híd pesti hídfőjétől a Szent István parkig terjedő rész – egyik napról a másikra, mintegy varázsütésre homokos, pálmafás tengerparttá változott, és ez már önmagában véve is indokolttá tette a legcukibb fürdőruhát, annak ellenére, hogy a Dunának csak a partszegélye lett fürdőtelep jellegű, a vízben továbbra sem lehetett fürödni.

Kevésbé közérdekű, de nem kevésbé csodálatos dolog, hogy megadták a Gyöngyinek az amerikai vízumot. Azt nem kaphatja meg akárki. Ő, E. még sohasem kapta meg az amerikai vízumot, többek között persze azért nem, mert még soha nem is kérte. A Gyöngyi csütörtökön elrepül Kaliforniába, és vele együtt repül az egész világ. Vagy legalábbis egy nagy része. Egy darabig azt számolgatta, mekkora ez a rész: kilenctized vagy négyötöd? Aztán jött a Dezső csapzottan, verejtékfoltosan. Látszott rajta a kialvatlanság.

De nemcsak az látszott rajta, hanem valami más is. A nyomasztó gondok jeleit olyan arckifejezés váltotta fel, mint amikor valaki fontos terveket sző, ám ezekről most még annak a hozzá közel álló személynek sem beszélhet, akivel közös ágyban tölti az éjszakát. Azaz, hogy pontosabbak legyünk, Dezső beszélt volna szívesen, de E. nemigen figyelt rá. Azt a szót hallotta, hogy „ötletgazda", meg azt, hogy „nem okoz problémát". Annyit fogott fel, hogy azt az utat, mely itt a faluban véget ér, hamarosan továbbépítik, átvezetik a hegyek között, és a telkek forgalmi értéke rövidesen a többszörösére nő. Aztán ismét összefüggéstelen szavakat, kifejezéseket észlelt, azt, hogy „kisajátítás" (ez többször is elhangzott), meg hogy „értékkülönbözet", ehhez kapcsolódott valamilyen, E. számára felfoghatatlan módon a „kárpótlási jegy"; végül a szóáradat egy különös nyelvi képződménybe torkollott, mely úgy hangzott, hogy: „zöldmezős beruházás". Mindez ugyanolyan kézzelfogható volt és ugyanannyira jelentéktelenné vált, mint a depresszió.

E. olyan világosan látta maga előtt a beruházást is (ami leginkább egy szabóműhelyre vagy egy varrónő szalonjára emlékeztetett), meg a zöld mezőt is, hogy a konyha, ahol ez a beszélgetés zajlott, egy kicsit elhomályosult előtte, Dezsővel együtt. A zöld mező merőben felszínes volt, ő maga volt a felszín, a megtestesült

mélyrepülés, mely a beruházás jóvoltából kizöldült. Ezen a zöld mezőn látta most már Dezsőt is, amint kiszabadul nyomasztó gondjai közül, és ötletekkel gazdálkodik.

Ekkor Dezső megkérdezte E.-től, hogy tulajdonképpen mi baja van. E. azt felelte, miközben a hasára szorította a kezét, mert odabent megérzett valamit, ami egyelőre még nem annyira fájt, inkább csak felhívta magára a figyelmet: neki tulajdonképpen semmi baja sincs, ellenben a Tücsöknek tegnap megszülettek a kölykei. Félresimította haját, hogy takarva legyen homloka fölött a kiritkult folt, bár azt a Dezső, amennyire tűzbe jött a körvonalazódó lehetőségektől, amúgy sem vette volna észre. A Dezsőnek máshol járt az esze. Ő tegnap megszerezte a község legújabb településrendezési tervét, és annak utólagos módosításán töprengett, valamint azon, hogy e módosítást milyen feltételekkel szavazza meg a képviselői testület.

Szóval megszülettek – mondta szórakozottan –, hát ez nagyszerű! Mire a nő azt felelte, hogy nincsen ebben az égvilágon semmi nagyszerű, mert hatan vannak, és a Tücsök már nagyon öreg, már nem tudja fölnevelni a kölykeit. Egyet talán igen, de a többit biztosan nem.

Mire Dezső, terveiből kizökkentve, gondolkodott egy kicsit, aztán elhúzta a száját: hogy akkor nincs más hátra, vízbe kell fojtani őket. Ő azt hallotta, hogy faluhelyen így szokás.

Egy darabig hallgatott, aztán fogta a barna műanyag vödröt, és kiment a kerekes kúthoz. E. megnézte, kihűlt-e már a szalonnás tarhonya, aztán behívta a kutyát, és enni adott neki. Ez is hozzátartozik az ítéletvégrehajtás előkészületeihez – gondolta –; az áldozatok anyjának el kell, hogy tereljük a figyelmét.

A kutya boldogan jött. Hiába, hogy E.-től mindig bőven kapott enni, kiéhezett és kimerült volt. Üresnek látszó, sötét emlői szinte súrolták a földet. Mohón, habzsolva evett. Nem is érti az ember, hová fér az a sok tarhonya.

E. kiment a fészerbe, hogy megnézze a kiskutyákat, bár előző nap már éppen elégszer megnézte őket. Most azonban másmilyen szemmel nézegette őket, most azt kellett mérlegelnie, melyiküket hagyja életben. Ott mozgolódtak a rongyokkal kibélelt, lapos papírdobozban.

Választása végül is arra a példányra esett, amelyiknek mind a négy mancsa fehér volt, és a torka alatt is volt egy háromszög alakú, fehér gallér; ez látszott a legéletrevalóbbnak. Őt meghagyta a helyén, a dobozban. A többit berakosgatta a rózsaszínű felmosóvödörbe, és a vödörrel visszament a fürdőszobába, melynek előzőleg bezárta a másik ajtaját, azt, amelyik a konyhába nyílt. Hallatszott, amint az ajtó túloldalán Tücsök még mindig habzsol. Hangosabb volt, mint a kintről hallatszó nyikorgás, csörömpölés.

Dezső jött, hozta a vízzel teli barna vödröt; némi tétovázás, bénázás után átöntötte a vizet a barna vödörből a rózsaszínű vödörbe.

Ekkor azonban olyasmi történt, amire egyikük sem számított. A kiskutyák feljöttek a víz felszínére. Úszkáltak, kapálództak, küzdöttek az életért. Látszott, hogy sok időbe telik, míg annyira kimerülnek, hogy feladják a küzdelmet, és elpusztuljanak. Az olyan ember, akiben megvan a kíméletlenség, de nincsenek meg az ehhez kellő erős idegek, nem bírja végignézni áldozatainak lassú haldoklását. A felnőtt kutya tud úszni, ez közismert. Ám arra, hogy már a másfél napos kutyakölykök is kitartóan evickélnek, E.-t soha nem figyelmeztette senki!

Dezső fogta a seprűt, annak nyelével tuszkolta a kis állatokat lefelé, a víz alá, de egyszerre csak egyet nyomhatott le, és az is újra meg újra feljött, vinnyogott, levegő után kapkodott. Úgyhogy a Dezső már minden ízében remegett az idegességtől. A Dezső szeretett minden falatra odafigyelve, kényelmesen reggelizni, és bosszankodott, amiért ez a kellemetlen, sőt undorító jelenet elveszi az étvágyát, elrontja a nap kezdetét, végső soron az egész napot. Közben az öreg szuka is meghallotta a fuldokló kölykök vinnyogását. Panaszosan csaholt a konyhában, ahová be volt zárva, kaparta az ajtót. A Dezső megkérdezte, hogy: nem volna-e jobb kivinni a kölyköket, és egész egyszerűen odavágni őket a földhöz?

E. fölegyenesedett, magára terítette a fürdőköpenyét, és szó nélkül kiment.

Először az árnyékszék fölé hajolt, aztán kint az udvarban öklendezett egy darabig. Végül rájött, vagy inkább megsejtette, hogy nem a száján keresztül fog távozni az, ami kikívánkozik belőle.

Elöntötte a verejték. Minden erejét össze kellett szednie, hogy kivánszorogjon az udvarból, de úgy érezte, mindjárt meghal, ha ki nem menekül onnét. Vagy talán így is, úgy is mindjárt meghal. És közben mintha kötélen húzta volna valaki, úgy botladozott fölfelé az emelkedőn. Aztán elszakadt a láthatatlan kötél, E. pedig lerogyott egy fiatal vadcseresznyefa mellé, mely még nem volt elég vastag ahhoz, hogy érdemes legyen kivágni. E. belekapaszkodott a fába, és megpróbálta szavakba foglalni, mi a panasza, hogy elmondhassa az orvosának, vagy inkább a mentőknek, ha majd – most, azonnal – felhívja őket. De mindjárt az is eszébe jutott, hogy a telefonja ottmaradt a konyhában, és ő már aligha megy érte vissza.

Fagylaltoskocsi szignálja hallatszott a falu alsó végéből. E. hallotta, amint odalent az udvarban Dezső beindítja a kocsiját. Egy pillanatra felbukkant a fehér Opel Vectra, majd eltűnt az alsó házak falai közt. Nem volt világos, nem is volt már igazán érdekes, vajon Dezső tárgyalni megy ismeretlen célból ismeretlen személyekkel, vagy zuhanyozni megy az iparvárosi uszodába, vagy véglegesen elköltözik E.-től. E.-nek nem ez volt a panasza. E. panasza körülbelül úgy hangzott volna, hogy irtózatos gyorsasággal fúrja az oldalát a lelkiismeret vagy a kíváncsiság vagy mind a kettő. Mindjárt kifúrja és át is lyukasztja ez a belső furdaló, mely egyre élesebb, és percről percre növekszik. Az ő gyermekkori játszótársnőjének, Zsuzsikának, aki azt kívánta, hogy E. pukkadjon meg, most beteljesül a kívánsága, és E. tényleg mindjárt meg fog pukkadni!

És még hátra volt a nap nagyobbik része.

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

2007. ÁPRILIS 120. SZÁM

VADAI ISTVÁN

A vakondag értelme

PESTI GÁBOR FABULÁJÁRÓL

A mese igen népszerű műfaj. Számos válfaja létezik a tündérmesétől a csalimesén át az állatmeséig. Találkozhatunk prózai mesével és verses mesével egyaránt. Közös jellemzőjüket nem is egyszerű meghatározni. Azon túl, hogy általában nem túl nagy terjedelmű epikus alkotások, talán azzal jellemezhetjük őket, hogy valamilyen irreális mozzanatot tartalmaznak, olyan csodás elemet, mely a valóságban nem fordulhat elő. Arisztotelész a történetírást és a költészetet úgy jellemezte a *Poétiká*ban, hogy az előbbi mindig igazmondásra törekszik, az utóbbi pedig, bár valószínűnek tetszik, tulajdonképpen valótlan állításokra épül. Vagyis a történetírás igazat mond, a költészet pedig hazudik. Az irodalomról ezt legelőször Hésziodosz mondja ki *Az istenek születéséről* szóló költeményében. Nála a Múzsák így énekelnek: *„Szánkon tarka hazugság: mind a valóra hasonlít, / Tudjuk zengeni mégis a színigazat, ha akarjuk."* (fordította: Trencsényi-Waldapfel Imre). Nos, a mesét ennek tükrében definiálhatjuk úgy, hogy olyan hazugság, mely valószerűnek még látszani sem akar. Olyan irodalom, mely bevallottan lódít.

Ezek alapján azt várhatnánk, hogy a mese kizárólag a szórakoztatás célját tűzi maga elé, egyéb haszna pedig nincsen. Pedig nem így van. Azért nem, mert az irodalom, noha hazudik, mégis csak a valóság ábrázolására törekszik. Áttételes módon mond igazat. Nem közvetlenül tesz érvényes megállapításokat a világról, hanem megteremt egy fiktív világot, melynek megismerésével a valóság összefüggéseire ismerhetünk rá. A mese hasonló módon mond igazat. Látszólag csodás elemekkel teli képtelen történet, valójában szigorú belső logikára épül, és áttételesen a valóság mozzanatait mutatja be, hol szimboli-

PESTI GÁBOR
(? – 1542–50 között)

Ha a szerző úgy tesz, mintha birtokában lenne szövege értelmének, mintha kizárólagos jogában állna saját szövegét értelmezni, mintha képes lenne megjelölni szövege érvényességi körét, akkor nem látja azt, hogy értelmezési pozíciója fogyatékos.

kusan, hol az ellentétébe fordítva. A nemzetközi mesekutatás (Propp, Lévi-Strauss) már régen rámutatott arra, hogy a mese az archaikus kultúrák rítusaival, mitológiájával függ össze, abból eredeztethető. A tündérmesék sárkányai tehát nem pusztán szórakoztató fantázia-lények, hanem a hős ellenfeleként a Rossz, a Pusztító Hatalom, esetleg a Halál megtestesítői.

Van a meséknek egy olyan csoportja, ahol a szereplők szimbolikus értelmezéséhez nincs is szükséges bonyolult lélektani értelmezésre, könnyedén azonosíthatjuk őket egy-egy emberi tulajdonsággal, és ez a mesetípus az *állatmese*. Az ezekben szereplő állatok beszélni tudnak, emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, ennélfogva az állatmesék irreális mozzanatra épülnek, tehát hazudnak. Mégis könnyű belátni, hogy alapvető, az emberek között is elképzelhető szituációkat jelenítenek meg, és így emberek közötti viszonyokról szólnak, tehát általában igazat mondanak. Az állatmesék az ókortól kezdve folyamatosan jelen vannak az európai irodalomban, elegendő csak Ezópusz, Phaedrus, La Fontaine nevét említeni. Már a 16. században születnek magyar Ezópusz-fordítások Pesti Gábor és Heltai Gáspár tolmácsolásában. Talán Heltai Gáspár fordítása ismertebb, a *Száz fabula* 1566-ban jelent meg Kolozsváron. A Magyar Televízió néhány meséjéből rajzfilmet is készített *Heltai Gáspár fabulái* címmel. Heltai mesegyűjteményének vitathatatlan érdeme, hogy ízes magyar nyelven szólal meg. A gyűjtemény 99. meséjét, *A nemes emberről és az ördögről* szóló történetet szokták a magyar novellairodalom kezdőpontjának tartani.

A másik 16. századi Ezópusz-fordító, Pesti Gábor. *Æsopii phrygis fabulæ – Esopus fabulái, melyeket mastan újonnan magyar nyelvre fordított Pesti Gábriel* címmel 1536-ban Bécsben megjelent mesegyűjteménye 185 mesét tartalmaz. Modern kiadása a Magyar Hírmondó sorozatban jelent meg (*Esopus fabulái – Pesti Gábor szerint*. Sajtó alá rendezte Ács Pál, Budapest 1980. A latin előszó magyar fordítását a továbbiakban ebből a kiadásból idézzük.) Pesti Gábor mesegyűjteménye Heltai Gáspáréhoz viszonyítva szűkszavúbb, tömörebb, feszesebb. Az összehasonlítás kedvéért érdemes egymás mellé helyezni ugyanannak a fabulának kétféle fordítását. Pesti Gábor így tolmácsolja *A farkas és a bárány* jól ismert történetét:

Az farkasról és a bárányról

Mikoron a farkas az kútfőnek a feje felé innék, látá oda alá távol az bárányt, hogy alól innék. Oda mene, kezdé feddeni a bárányt, hogy fel zavarná a vizet. A bárány reszketni kezde és könyergeni, hogy neki, ártatlannak kedvezne, mert ide alá távol itt volna, és az vizet meg nem zavarhatta volna, sőt ingyen meg zavarni sem akarta volna. A farkas viszontag keményen dörög vala: Mire mondod, szentség törő (úgy mond), ugyanis mindenkoron csak káromra járál, atyád, anyád is mindenkoron csak ellenem járának, de te ma meg fizetsz nekem. És őtet legottan torkon ragadván meg szaggatá.

Értelme

Ha az hatalmas gonoszt akar tenni,
Könnyí az nyavalyáshoz hamis okot lelni,
És az mint akarja, úgyan meg ítélni.

Ugyanez a történet Heltai Gáspárnál a következőképpen szerepel:

A farkasról és a bárányról

Egy farkas, igen szomjú, elméne innya a patakra. Midőn ijutt volna, alátekénte a patakon nagy messze, és láta ott egy bárányt, hogy innék a patakból. Alásiete ez okaért a bárányhoz, és mondá annak: „Miért zavarod fel a vizet énnékem? Miért nem hagysz innom?" Mondá a nyavalyás bárány: „Hogy zavaríthattam volna fel a vizet tenéked, holott ide alá ittam legyen: te kedig tova fel, honnég aláfoly ide a víz." Mondá a farkas: „Micsoda? Lám, szömbe mersz szökni velem! Miért szidogatsz?" Mondá a bárány: „Jaj, nem szidlak, jó uram." Mondá a farkas: „Mind te, mind szüleid és minden nemzeted ellenségim voltanak énnékem. Az apád is ugyanezen bosszúságot művelé rajtam hat hónappal ezelőtt." Mondá a bárány: „E világon sem voltam én akkor." Mondá tovább a farkas: „Mindenütt csak kárt tész. Vetésemet sem tarthatom meg miattad, mert mindenütt elrágod." Felelé a bárány: „Hogyhogy rághatom el vetésedet, holott nincsen fogam?" Megbúsulván a farkas, mondá: „Pokol érne okadásoddal. Bezzek megfüzetsz." És ottan megfojtá s megövé.

Értelme

E fabulával írta meg Ezópus e világi dúsoknak és kegyetleneknek hamisságát és kegyetlenségét, hogy nem gondolván sem az Istennel, sem annak igazságával, a szegény ártatlanokat minden ok nélkül megnyomorítják. Dühös nevet költnek az ebnek, csak hogy megölhessék. Vagy ötte meg a hájat, avagy nem, de pálcát keresnek neki. Ugyan bűnes a csörc, vagy vétközett a szegény ember, avagy nem. Pauper ubique iacet. Jaj e nagy hamisságnak!

Az összevetés jól mutatja, hogy Heltai bőbeszédűsége részben abból fakad, hogy a farkas és a bárány beszélgetését teljesen dramatizálja. Kérdés-felelet formájában zajlik a történet. Mindez Pesti Gábornál sokkal kurtább, nála a báránynak csak egyetlen megszólalás jut. Ez a különbség persze részben azért áll fenn, mert a két fordító nem ugyanazt a latin szöveget tolmácsolta, már forrásaik is eltértek egymástól. Ennek ellenére állíthatjuk, hogy Heltai bátran interpolál, kiegészít, bővít, nemegyszer olyan kitérőkkel tarkítja a történetet, mely az eredetiben nem is szerepel. Ugyancsak jellemző különbség figyelhető meg a mesék *Értelme* című részénél. Pesti szigorúan három sornyira tömöríti a tanulságot, szárazan összegez. Heltai ehelyett kiegészít. Ízes közmondást illeszt magyarázatába az ebről, majd a szegény emberről, végül latin és magyar szentenciával rekeszti be a moralizáló részt. (Az Ovidiustól idézett latin szólás jelentése: *Szegény embert még az ág is húzza*.) A magyar fordító átveszi Ezópusztól a szerepet, és élvezi, hogy prédikátori, dörgedelmes hangon szólalhat meg.

A magyar irodalomtörténet okkal nyúl Heltaiig vissza, amikor a magyar nyelvű szépprózа megszületését kívánja tanulmányozni. Ebben a tanulmányban most mégis Pesti Gábor prózájának szenteljük további figyelmünket. Nem azért, mert húsz évvel korábban jelenik meg Ezópusz-kötete, és így időben vitathatatlanul övé az elsőség. Hiszen az irodalom nem százméteres síkfutás. Nem azért, mert Heltai prózáját nem méltatjuk sokra. Hanem azért, mert Pesti prózáját sem méltatjuk kevesebbre. A feszesség, a pontosság, a tömörség

ugyanolyan értékei lehetnek egy szövegnek, mint a lazaság, a könnyedség vagy a bőbeszédűség. Az állatmesék irodalmi értékét pedig nem feltétlenül a látványos nyelvi kidolgozás határozza meg. Úgy gondolom, hogy akárcsak Ezópusz eredeti fabuláinál, Pestinél is határozottan erénynek minősíthető a lapidáris stílus.

Részletesebb elemzésre a gyűjtemény 180. meséjét választottuk, mely teljes terjedelmében a következőképpen szól:

Az vakondagról és az ő anyjáról

Természet szerint vak állat az vakondag, azért mondják őtet vakondagnak is, hogy semmit nem lát. Ez egyszer mondá az anyjának: Anya, igen nagy szagot érzek. Egy kevés vártatva ismeg mondá neki: Egy nagy magas kemencét is látok. Harmadszor ismeg: Hallom, hogy az kovácsok igen zörgetik az pöröllyel a vasat. Mondá neki az anyja: Jószte, én jó leányom. Amint én látom, nem csak szemed, de sem orrod, sem filed nincsen.

Értelme

Kik nagy kérkedésbe magokat foglalják,
Eszekbe veszik emberek, őket meg utálják,
És csak egy kicsinben is eleiket találják.

Waldapfel József megállapítása szerint Pesti Gábor egy, az 1530-as évek elején megjelent nürnbergi kiadású mesegyűjteményt fordított le, forrásától csak annyiban tér el, hogy néhány olyan mesét, mely ismétlődött az eredetiben, nem válogatott be saját gyűjteményébe. A magyar kiadáshoz írott előszóból azt is megtudhatjuk, hogy három esetben változtatta meg a mesékben szereplő állatok nevét, „hogy az olvasó a mesék állatfajtáiról bő ismereteket szerezzen." Minden mesét három soros versbe szedett tanulság követ (ettől megint csak három esetben tér el a szerző, ilyenkor hosszabb verset illeszt a mese végére). A tanulságok a latin nyelvű eredetiben még prózai formájúak voltak, a versbeszedés minden bizonnyal Pesti Gábor leleménye.

Mielőtt a szöveg értelmezéséhez látnánk, térjünk ki arra, hogy miért is jött létre az első magyar Ezópusz-fordítás. Pesti Gábor nevét együtt emlegeti az irodalomtörténet Komjáthi Benedek és Sylvester János nevével. Mindhárman egy jeles németalföldi humanista filológus, Rotterdami Erasmus követői. Hozzá hasonlóan ők is a Biblia fordításával foglalatoskodnak, Komjáthi Benedek Szent Pál leveleit ültette magyarra, Pesti Gábor a négy evangéliumot, Sylvester János pedig a teljes Újtestamentum fordítását elkészítette. Sylvester fordítása az első Magyarországon megjelent magyar nyelvű könyv, 1541-ben látott napvilágot Sárvár-Újszigeten, Nádasdy Tamás birtokán. Ám hiba lenne a három Erasmus-követő magyart pusztán Biblia-fordítónak tekinteni. Nem véletlen, hogy a Szentírás-fordítás mellett más munkáik is megjelentek: Pesti hatnyelvű szótárt adott ki (*Nomenclatura sex linguarum…,* Bécs 1538.), Sylvester pedig megalkotta az első magyar nyelvtankönyvet (*Grammatica Hungarolatina…,* Sárvár 1539.)

A középkorban a tudományosság és a Biblia nyelve kizárólagosan a latin volt. Úgy tartották, hogy a három szent nyelven (héber, görög, latin) kívül más nyelveknek még grammatikájuk sincsen. Barbár nyelvre Szentírást fordítani tehát nem is lehet. A Biblia értelmezésének, a bibliai hermeneutikának a tanítása szerint a Szentírás szövege négy szinten is

jelentést hordoz. A betű szerinti olvasat mellett megkülönböztették a szöveg metaforikus, morális és anagogikus (teológiai) értelmét is. Megmaradhat-e vajon a szöveg mind a négy értelme, ha a szöveget egy idegen nyelvre lefordítjuk? Erre a fordításelméleti kérdésre még ma sem mernék határozott igennel válaszolni. Hiszen a metaforák és szimbólumok egy része erősen kultúrafüggő, és egy szó szerinti fordítás ezekkel nem boldogul. (Próbáljuk meg elképzelni, hogy nem keresztény kultúrákban érthető marad-e a Biblia tanítása és példázata? Japánul is? És egy primitív, totemisztikus vallású új-guineai törzs nyelvén?)

A 16. században aztán a reformáció hatására megindultak a nemzeti nyelvű Bibliafordítások, és ezzel párhuzamosan kell elgondolnunk Komjáthi Benedek, Pesti Gábor és Sylvester munkásságát is. Hogy mennyire tudatosan fordultak a nyelv tanulmányozása, a metaforikus nyelvhasználat kérdése felé, arról ékesen tanúskodik Sylvester Újszövetségfordításának egyik függeléke, az *Azon igíkről, melyek nem tulajdon jegyzísben vítetnek*. Azokról a szavakról értekezik a fordító, melyek nem saját jelentésükben szerepelnek. A közérthetőség kedvéért mai köznyelvre átírva idézem a tanulmányt:

„Ugyanezen szent apostol [Szent Pál] a korinthusiaknak írván ilyen beszéddel él: Tejjel tartálak titeket, és nem kemény étekkel. Mely beszéd tulajdon jegyzésben így esnék: Oly tanuságot adék tinektek, melyet könnyen megfoghatátok, és nem olyat, melyet meg nem foghattatok volna a benne való nehézségért. […] Azt hiszem, hogy érted immáron, hogy a felül megmondott beszédekben egyebet kell érteni, hogynem mint az igék láttatnak jegyezni; érted, hogy ezekben az lapát nem lapát, a szérű nem szérű, a búza nem búza, a polyva nem polyva, a fa nem fa, a tej nem tej, hanem csak valami hasonlatosságért vettetnek e jegyzésbe."

Sylvester még attól sem riad vissza, hogy a metaforikus nyelvhasználat példájaként a magyar virágénekeket emlegesse, márpedig ezek testi szerelemről szóló, erkölcstelennek számító versek voltak. Mentegetőzésként ezt fűzi hozzá: *„Mikor ily felséges dologban ilyen alávaló példával élek, a ganéjban aranyat keresek, nem azon vagyok, hogy a hitságot dícsérjem. Nem dícsérem, amiről ez ilyen énekek vannak, dícsérem a beszédnek nemesen való szerzését."*

Pesti Gábor, amikor Ezópusz fabuláit lefordítja, az olvasóhoz szóló előszóban hasonló mentegetőzésbe kezd: *„Ámbár Esopus példabeszédei a mese nevet viselik, mert a beszélni nem tudó állatokat beszélni tudók gyanánt szerepelteti, de ezekből is lehet – bármily néven is tartsuk őket számon – üdvös tanulságokat meríteni, melyekkel az embereket a becsületes és helyes életre vezetjük. „Nem sokat számít ugyanis (mint Erasmus Szent Jeromos életében írja), mily ösvényen szaladsz, csak Krisztushoz siess."* Vagyis az állatmesék látszólag értéktelen, csupán szórakoztatásra szánt szövegek, valójában azonban hasznosak: *„Főként mégis az a tudat vezetett, hogy úgyszólván mindennemű beszédnek a parabolák és a példák adnak minden fényt és teljes méltóságot, mert az ezekkel való élés (mint ezt igen tudós férfiak megírták) megkettőzi a nyelvbeli kifejezőkészség adományát."*

Sylvester János és Pesti Gábor is Erasmus *De parabolis sive similibus* (A parabolákról, vagy példázatokról) című, 1512-ben megjelent munkája nyomán fogalmazza meg álláspontját az átvitt értelmű beszédről, a metaforákról, parabolákról, példabeszédekről. Csakhogy amíg Sylvester valóban olyan példát választ a virágénekek esetében, mely nem méltó a Szentíráshoz, addig Pesti Gábor állatmeséi nem szorulnak tényleges mentegetésre. Ezópusz meséit sokkal inkább tekinthetjük hivatalos, a 16. században is elfogadott szöveg-

nek. Az ókori szerző igen népszerű volt a 15–16. századi Európában, számos görög, latin és népnyelvi kiadását, kibővített változatát, verses átdolgozását találjuk meg a korai nyomtatványok között. Ennek elsősorban az az oka, hogy a korabeli grammatika és retorika oktatásának ez volt az általánosan használt példaszövege. Ez alapján készítettek a tanulók stílusgyakorlatokat, példaszónoklatokat. Ezópusz neve annyira összeforrott az elemi iskolai tanulmányokkal, hogy Baranyai Decsi János 1596-ban megjelent közmondásgyűjteményében az *οὐδὲ τόν Αἴσωπον επάτηκας – ne Aesopum quidem didicisti* szólások magyar megfelelőjeként azt olvashatjuk: *„még az ábécén sem mentél te által”*. (Ch. II, C VI, d I, 5.) Pesti Gábor tehát nem véletlenül fordul Ezópusz mesegyűjteményéhez. Olyan alapszöveget választ, mely szorosan hozzátartozik a nyelvek tanulmányozásához, a grammatikához és a retorikához.

Már csak azért sem kell különösebben mentegetnie az állatmeséket, mert ezeknek nyilvánvaló morális tanulságai vannak. Horatius *Ars poetica*jában fogalmazta meg az irodalom kettős célját: *docere et delectare*, azaz: *tanítás és gyönyörködtetés*. A 16. században még csak azok a szövegek kerülhettek sajtó alá, melyeknek hasznuk volt, az irodalom gyönyörködtető funkciója háttérbe szorult. Pesti azonban joggal érvel azzal, hogy az állatmesék *„a halandók lelkét nem csupán csodás gyönyörrel töltik el, hanem a tisztes és hasznos cselekvésre is sokkal inkább csábítanak, mint a filozófusok szigorú tanaikkal, mert megvesztegető bájukkal úgy férkőznek az emberek lelkébe, és úgy megmutatják, mit kell követni és mit kell kerülni, hogy mi valamennyien akaratlanul is azok helyeslésére kényszerülünk.”* Tulajdonképpen nem is azt állítja, hogy a fabulák gyönyörködtetnek és emellett hasznosak is, hanem azt, hogy mivel gyönyörködtetnek, ezért hatásosabban használnak, mint azok a művek melyek nem gyönyörködtetnek. Vagyis: a szépség hasznos!

Lássunk most már hozzá a 180. mese értelmezéséhez, figyeljük meg, mi módon érvényesül benne az a bizonyos *megvesztegető báj*. Legelőször is álljunk meg a címnél, és figyeljük meg, hogy Pesti Gábor még helyesen használja a mesében szereplő állatok nevét. A *vakondag* az egyes számban szereplő *vakondok* régies alakja. Mai nyelvérzékünk hajlamos arra, hogy ezt többesszámú alaknak vélje, s nyomban meg is teremti belőle a *vakond* alakot. Ez azonban, bármennyire is elterjedt, hibás alak. Még akkor is, ha tudjuk, így fordul elő némelyik bibliafordításban, a csehszlovák rajzfilmsorozatban, vagy Páskándi Géza versében. Gondoljunk csak a *zarándok* vagy a *kanonok* szavakra. A *vakondok* esetében sokan engedékenyek ebben a kérdésben, és mindkét egyesszámú alakot elfogadják. Ha a szövegkörnyezet amúgy is segít a megértésben, lehet, hogy ez az engedékenység nem vezet tévedéshez. Az egyértelműség kedvéért azonban ebben a tanulmányban ragaszkodni fogunk a Pesti Gábor által is használt alakhoz, vagyis egyes számban: *vakondok*, többes számban *vakondokok*.

A vakondokokról szóló mese megtalálható az eredeti Ezópusz-gyűjteményekben is, tehát nem későbbi bővítés során került a többi fabula közé. Pontos fordításnak tekinthető, bár az eredeti latin szöveg ismerete nélkül is megállapítható, hogy rögtön a legelső mondatban egy olyan részt találhatunk, mely nem szerepel az eredetiben. Tudniillik az *„azért is mondják őtet vakondagnak is, hogy semmit nem lát”* nyilvánvalóan Pesti Gábor etimologizáló magyarázata, hiszen más nyelveken a vakondok nevében nem szerepel a *vakság*. Latinul a vakondok neve: *talpa*, és ez a megnevezés nem utal arra, hogy nem lát. A latin

szövegben a legelső mondat valóban rövidebb: *Talpa cecum natura animal est. – A vakondok természeténél fogva vak állat.*

A következő apróság, amire érdemes felfigyelnünk, a vakondokok neme. Leány vakondok beszélget az anyjával. De miért nőneműek? Ha szülő és gyermek viszonyát ábrázolja a mese, akkor az anya szerepeltetése érthető. De miért a leányával, és miért nem a fiával beszélget? Vélhetően azért, mert a latin *talpa* szó nőnemű. Ha a mese görög változatait is megvizsgáljuk, azt találjuk, hogy abban vagy fiú vakondok, vagy fiú földikutya *(άσπάλαξ, σπάλαξ)* szerepel. A latin megnevezés nyomán alakult tehát úgy, hogy a kis vakondok leány.

A mese egyetlen párbeszédből áll, a kis vakondok azzal kérkedik, hogy jól működik szaglása, látása és hallása is. Az anyja megfeddi, azt állítja, hogy a kijelentései mind hamisak, és hazugsága könnyen kiderül, mert olyasmivel is kérkedik (a látásával), aminek nyilvánvalóan híján van. Ezt a tanulságot összegzi a fabula *Értelme* is: a kérkedőket könnyű felismerni, megutálni, és kis dologban is rajtakapni. (Az *eleiket találják* kifejezést érdemes összehasonlítani a *valaminek elejét venni, meghiúsítani* kifejezéssel.)

Az ezópuszi fabula általában ilyen rövid terjedelmű, egyetlen jellegzetes mozzanatot mutat be, egyetlen jellemhibára, tulajdonságra összpontosít. A vakondokokról szóló történet értelmezésének azonban korántsem értünk ezzel a végére. Lehet, hogy a mese kitalálója valóban nem gondolt többre annál, mint amit a tanulság megfogalmaz. Ám a mese alattomosan kicsúszott a kezei közül, és ha tovább értelmezzük, meglepő bonyodalmakat okoz.

Az anya abból a premisszából indul ki, hogy minden vakondok vak, és ezért jut arra a következtetésre, hogy ha a három állítás közül az egyik nyilvánvalóan hamis, akkor bizonyára mindhárom hamis. Ez az okoskodás azonban hamis. Abból, hogy a kis vakondok nem láthat semmiféle kemencét, hiszen vak, még egyáltalán nem következik, hogy a szaglásával és a hallásával is kudarcot kell vallania. Az anya csak akkor tekintheti a szaglásra és hallásra vonatkozó kijelentéseket hamisnak, ha ő semmiféle szagot nem érez, és semmilyen különös hangot nem hall. Mivel a kis vakondok szavait hallja (különben hogyan reagálhatna rá?), feltehetjük, hogy a vakondokok hallásával *általában* nincsen probléma. Ezzel kiderítettük, hogy a kis vakondok hallásával viszont baj van, hiszen hangos pörölycsapásokat hall. Három kijelentése közül tehát kettő is, a látásra és hallásra vonatkozó is hamisnak minősíthető. Ám ebből még mindig nem tudhatjuk meg, hogy a szaglásra vonatkozó kijelentése igaz-e, vagy hamis. Lehet, hogy a kis vakondok szaglásával van probléma, lehet, hogy az anya vakondokéval. Vagyis a mese arról is szól, hogy egy kijelentés igazságtartalmát nem ítélheti meg jogosan az, aki maga sem tudja eldönteni, hogy mi az igazság. Az anya vakondoknak egyszerűen előítéletei vannak, és pusztán azért, mert önmagából indul ki. És ez egyáltalán nem azonos azzal, amit a mese tanulsága mond.

A vakondokokról szóló mesének több különböző szövegváltozata is létezik. Ezek a nemzetközi Ezópusz-bibliográfiákban a Chambry-katalógusban 326-os, a Perry-katalógusban 214-es számon vannak nyilvántartva. Jelöljük a továbbiakban a két legfontosabb változatot A és B betűkkel. Pesti Gábor az időben talán másodikként besorolható B-változat latin megfelelőjét fordította. Az A-változat Bodor András fordításában így fest:

A vakondok meg az anyja

A vakondok (tudni kell, hogy ez az állat vak) azt mondotta az anyjának, hogy ő lát. Az anyja próbára akarta tenni, tömjénmagot adott neki, és megkérdezte, mi az. Amikor azt válaszolta, hogy kavics, az anyja így szólt: „Nemcsak hogy nem látsz, fiam, hanem még szaglásod is elveszítetted."

Hasonlóképpen, egyes kérkedő emberek képtelenségeket ígérnek, de még az igen kicsiny dolgokban is rájuk pirítanak.

Amint láthatjuk, ebben a verzióban a kis vakondok hallása szóba sem kerül. A szaglásával sem kérkedik, egyedül azt állítja, hogy lát. Ez az egyetlen állítás a vakondok definíciója miatt hamis. Az anya érdekes tesztet talál ki a fia (!) számára. Egy olyan tárgyat ad neki, amit látni ő sem lát, hiszen definíció szerint ő is vak, de mivel a szaglása jó, tudja, hogy az nem kavics, hanem tömjénillatú tömjénmag. A kis vakondok így tulajdonképpen könnyített helyzetben van, hiszen ha ugyanúgy érezné a szagokat, mint az anyja, akkor helyesen válaszolhatna, és bizonygathatná, hogy valóban lát. A kis vakondok azonban kudarcot vall. Nem tudjuk meg, hogy miért. Kizárólag a tapintás alapján formál véleményt, és kavicsnak minősíti a tömjénmagot. Az anya vakondoknak igaza van, joggal pirít rá a fiára, hiszen a kísérlet bebizonyította, hogy fia nem lát. Ám a bizonyítás kizárólag azért sikerülhetett, mert a kis vakondok egy másik érzékszerve is csődöt mondott, nem segítette ki a szaglása. Vagyis kizárólag egy fatális véletlen hozta olyan helyzetbe az anyát, hogy a fia felett ítélkezhessen. Ebből a meséből nem következik, hogy a kérkedőre könnyű rápirítani. Éppen ellenkezőleg, az következik, hogy csak szerencsés véletlen folytán derülhet ki, hogy a kérkedő állítása hamis.

A mesének ez a változata nem csak azért tanulságos, mert hasonló módon siklik ki a szándékolt jelentése mögül, mint a B-változat, hanem azért is, mert előfordul benne két érdekes szó: a *tömjénmag* és a *kavics*. A Pesti Gábor által is fordított B-változat görög szövegében ugyanis nem egyszerűen *nagy szag* szerepel, hanem *λιβάνος,* azaz *tömjén illat*. Ez azt mutatja, hogy a mese két változata valahogyan összefügg, még akkor is, ha a B-változatban nem az anya teszi próbára a kis vakondok képességeit. A másik szó azért érdekes, mert, a kis vakondok eredetileg „kemény kavicsok *(χαλκης ψηφιδος)* zörgését" hallja. A latin változat egy olyan görög szövegre mehetett vissza, ahol a *'kavics'* szó valamiért már nem szerepelt, és így a *'kemény'* (*χαλκης)* jelző többesszámú főnévként *'kovácsok'* jelentéssel került a mesébe *(Malleorum sonitus audio fabriles)*. Az, hogy a *'kavics'* és a *'kovács'* az ógörögben és a magyarban ennyire hasonlít egymásra, az persze csupán a véletlen műve. (Itt köszönöm meg Vámos Hannának a görög és latin szövegek fordításában nyújtott segítségét.)

Nyilván az is csak a puszta véletlen játéka, hogy Romhányi József, amikor a *Szamárfül* című szóviccektől hemzsegő kötetében megírja a vakondok sírfeliratát, éppen a szaglásra vonatkozó szóképpel él:

Feltemettek. Azt se tudom, kicsodák.
Most felülről szagolom az ibolyát.

De térjünk vissza a Pesti Gábor által fordított fabula értelmezéséhez. Az egyébként pontos fordítás közben egy váratlan képzavar is került a szövegbe. Az anya vakondok ugyanis azt mondja: *„Amint én látom…"* A latin szövegben itt a *percipio – érzékelem* ige szerepel. Ez még a szógyököt vizsgálva sem kapcsolódik a látáshoz, ha nagyon pontosan akarnánk fordítani, azt mondhatnánk helyette, hogy *felfogom, értelmemmel megragadom*. Ehelyett azonban Pesti szövegében éppen egy vakondok szájából hangzik el a *látom* ige. Persze mondhatnánk, hogy ennek semmi jelentősége, hiszen a vak emberek is használják a látással kapcsolatos kifejezéseket, mert alkalmazkodnak a nyelv metaforikus természetéhez. Mondhatnánk, hogy csak ebben a tanulmányban már eddig nyolcszor (!) szerepelt a *látni* ige átvitt értelemben (*valószerűnek látszani – látszólag – könnyű belátni – az értelmezéshez látnánk – 1541-ben látott napvilágot – az igék láttatnak jegyezni – látszólag – amint láthatjuk*). Mondhatnánk, hogy a magyar kifejezés is csak azt jelenti: *amint én érzékelem, ahogyan én észreveszem…* Mondhatnánk… Ám akkor lemondanánk a szöveg egy érdekes összefüggéséről.

Ha már felfigyeltünk erre a képzavarra, ha akarjuk, ha nem, befolyásolni fogja a szöveg jelentését. Tehetünk úgy, mintha nem vennénk észre (nem látnánk), de akkor kizárnánk egy olyan jelentést, ami tulajdonképpen már réges-régen létrejött. Ha nem veszünk róla tudomást, olyanok leszünk, mint a vakondok természeténél fogva.

Mivel az anya vakondok természeténél fogva vak állat, nem láthatja, hogy a lányának sem, szeme, sem orra, sem füle nincsen. Tapasztalhatja, ha megtapintja gyermekét, de *látni* nem láthatja. Ha igaza volna, és a kis vakondoknak valóban nincsen füle, akkor hiába fogalmazza meg dorgáló szavait, azt lánya nem hallhatja meg, mint ahogyan a pörölycsapások hangját sem hallhatta.

Tovább tágítva a lehetőségeket: ha a szegény kis vakondok nem speciálisan fogyatékos állat, és csak annyira csökkent képességű, amennyire minden vakondok az, akkor az anyjára is érvényes, hogy vaksága mellett még süket is, és nem érezhet szagokat. Ha elgondoljuk, hogy e fogyatékosságokat a kis vakondok csupán anyjától örökölte, akkor a mese teljesen képtelenné válik. Az anya vakondok immáron saját képességeinek (érzékelési hiányosságainak) ismeretében nyilatkozhat, nincs szüksége arra, hogy a lánya kérkedését ellenőrizze, de nem hogy az ellenőrzésre nem lenne lehetősége, még a kérkedést sem lenne képes érzékelni. Hiszen ha mindkét vakondok süket, akkor nem is tudnak beszélgetni. Az anya nem hallaná a leánya kérkedését, és hiába is intézne hozzá szózatot, az süket fülekre találna. Ez a képtelenségig vitt értelmezés (ne feledjük, egy buta képzavart vettünk csupán a kelleténél komolyabban) oda juttatta a szöveget, hogy az immár nem a kérkedésről, hanem a kommunikációképtelenségről szól.

De térjünk vissza a szolidabb jelentéshez, és tegyünk úgy, mintha az anya vakondok csupán az *érzékelem* szót használta volna. Ekkor is fennáll némi zavar a fabula szövegében. Nem az a fő probléma, hogy az anya a *látom* igét használja, hanem hogy ő is vakondok. Ha mondjuk egy nyúl mondaná azt a kis vakondoknak, hogy nincs szeme, orra és füle, akkor hiteles lehetne a történet, mert a nyúlról feltehetjük, hogy jól lát, szagol és hall. Ha valaki birtokában van valamilyen képességnek, akkor joggal észrevételezheti, hogy a másik e tekintetben fogyatékos, sőt ha kérkedik vele, rápiríthat. De ha valaki természeténél fogva hasonlóan fogyatékos, mint a másik, akkor egyszerűen hiányzik az az alap, amire támaszkodva a bírálat megállhatna. Vakondok mondja vakondoknak, hogy nagyfejű.

Tegyük fel, hogy a kis vakondok tényleg lát egy nagy kemencét. Ezt az anyja nem tudja ellenőrizni, és pusztán a vakondokokról való általános tudása alapján utasíthatja el. Tartok tőle, hogy ezt az általános tudást az erősíti, és az látja el kellő tekintéllyel, hogy az anya idősebb. Jelen esetben sajnos az életkor nem jelentheti azt, hogy látás tekintetében tapasztaltabb is. Gyermekének kérkedő természetéről ugyan lehet fogalma, pillanatnyi (!) igazáról azonban nem.

Ez a legutóbbi gondolatmenet már azt fejtegette, hogy morálisan jogában áll-e az anya vakondoknak ítélkezni a másik felett. Azért érdekes a kérdés, mert az állatmese műfajánál fogva morális tanulságok levonására való. A mese tanulsága ítélkezés. És ebben a fabulában ez nem egyszer történik meg, hanem kétszer. Először az anya vakondok mond ítéletet a lánya fölött, majd a mese szerzője a mesében ábrázolt szituációra vonatkozóan. Vagyis Ezópusz, majd az ő nyomán a szöveg fordítói és kiadói, velük együtt pedig Pesti Gábor is úgy tesznek, mintha abban a helyzetben lennének, hogy az ábrázolt események nyomán teljes joggal ítéletet alkothatnának a történtekről. Megmondják, hogy a mese miről szól.

Eddigi fejtegetéseink azonban azt mutatják, hogy a fabula akarva-akaratlanul másról is szól, mint amit a szerzője gondolt róla, vagy legalábbis amit a tanulságban megfogalmazott róla. Ugyanabba a helyzetbe kerül így a szerző a meséjével szemben, mint az anya vakondok a leányával szemben. Nem látja, amit az mond. Ha a szerző úgy tesz, mintha birtokában lenne szövege értelmének, mintha kizárólagos jogában állna saját szövegét értelmezni, mintha képes lenne megjelölni szövege érvényességi körét, akkor nem látja azt, hogy értelmezési pozíciója fogyatékos. Ugyanúgy rá lehet pirítani, mint ahogyan azt az anya vakondok esetében tettük.

A vakondagról és az ő anyjáról szóló mese az *Értelmé*vel együtt furcsa képződményt alkot. Tulajdonképpen önmaga metaszövege. Az *Értelme* című rész ugyanis önmaga csökkent értelmezési lehetőségeiről szól. Azzal kérkedik, hogy képes leszűrni a mese érvényes tanulságát, jelentését, ám a mese épp ennek a lehetetlenségét mondja ki, vagy ha óvatosabban fogalmazunk: a mese éppen ennek az értelmezésnek a korlátairól is szól. Be kell látnunk azt is, hogy a mese bármilyen ítéletalkotásra, és bármilyen értelmezésre vonatkoztatható. Például erre a most olvasott tanulmányra is. Hiszen ez is úgy tesz, mintha képes lenne értelmezni. Egy másik szövegnek (jelen esetben Pesti Gábor fabulájának) az értelmét óhajtja felmutatni, és eközben azzal kérkedik, hogy ezt legalábbis részben meg tudja tenni. De az értelmezett szöveg jelentése éppen az, hogy eközben az értelmezés szerzője (jelen esetben én) nincsen tisztában saját értelmezési képességeinek korlátaival, nem látja, nem láthatja, hogy amit a szöveg mond, az egy korlátozott képességű szerző (Ezópusz) kérkedése a fabula közzétett *Értelmé*vel, vagy csupán a saját értelmezési korlátaiból fakadó téves ítélet.

Ítélje meg a kedves olvasó!

A szürkésbarnák szirénes hegedűse

FEJÉR CSABA FESTŐI TÉRMISZTIKÁJA

Mi sem nyilvánvalóbb, minthogy a kiállítások képkollekciói rendszerint a falfelületekhez illeszkednek. De mi van akkor, ha a rendező gondol egyet, majd egy-egy festményt kimondottan a termek centrumában helyez el? Nos, ilyenkor radikális kiemelésre gyanakodhatunk. Egy fontos, örömteli esemény dokumentálására. Előfordulhat ellenben, hogy az efféle elismerésekbe alkalmanként a szomorúság, a tragédia motívuma is kőkeményen beleszól. Így vettem hírét a közelmúltban, hogy a vásárhelyi művészet egyik legeredetibb, legrangosabb képviselője, Fejér Csaba festőművész sajnos véglegesen lezárta szemét (1936–2002). Ráadásul az őszi tárlat képi mementója, a remekbe sikerült Vak hordár épp ezt a fájdalmas, élőhalotti és sötétségbe vesző emberi léthelyzetet sugalmazta.

Ha csupán e drámai szépségű olajképet hagyta volna ránk, akkor sem szabadna elfelejtenünk. Ő azonban a szorgos, termékeny alkotók társaságába tartozott. Így az Alföldi Galéria tágas földszinti termeit szinte dugig megtöltötték emlékkiállításának karakteres művei (Tisztelet a mesternek, 2005. III–IV. hó). Holott szó sem volt itt egy szisztematikus életmű felvonultatásáról. Dehogy. Mégis rendkívül szuggesztív, különleges érvényű műegyüttessel szembesülhettünk. Egy olyan festővel, akiről mindeddig azt hittük: úgyszólván mindent tudunk róla. Ismerjük ósdi, megunhatatlan sámlijait, fazekait és viharvert tanyáit. Aztán puritán, lélekláto portréit, nem beszélve visszafogott, szürkésbarnás tónusairól. Tán ennyi az egész.

Ám a szaporán ismételt, analóg témák meg hangulatok most korántsem szürkítették el egymást. Inkább az tűnt fel igazán: mennyi nemes kolorizmus vibrál Fejér Csaba tárgyias, szigorú piktúrájában. S mennyire édeskeveset mondunk e művészetről, amennyiben csak míves, realisztikus és alföldi természetét hangsúlyozzuk. Ki ne tudná ugyanis: mind a természetelvű tolmácsolásnak, mind a fakturális igényességnek megannyi válfaja létezik. Akik például szolgai alázatossággal tükrözik a külvilág jelenségeit, aligha tekinthetők elmés, épkézláb alkotóknak. Mert a formai, gondolati absztrakció egyre-másra ott kísérti a művészi tevékenységet. Koroktól, stílusáramlatoktól függetlenül.

Más lapra tartozik, hogy Fejér Csaba majd félszázados pályafutása meglehetősen felemás, polarizált szemléletű időszakra esett. Míg ifjonti éveiben a kritika és a közönség valósággal a mennyekbe röpítette, addig a hetvenes esztendőktől amolyan fekete báránnyá vedlett át. Jóformán bűn volt írni róla. Akárcsak a többi vásárhelyi alkotóról. Ő viszont mindvégig kitartott gondosan kimunkált, lírikus hangzatú képi szólamai mellett. Tudta ugyan: „…ez a festészet nem lesz mérföldkő […] De a pályám végén egyet nyugodt szívvel állíthatok, […] hogy legalább jóízűeket festettem, és sok örömet szereztem magamnak és másoknak (Fejér Csaba, dr. Varga Katalin, Norma Nyomdász Kft., Hódmezővásárhely, 2005. 34.)

Pontos, becsületes számvetés. Bár az igényes, elmélyült szorgoskodásnak óhatatlanul akadnak árnyékos oldalai. Úgyhogy a felemelő siker- és örömélményeket csaknem sohasem kaphatjuk ingyen. Nem ritkán fáradságos, idegőrlő és küzdelmes vívódás rejlik mögöttük. Azt hiszem: ez az a pont, ahol Fejér Csaba érdemes festészete a legrafináltabban megtéveszti a nézőket. Elvégre lépten-nyomon olyanféle műveket helyez elénk, amelyeken jobbára semmi jele a szakmai kínlódásnak. Épp ellenkezőleg. Itt egy fölényesen könnyed, magabiztos alkotó jelentkezik előttünk, akinek szinte a kisujjában van a piktúra valamennyi fortélya. Ennélfogva egy bravúrosan rejtőzködő, minőségcentrikus művésszel állunk szemben. Aki azért ilyenképp is roppant természetes, etikus személyiség. Őt a széleskörű népszerűség sem sodorta odáig, hogy a lazább, ledérebb munkálkodást rendszerszerűen felvállalja.

Mintha mindenekelőtt önmaga művészi mércéinek akart volna tisztesen megfelelni.

Igaz, közel sem igazodott valami teoretikus, divatos példarendhez. Már az is mond valamit: a vasutascsaládból származó gyerek Csabának a célbadobálás, a folytonos csatangolás volt a favorizált szenvedélye. Amúgy a mozdonyok, a gépek is fölöttébb érdekelték, s a rajzolás mágiája is korán hatalmába kerítette. A budapesti művészeti gimnáziumban mindenesetre a hadtörténelem technikai és stratégiai alternatívái izgatták legfőképp. Az elméleti, művészettörténeti kurzusokról pedig lehetőség szerint ellógott. Elég az hozzá. „... érettségikor még nem tudtam, ki volt Munkácsy Mihály. Még múzeumban sem voltam" (uo. 11.). Majd a sors fintora, hogy az Iparművészeti Főiskola belsőépítész karán tanuló Fejérnek pont *Munkácsy Siralomháza* lett a legkatartikusabb megváltó élménye. S innentől már a festő tanszéken folytatta tanulmányait. Ámbár ekkoriban is a racionálisabb, kifinomultabb rajzi feladatok kötötték le ideje java részét. Akárha bizonyos grafikai hajlam lakozott volna benne.

Gyakorlatias, technikai érdeklődés? Festői és grafikai elhivatottság? Találóan írja a művész özvegye: ő „Élete végéig őszinte, tiszta szívű gyerek maradt" (uo. borítólapon). Ami annyit tesz: az alkotó emberi, művészi pályafutásában továbbra is ott munkáltak fiatalságának jellegzetes, vitális és kontrasztos adottságai. Már a magára találó festőtől sem lehet elvitatni, hogy számára a rembrandtos, munkácsys gyökerű oldott és nagyvonalú traktálás éppúgy mértékadó, akárcsak a választékos rajzi, formai térdinamika. Amivel máris egy műfaji szimbiózis szemtanúi vagyunk. Hogy mégis a diszkrét, szürkés hangütés uralja műveit? Nincs mit szépítgetnünk: Fejér Csaba egyszerűen nem volt kolorista. Mi több: „... sokan színvaknak gondoltak. Abból indultak ki, hogy én az élénk színektől irtózom...[...] Kevés színnel szerettem dolgozni...[...] Amíg nem volt meg a technikám, [...] addig többnyire koszosak voltak a képek... Körülbelül 15 évembe került, mire rájöttem, miért koszosak" (uo. 15.).

Ez ismét fontos, tanulságos adalék. A hazai művészetben tudniillik nemigen akadt, akitől az alkotó elleshette volna a monokróm, puritanista felületkezelés artisztikusabb fogásait. Nálunk ugyan Rippl-Rónaitól kezdve egészen Kokas Ignácig vagy Fóth Ernőig többen kipróbálták a szürkés, formacentrikus előadást. Nem is hasztalanul. Csak a vásárhelyi festő a hagyományos, réteges képszervezést kultiválta. Így a legtöbb színelméleti, technikai trükköt a maga kárán kellett megtanulnia. Ám a végére járt a dolognak, s személyes hátrányából érdemleges szakmai előnyt faragott. Ezzel egy átfogóbb érvényű, tendenciózus szemlélet akaratlan előfutára lett. Nem nehéz észrevennünk ugyanis, hogy kortárs

festészetünk kolorisztikus dzsungelében pont Fejér Csaba az, aki a reduktivista szellemű, minimalista tónushasználat törvényeit a legigényesebben megalapozta. Akár az elvont, nonfiguratív minimalisták is nyugodtan tanulhatnak tőle. Még akkor is, ha itt az újrealizmus közegében tartózkodunk.

Életszerűség, realizmus? Ez nem csupán szemléleti állásfoglalást jelent, hanem az alkotók személyes, lélektani pozíciója is jócskán benne rejlik. Művészek esetében például evidensnek vesszük a képzelőerő, a szárnyaló fantázia jelenvalóságát. Fejér Csaba mégis kendőzetlenül bevallja: „Nekem valamilyen születési hibából kifolyólag egy szemernyi sem volt belőle" (uo. 34.). Hogy miként bírta ezt rendszeresen, hatásosan ellensúlyozni? Úgy, hogy a legkülönbözőbb időszakokban, helyzetekben módfelett alaposan és sokoldalúan figyelgette, rajzolgatta választott motívumait. S előbb-utóbb rájött: a környezet látványzónáiban alig-alig létezik szigorúbb állandóság. Lépten-nyomon módosulnak a fény-árnyék viszonyok, ezzel a dolgok hatásrendje is szüntelenül átalakul. Ezért nem marad más hátra a művésznek, minthogy egyéni invenciója szerint, leleményesen összerakja, megkonstruálja a különféle benyomásokat. Amiként ez Cezanne-nál is tetten érhető. Jelenleg pedig úgy tűnik: „.... Igazából *látványtervező* lett belőlem" (uo. 30.).

Innen már közelebb léphetünk az olajképekhez. A korai fogantatású *Csendélet lavórral* főként hallatlanul profán, már-már jelentéktelen témaválasztásával döbbent meg bennünket. Közönséges lavór, hozzá kefe, sivár felmosórongy, mellettük meg apró bádogtál és a kövezet mértanias vonalritmusa. Kézenfekvő tehát: a szerző tisztes rálátásban, közelnézetben láttatja a hétköznapi pillanatképet. Csak e festői nézőpont mindenképp feldúsítja a látvány jelentéskörét. Innen szemlélődve már az avítt, repedezett kövek is szóhoz jutnak, akárcsak a gesztikus spontaneitással jelzett lágyabb, szilárdabb és elnyűttebb felületek. Amikkel a múlékony, pusztító idő képzete is menthetetlenül benyomul a műbe. Ezzel némiképp visszavedlünk hajdani őseink, nagyanyáink kétkezi világába. Valami olyasféle tárgyi panteizmus ez, mint ami Van Gogh Parasztcipőinél is megfigyelhető. S a mostani eszközlétből sem hiányoznak a méltóságosabb, hierarchikusabb formai hangsúlyok. Hisz e prózai, külsőségesnek látszó tárgyi összeállítást mégiscsak a lavórbelső világosabb „szentélye" uralja.

Annyi bizonyos: Fejér Csaba munkásságában a csendéletek regimentjének kiugró pozíciója van. Bizonyára itt bírta a legalaposabban kikísérletezni a „látványtervezés" formai, szerkezeti és virtuális kapcsolatait. Majd a későbbi évtizedekben is sorra-rendre visszatért e hálás, tanulságos műfajhoz. Mintha a tematikai, tartalmi értékek kérdésköre alig-alig izgatta volna. És valóban: „Nekem az a felfogásom, hogy egy nagyon szépen csiszolt briliáns gyűrű semmiben sem különbözik egy szemétdombra kidobott sörösüvegtől. [...] Tehát nekem teljesen mindegy, hogy mit festek, csak optikailag legyen rendkívül izgalmas, [...] hogy mint a zenében, legyen a legmagasabb [...] és legmélyebb hang együtt" (uo. 28.). E fölöttébb demokratikus, formaközpontú felfogásból fakad, hogy Fejér a legegyszerűbb csendéleti beállításokban rejlő festői ínyencségeket is bőségesen kamatoztatja. Nem véletlen hát, ha a vásárhelyi kolóniában amolyan Morandi-típusú szerepkört tudott betölteni.

Ő volt a legpuritánabb, legtárgyiasabb alkotó.

Jellemző például: jó néhány csendéletébe a hegedű elegáns motívumát is beépíti. Nemigen törődik azzal, hogy a korhadt deszkákon felbukkanó spontán, közönséges festői

eszközöknek jóformán semmi köze a nemes veretű, kecses hangszerhez. Tudjuk: Bernáth Aurél is nyugodt, historikus környezetben láttatja e kedves motívumát. Nem így Fejér Csaba. Noha neki a hegedű majdhogynem ars poetica jelentőségű. Hogy a hétköznapi látványszférákban is számos megkapó vizuális hangzat rejtőzik. Csak nem kell túl komolyan vennünk a fény-árnyék viszonyok adott formarendjét, hanem a képegész ritmikai rendjében kell vizsgálódnunk (pl.: *Hegedű*). Innen adódik, hogy nála a népszerű napraforgó sem a fényteli ragyogás, a vitális elevenség megtestesítője. Ő sokkal inkább a hervadás, a pusztulás szomorkás körtáncát bontja ki előttünk (*Napraforgós csendélet*). A szürkés tónusokból felparázsló barnák mégis talányosan kárpótolnak bennünket. Akárha a művész ösztönösen is érezné Osvát Ernő belátását, minthogy: „A hervadás szépsége a virulás véglobogása" (Az elégedettség könyvéből. Helikon Kiadó, Budapest, 1988. 86.).

Ez a puritán, kontrasztokra épülő következetes észjárás az öblösebb, nyitottabb tematikáknál is felfedezhető. Már az is szembeötlő: Fejér Csaba ugyanúgy respektálja a pusztai térségeken megjelenő magányos, romantikus tanyákat, miként a paraszti centrumok közvetlen, intim részleteit is gondosan feltérképezi (pl.: Fészer, Kamra, Romos istálló, Enterieur). Nem mintha valami tökéletes leltárt akarna készíteni. A csudát. Pusztán csak józanul felismeri: az itteni vödör, sámli vagy drapéria elemekként éppolyan rusztikusak és érdekesek, akárcsak a műtermében tartott, nagymamájától örökölt historikus eszközök. Ebből származik, hogy az érzéki bravúrral megkonstruált *Verandá*t akár a korábbi csendéletek egyenes ági folytatásának is tekinthetjük. Mert ezúttal is az alaposan kihasznált, kopottas tárgyak meg anyagok a tényleges főszereplők. Más kérdés, hogy az átfogóbb léptékű perspektivikus és atmoszférikus keretekkel némileg a végtelenség eszméjét is befogja a képbe. Szóval: egészében egy térbe ágyazott kesernyés, lírikus történelemidézést szemlélhetünk.

Igen, Fejérnek a szépséges, beszédes, már-már mitikus erejű térviszonyok jelentik a legtöbbet. Ezen a nyomvonalon akar egyre meggyőzőbb, letisztultabb produkciókat felmutatni. Mintha a modern törekvések síkszerű, dekoratív tendenciáival kimondottan hadilábon állna. S mintha a hagyományos festészet érzéki pozíciói mellett ágálna. Pedig maga is rendszeresen alkalmazza a spontán, gesztikus absztrakciókat, nem beszélve az autonóm képszervezés korszerű igényéről. Jól példázza ezt az *Alföld* távlatokba vesző, monumentális látomása. Ahol a művész látszólag a misztikus légi szférák atmoszférikus könnyedségét hangsúlyozza. Mégis azt látjuk: itt a földtömegekhez idomuló, horizontálisan elnyúló belvizes térség a világoló gyújtópont. Majd a horizontnál sejtelmes tanya vagy kazal motívumok sorakoznak, de e tájék éltető energiáit ilyenképp sem ők hordozzák. Inkább az előtérben felbukkanó sötét, gesztikus göröngyelemek.

Akárha a pusztai élet nagyságának nem is annyira a magasságokban, hanem az anyagi mélyrétegek arányaiban rejlene a valódi fundamentuma.

Ennyiből is látszik: Fejér Csaba míves, megnyugtató felületeiről alkalmanként a tartalmi, gondolati kihívások sem hiányoznak. Nyilván úgy véli: ha már kevés színnel, lakonikusan munkálkodik, akkor legalább bizonyos szellemi dilemma legyen a műveiben. A kietlen *Elhagyott szekér* mindenesetre csak nehezen igazodik e megállapításunkhoz. Igaz ugyan: az alkotó meglehetősen szokatlan helyzetben, mintegy végzetes haláltusájában állítja elénk e kivénhedt parasztkocsit. Sőt a szálkás, rudas és deszkás motívumok kiemelésével már-már egy tárgyias jellegű csontvázas képzetet kapunk. Amelyben aztán a nyíl-

tabb, rejtettebb kereszt alakzatok is fel-feltünedeznek. És nincs tovább – vélhetnénk józan logikával. Ez a szerencsétlen kocsi is az idő, az anyaföld névtelen áldozata lesz.

A művésznek azonban a pusztulás démona közel sem önmagáért való. Minthogy a leghosszabb, bal oldali rúd folytatásában egy halvány, frontális helyzetű kocsikerék is kirajzolódik. Ezt bizonyára a mozgás, az elevenség, egyáltalán a pulzáló élet emlékeztetőjének is nyugodtan felfoghatjuk. S valóban: csak ebben a relációban lehet döbbenetes súlya az elmúlás kérlelhetetlen törvényének. Persze mai, technicizált, felpörgetett világunkban már aligha törődünk az efféle ósdi, matuzsálemi látnivalókkal. Inkább a karambolos, széttrancsírozott kamionokat, gépjárműveket figyeljük a tévé képernyőjén. Nádas Péter ellenben bölcsen méltatlankodik, mivel: „... a kibelezett autóknál nincsen undorítóbb látvány. [...] Az autó semmit sem őrzött meg se a szekérből, se a batárból, se a csézából. [...] Egy kerékjevesztett, félrebillent, szúvaktól átrágott, tyúkoktól lerondított parasztudvar szegletébe taszított szekér látványa megindító, mert az én testem halála...” (Évkönyv. Szépirodalmi K., Budapest, 1989. 35–36.).

Itt vannak azután az egyéni profilú, megkapó portréképek. Fejér Csaba éppúgy megörökíti szikár, figyelmes és szeretett nagymamáját, ahogy a kedves, közösségszervező Galyasi Miklóst vagy Kati feleségét is többször megformálja. Ami azt mutatja: számára elsősorban azok az emberek érdekesek, fontosak, akikhez valamilyen személyes szálakkal kapcsolódik. Csakhogy ezeknél a figuráknál sem lágyul el különösebben. Mi több: alighanem épp a portréfestészetben tudott leginkább érzékien tárgyszerű, mégis vázlatszerűen oldott lenni. A korai *Nagyanyám* tolmácsolásánál történetesen csak a szürkés tónusok objektivitására hagyatkozik. Mégsem csak egy szimpla, fényképszerű másolatot észlelünk. Hisz az apró, gesztikus és mikroszkopikus arcrészletekkel szinte testközelbe kerülünk a koros nénivel. A későbbiekben azonban fokozatosan feloldódik, felmelegedik a művész emberszemlélete. Most már a barnás, okkeres hangzatok is bőven beleszólnak a távolságtartó szürkék akkordjaiba.

Elég csak megfigyelnünk, összevetnünk az *Önarckép* és a *Vak hordár* című kompozíciókat. Mert mindenféle formai, hangulati különbségük ellenére bizonyos lényegi rokonság vibrál e művek között. Az előbbi portré lényegében praktikus, normális arányú háttéri keretben mutatkozik, míg az idősebb, fájdalmasabb képzetű figurát teresebb, levegősebb környezet veszi körül. Csak hát mennyiben lehet itt környezetekről beszélni? Ezek a személyek ugyanis közömbös, jelöletlen és homogén felületekből bukkannak elő. Már csak azért is, hogy az égvilágon semmi ne zavarja az egyének, az arcok intenzív belső kisugárzását. Az alkotó kellemes, visszafogott portréját láthatóan a világoló inggallér és a kócos, borzas frizura teszi elevenné. Az ágrólszakadt, kopasz alaknál viszont a ráncos, plasztikus fejkiképzés dominál. Feltűnő azonban, hogy mindkét arcmáson sötétbe ágyazott, világtalan szempárokkal találkozunk. Akárha e sasszemű művész pont a Vak hordárban találna rá legközelebbi szellemi rokonára. És miért is ne! Semprun is azzal vigasztalja magát a koncentrációs táborba igyekvő vagon ablakánál: „Kinyitom a szemem, behunyom a szemem, szempillám verdesése az életem” (Nagy utazás. Európa Kiadó, Budapest, 1965. 16.). És ez a festői létformánál még inkább helyénvaló.

A Kortárs Magyar Művészeti Lexikon méltányosan, elismeréssel tárgyalja Fejér Csaba életútját. Nem esik szó ellenben arról, hogy valamelyest iskolateremtő mesternek is felfoghatjuk (l. pl. Csikós András, Stéhlik János pályáját). Aki máskülönben pontosan be-

mérte az életszerű kifejezéssel járó rákfenéket. Elvégre: „... ez a realizmus könnyen eladható, minthogy tönkretették a jó realizmust és elment egy nagyon kommersz giccsbe...” (uo. 32.). Szerencsére nem kell messzire mennünk, ha az igényes, jóravaló realizmus ismérveit keressük. Elvégre Fejér Csaba számára a hagyományos, pusztuló paraszti életforma igazában még eleven, aktuális élményt jelentett. Aztán egyféle puritán, elmés és negatív dialektikával közelített a valóság látványai felé. Rendszerint a sebzett, korhadó és tragikus jelenségeket vette alapul, hogy rajtuk keresztül jusson el egy harmonikusabb, poétikusabb világképhez. Valami tiszta csengésű lírai archaizmushoz.

Mindenesetre csak-csak érdekes, sőt tanulságos, hogy kortárs festőink jelentős hányada lényegében hasonszőrű érzelmi és tartalmi nyomvonalakon araszol előre.

Szuromi Pál

Szerkesztői asztal

Tiszatáj 60. Folyóiratunk megjelenésének 60. évfordulójára emlékeztünk március 9-én a szegedi Bartók Béla Művelődési Központban. A jubiláló Tiszatájt Magyar Anna, a Csongrád Megyei Közgyűlés elnöke és Kormos Tibor, Szeged Megyei Jogú Város Kulturális Bizottságának elnöke köszöntötte. Három korszak három szerkesztője is megszólalt. Péter László, Ilia Mihály és Olasz Sándor után Füzi László beszélt az irodalmi folyóiratok helyzetéről. A Tiszatáj munkatársai közül Jókai Anna, Imre László és Görömbei András mondta el gondolatait. Szepesi Attila verset olvasott, s az estet Dinnyés József daltulajdonos megzenésített költeményekből összeállított műsora zárta.

*

A tatabányai József Attila Megyei Könyvtár március 12-én kettős könyvbemutatót rendezett. A Tiszatáj Könyvekben az elmúlt évben jelent meg (Németh Ágnes gondozásában) Németh László *Napló*ja és (Monostori Imre összeállításában) az *„Európai látókörű magyar”. Emlékezések Németh Lászlóra* című kötet. A bemutatón Németh Ágnes, Németh Magda, Monostori Imre és Olasz Sándor mutatta be a köteteket.

*

A magyar forradalom és a hispán világ 1956 címmel hiánypótló tanulmánykötetet adott ki a Szegedi Tudományegyetem Hispanisztikai Tanszéke. Az Anderle Ádám szerkesztette kötet sokéves kutató munka eredményeivel ismerteti meg az olvasót.

*

Köszönjük olvasóinknak, hogy 2006-ban is felajánlották jövedelemadójuk 1 százalékát a Tiszatáj támogatására. Kérjük, 2007-ben is tegyék meg!
A Tiszatáj Alapítvány adószáma: **19082349-2-06**

Májusi számunk tartalmából

GERGELY ÁGNES, KISS ANNA, KIBÉDI VARGA ÁRON, VÁRI ATTILA versei
BÁLINT PÉTER, ORAVECZ IMRE prózája
Beszélgetés *Gergely Ágnes*sel és *Bálint Péter*rel
Emlékezés *Kodály Zoltán*ra és *Buday György*re
Diákmelléklet: *Baka István*-versek elemzése

Egy jeles posztmodernkutató Japán út/viszonyai

Platon Könyvkiadó
Budapest
237 oldal, 1960 Ft

Pethő Bertalant régóta van szerencsém ismerni és tisztelni. Tőle kedvenc kötetem a „Bartók rejtekútja", amelyben egy empatikus, ám kellően távolságtartó portrét produkált mintázatáról; örömmel írtam róla.

Pethő hosszú ideje, kitartóan, imponáló alapossággal és eredményességgel pásztázza a poszt- és poszt-posztmodernt. E körből való publikációi a magyar nyelvű szakirodalomban perdöntőek.

Most „Előleg a XXI. századból" alcímmel két kötetben adta közre japán élményeit, a posztmodern kérdéskörre centrálva. Jelen alkalommal pusztán az I. kötetre szűkítem reflexióimat.

A kötet tipográfiailag is jelzi kettősségét: kétféle betűtípus váltja egymást attól függően, hogy útitársával közös kalandjait, ezek kommentálását örökíti-e meg a szerző, avagy a különböző posztmodern felfogások genealógiáját, tipizálását és összehasonlítását produkálja-e. A kettősség persze szükségszerűen szervül.

A prusnya, a magyar közérzetet általában is jelképező: tespedésével taszító itthoni vasutazás után kényelmesebb útbejárás fogadja a szerzőt, aki praktikusan a XII. Pszichiátriai Világkongresszuson való részvétele kedvéért indult Japánba. E kongresszuson több mint 10 000 személyt regisztráltak, s kellemes szolgáltatások közepette zajlott a tudományos diskurzus. Az osztogatott röplapok többsége a pszichiátria politikai kihasználására hívta fel a figyelmet; ez korábban a Szovjetuniót detronizálta (az 1983-ban Budapesten betiltott Világkongresszus okán mi is közvetlen kárvallottjai voltunk a Szovjetunióval szembeni restrikciónak) – mostanra azonban Kína került sorra a leleplezésben.

Pethő eltöpreng Amerika és Japán alapvető különbözésén. Szerinte Amerika „sokféle, egyenetlen, szétágazó, pluralista". Japán viszont könnyen lehet, hogy idővel erodálódik, ám jelenleg masszív tömb. (Anélkül, hogy tamáskodnék: érdemes lehetne ezt a vélekedést a perspektívamódosulás mentén is tekinteni – távolabbról nézvést talán inkább a hasonlóság, egybeolvadás tetszik ki, közelebbről azonban olykor túlhangsúlyozódnak a differenciák. Ez azonban – adódhat –, hogy nem több okvetetlenkedésnél, s kellő ismeretek hiányában egy óvatos felvetés.)

Pethő hangsúlyozza a japánok lelki gazdagságát, tisztességességét: bárki a rárótt tisztséget hűen képviseli, jeleníti meg. „Proli" nincs Japánban – óvják a veszélyeztetetteket attól, hogy szociálisan feleslegeseknek érezzék magukat, hiszen pl. a forgalmi jelzőlámpákkal ellátott kereszteződésekben is rendészek terelik a gyalogosokat, ezzel a duplikátummal is hangsúlyozva a biztosított munkaalkalom lehetőségét.

Talán épp ennek a bölcs gardírozásnak is betudható az, hogy egyrészt feltűnő a civilizátum hűtéstechnikája (a túlzott légkondicionálás, a jégkockák garmadája), másrészt az, hogy oly ritka – az előbbi tendencia ellentettjeként – a deviánsok száma. Utóbbi momentumra kitérve: itt nem a „bújtatott munkanélküliség", hanem a „bújtatott munkáltatás" dominál.

Érvényesülését illetően a japán ember ezt magán kezdi, míg a nyugati másokon; előbbi vállalja önmagát, nem fedezi/fedi törekvését elvekkel, eszmékkel, közvetítőkkel. Utóbbi érdekeit egyén felettiekként szituálja, tipikus beidegződésként; ideologizálása az általánosítás aktusában ölt testet.

Ennek az eltérésnek vallási archetípusát is azonosíthatjuk. A buddhizmus felelőssé teszi az egyént saját életéért. A kereszténység viszont a Közvetítőt helyezi előtérbe, melynek függvénye a személyiség. Az enyészetre eszmélés áll itt szemben a túlvilágra kiterjesztett Tökély eszméjével.

Az eddig számba vettek persze nem adnak választ arra: miért szól a japánok serény, tisztességes csoportosulata az építés iniciálása mellett, s miért nem a rombolás, az élősködés, a hanyagság kitüntetése a megszokott – figyelmeztet a szerző.

Szerényen ébresztett rá engem Pethő a komparatisztika határaira akkor, amidőn a japán és az európai nőideál leírását adta (az ott favorizált, „sztárolt" mell, far, láb jócskán eltér a nálunk előnyben részesítettől) – ez azonban már annyira függ a többek között a divattörténet általi kodifikációtól, hogy egyértelműen az ízlés körébe célszerű inkorpolálnunk…

De lépjünk a „kalandok" világából a posztmodern immanens univerzumába.

Pethő szerint a posztmodern Japánban 1945-ben mintegy kierőszakolt éra kezdődött – a második világháborús vereség szinte kikényszeríttette. Nyugaton talán nem találhatunk ugyan évszámhoz köthető ruptúrát, ugyanakkor „egycsapásra vitézlett le … a Modern és a metafizika kora". (Vö.: 126.) A metafizika korának végleges eltűnését illetően erősen szkeptikus vagyok; olyan újabb divatokhoz asszisztálhatunk véleményem szerint, amelyek pl. Descartes, Heidegger ismételt színre léptetésével – még akkor is, ha erre olykor polemikus stílusban kerül sor – nem engedik meg a metafizika teljes negligálását. (Gondoljunk csak arra, hogy a 400 éves kartezianizmust milyen revelatív diskurzusok ünnepelték, többnyire aktualitását hangsúlyozva!) Temetni szerintem rossz vállalkozás, hiszen egyrészt a poszt-, sőt poszt-posztmodernről is akadnak olyan értekezések, amelyek a pozőrködés, manírdömping vádjával illetik – joggal, jog nélkül – ezen szerveződést/szerveződéseket, másrészt szerintem korai lenne jósolni, legalább a kritika, az észrevételezés szintjén arról, hogy milyen reputációt remélhet magának a poszt-, poszt-posztmodern. Márpedig ez sem elhanyagolható momentum.

Pethő kiemeli: Max Weber különbséget tett a cél-, az érték- és a logikai racionalitás, mint a nyugati racionalizmus elkülönböződései között – ezekben és ezeken túl azonban (a Logosz osztódási menetében) észre kell vennünk a technikai médiumok nóvumait. S Ja-

pánban a modern épp a technikai médiumok és bizonyos társadalmi médiumok nyugatról történt átvételét eredményezték.

A nyugati racionalizmus azáltal tette lehetővé az *orbitális racionalitás* kialakulását, hogy minden transzcendentálástól mentesen „eszközös, eszközlő és eszközölt". Ezt az orbitális racionalitást fellelhetjük a nyugati posztmodernben.

A szerző szisztematikusan konfrontáltatja Heidegger és Tezuka vélekedéseit (igen elgondolkodtató része ez is a kötetnek) többek között a *csend* értelmezésének, eltérő kitüntetésének apropóján. (Nem lehet itt nem asszociálnom Cage: „A csend" című kötetére, amely a zenét, a hangokat bizonyos fokig a csendnek rendeli alá.)

Tezukánál a japán személyiség akkor, amikor átengedi magát a világnak, önmaga mint Első Határ nyer öndefiniálást; Helyt-Állása az Enyészettől elforduló tökéletesség. A nyugati mentalitásban az akarat szabadsága mintegy alibi forgatókönyv funkcionál (előre meghatározottság vs. kivétel a törvények kontextusa alól; vak önfegyelem vs. az ész iniciálása).

Ha előzményére tekint a nyugat embere, Origója a túlnan (eredendő bűn, eszköztelenség), a keletiek reinkarnálódási hite Origóként nem az újjászületés aktusát tünteti ki, hanem – számunkra paradox módon – a végbe, a Nirvánába, a *majdani* újjászületésbe torkollik. Előbbi a Végtelenhez méri magát, utóbbi halála vállalása által motivált/jellemezhető.

Pethő visszautal arra, a már korábban általam is említett tételére, miszerint Japánban nem hulladéka a társadalomnak az, aki szegény, lemaradott; ott a kapitalizmus nem volt képes proletárokat kinevelni. (Ez egy igen szubtilis, s társadalomontológiailag komoly vegzálásra érdemes megjegyzés számomra.) Igen kifejező a nyugati társadalom hulladékainak szempontjából a modernek, pl. Wagnernek a fanyalgása; ő elmarasztalta azon kortársainak a művészetét, akik lezüllöttek a proletariátushoz.

Meggyőzően írja le Pethő az *implóziót* (a bővülés befelé terjedő hatását); nála a japánok határaikat (pl. a tömegközlekedési átlagsebesség expanzióját) nem külsőleg – térben, időben – tolták ki, hanem a működésben.

Pethő beismeri: ő a modernnel 1986–87-ben ismerkedett meg, Amerikában. Ott és akkor szerzett tapasztalatait természetesen európaiként fogalmazta meg, adta át. Az azóta eltelt időszak nála a posztmodern tanulási folyamata, melyben többek között a globalitás és a deviánssá válás veszélyei, a marginalizálódás tudván tudva megélt kísértése kísért.

Az egyén *holonikus* útját firtatva Pethő vélekedése: a japánok inkább elszántak, s kevésbé meghatározottak. Az egyéni életút során ez a viszony a kiegyenlítődés felé tendál.

A már hivatkozott Tezuka sajátos én-paradoxont fogalmaz meg. A japán személyiség esetében reciprocitás figyelhető meg a zárt egységgé válás és a hatékony érvényesülés vonatkozásában, azaz (európai terminológiával) az Én és az Önmaga relációjában.

Pethő két ábra segítségével hasonlítja össze az ember keleti, illetve nyugati mentalitás szerinti modelljét (vö.: 194–195.). Ami a keletit illeti: az ábra legbelső köre üres; a tőle tágulók a meghatározók fokozatosan határozottabb stációit jelzik; a meghatározódás a maga belső határától fordul vissza, s torkollik Legbelül, s kívülről egyaránt az Enyészetbe.

A nyugati ember mentalitásmodelljében a legbelső kör a szubsztancia; a legkülső a transzcendentálás számára átjárható; a szubsztancia és a transzcendencia (a gondolkodás,

a tudat, a képzelet és a sejtelem révén) mint a belső és a külső végtelenség konvergál, sőt azonosul egyként.

Pethő hangsúlyozza: „Az implóziót, az orbitális racionalitást és az egyén holonikus útját egymásra vonatkozásukban, és együtt a legújabb generációjú médiumokkal társadalmi működésben tartom a japán posztmodern sajátos jellemzőjének." (Vö.: 198.)

Tipikusan jellemző a szerző szerint a japán fogyasztóiság. Pethő az 1950 és 1990 közötti évtizedek változásait regisztrálja. Markánsan frappírozva: az ötvenes években a ventillátor, a hűtőszekrény és a televízió töltötte be a „kincs" státusát. A hatvanas évtized a rizsfőző, a mosógép s a vákuumporszívó; a hetvenesben az autó, a hűtőberendezés, a színes tévé; a nyolcvanasban a szex, a sport és a házimozi vált preferálttá.

Pethő alapvető konstituensként jelöli a hihetőt és a hihetetlent (a valószínű és a valószínűtlen szegmenseit a lehetséges és a lehetetlen mentén is elemezve); táblázatba foglalja (vö.: 212–213). Eme áttekintése jóllehet felettébb absztrakt, ám az elvont besorolás/kategorizálás univerzumában nincs haszon híján: felismertet, azonosíthat/azonosíttathat.

Szép és gondolatgazdagságával olykor szelíd, olykor egyenesen irritálóan bizarr Pethő általam jelzett két kötete elsőjének világa.

A filozofikus/metaelméleti körből különösképpen kiemelendőnek tartom a Heidegger/Tezuka (s külön a Tezukára magára) specifikált részeket. Ami a két, Pethő szerint egyaránt jeles teoretikus összevetését, párbeszédét illeti: úgy vélem illik észrevennünk az értékelés szubjektivitását mintegy megkövetelő kulturális/mentális nehezen kivihető összemérését.

A régi, többek között Claude Lévi-Strauss által (vö.: „Szomorú trópusok") kifejtett dilemma kísért mint ismert nóta: lehet-e beszélni más etalonokat, szókincset használva egy általunk többé-kevésbé ismert, ismerni vélt ám át – legalábbis tartósan át – nem élt univerzumról, s ha lehet, meddig, milyen mértékben.

Mindenesetre Pethő ezt maximális eleganciával, impresszionálva kísérelte meg, valamennyi olvasója számára haszonnal. Hiszen nem szükséges, sőt egyre kevésbé kielégítő *egy* világ foglyaként szemlélődnünk.

Visszautalva bevezetőmre: említettem, hogy kedvenc Pethő-kötetem a „Bartók rejtekútja". Számomra duplikátum ez, ugyanis nem Bartókról van itt szó csupán, hanem arról az attitűdről is, amely a szerző rejtett/rejtőzködő hajlama. *Vay Tamás* néven vállalta „A posztmodern Amerikában" című kötetét annak idején az a Pethő Bertalan, aki akkor is, s most is a rejtekezésre/rejtekezés feloldására késztet bennünket.

Balogh Tibor

Kabdebó Lóránt: „Ritkúl és derűl az éjszaka”

(HARC AZ ELÉGIÁÉRT)

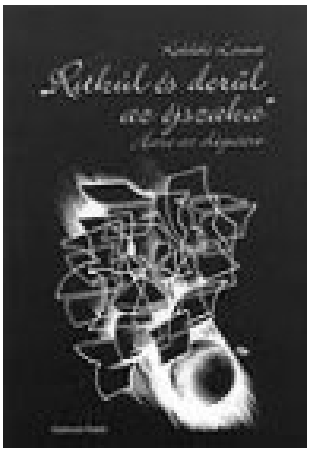

Csokonai Kiadó
Debrecen, 2006
320 oldal, 1800 Ft

Kabdebó Lóránt legújabb tanulmánykötete egy kutatói pálya elmúlt évtizedeinek reprezentatív összefoglalása: a kötetbe foglalt, különböző fórumokon már publikált, a legtöbb esetben újraírt-kiegészített dolgozatok gyűjteménye a szerző mániáinak, továbblépéseinek, pontos értékeléseinek és esetenkénti tanácstalanságainak összeszerkesztett lenyomata. A kötet rendezési elve nem a tanulmányok megírásának időbeliségét követi, sokkal inkább a bennük tárgyalt poétikai problémák kifejtése, rétegezése képez meg a kötetben egy feszes narratív ívet. Nem véletlenül használom a kimondottan suta „narratív ív” kifejezést, hanem mert Kabdebó tanulmányainak sorát olyan megkomponált történetnek látom, amelyben többé-kevésbé ismerős szereplők (költők, irodalmárok, tudósok…), akik egymással mindenféle bonyolult viszonyrendszerben állnak, próbálják tisztázni a többi szereplőhöz fűződő kapcsolataikat, megtalálni helyüket és leghitelesebb szerepüket a kabdebói forgatókönyvben. A szövegek legfontosabb módszertani stratégiája az egybelátás, összekapcsolás, a térben és időben elkülönülő események közös gyökereinek vagy metszéspontjainak felfedése. Illetőleg, ahogyan Kabdebó (Schrödinger nyomán) fogalmaz, azoknak a „hézagoknak” a létére való összpontosítás, amelyek a nyugati gondolkodás kauzális felszínén mutatkoznak, és amelyek felismerése és poétikai rögzítése Kabdebó szerint a modernség egyik specifikuma lenne. Nos, ez az állítás alighanem a kötet elméleti alapállásának egyik legmeghatározóbb kitétele: egyfelől jelzi, hogy a szerző a természettudományos és az irodalmi diszkurzusokat nem két különálló paradigmaként, hanem egy kulturális állapot különböző nyelvjátékokban kifejeződő megnyilvánulásainak tekinti, másrészt pedig megmutatja, hogy értelmezői stratégiája az összeolvasás, egybelátás, a szálak összefonása irányába mozdul el. De határhelyzetben pozícionálja magát a kötet a tekintetben is, hogy magyar szerzők poétikai eljárásainak elemzéséhez a kortárs európai természettudósokon és irodalmárokon keresztül jut el, illetőleg azért is, mert a tárgyalt poétikai eljárások a klasszikus és a másodmodernség határvidékén kiérlelt elméleti-technikai megoldásokra koncentrálnak. És végül abban az értelemben is, ahogyan – erre a későbbiekben térek ki – Kabdebó hágja át a határokat

saját szövegei közt, és kompilálja össze tanulmányainak egy részét régebbi írásainak egyes tömbjeivel.

A tanulmányok tere, ahogyan ez látszik, számos szempontból valamiféle köztes tér, ami azonban éppen nem hiányként, hanem jelentésteli mezőként válik az értelmezések tárgyává.

Az írások azt sugallják, hogy egy korszak meghatározó gondolkodási struktúrái nem szabdalhatók olyan egymástól függetleníthető diszciplínákra, amelyek között érdemes lenne merev határvonalakat kijelölni. Ez a módszer egyszerre poetizálja a természettudományokat, és helyezi (természet)tudományos kontextusba a kiválasztott irodalmi műveket. Kabdebó szerteágazó hivatkozásrendszere ugyan egyszer sem említi, de mintha Hans Vaihinger szelleme lebegne a tanulmányok felett, hiszen a természettudományos szövegek gyakorlatilag mint fikciók, nyelvi konstrukciók olvasódnak össze a hasonlóképpen nem igazság-elvű lírai alkotásokkal, midőn azok gondolati, filozófiai tartalmai egymást támogatva, igazolva fonódnak össze. Jóllehet, pl. Szabó Lőrinc-kötete kapcsán, ez a módszer többekben is kritikai hevületet váltott ki, a magam részéről semmi kivetnivalót nem látok abban, ha egy korszak kulturális hálózatának szövedékét nem különálló fonatokként, hanem egymás mintázatáért (is) felelős szőttesként látjuk. Legalábbis abban az esetben, ha a korrespondenciák, megfeleltethetőségek és kapcsolódási pontok lokalizálása nem merül ki az azonosságokra való szimpla rácsodálkozásban, hanem továbbgondolásra és továbbértelmezésre sarkalló megfigyelésekként jelentkezik. És ebben az esetben többnyire erről van szó. A kötetet felvezető dolgozat (*Ritkúl és derűl az éjszaka*) több tekintetben is tisztázza a tanulmányokat összekötő szemléleti alapvetéseket, jelzi azokat a lényegesnek tekintett szempontokat, amelyek a későbbiekben tárgyalt szerzők vagy művek közös vonatkozási pontjai lesznek. A már említett, a természettudományos és a poétikai gondolkodásban párhuzamosan jelentkező schrödingeri „hézagok" retorikai-grammatikai megjelenése a továbbiakban így mint a dialogikus és szintetizáló jellegű versszerkezet tárgyalódik. Mindez természetesen nem pusztán verstechnikai problémaként kerül bemutatásra, hanem szubjektumelméleti, létértelmezési kérdésként is visszaolvasódik a megidézett tudományos diszkurzusokba. Itt jegyzem meg, hogy jóllehet a kötet egyik leggyakoribb terminusa a *dialogicitás*, a tanulmányok argumentációja szerencsére nem ismétli imamalomszerűen a maga dialóguskészségét, ami a legtöbb esetben köztudomásúlag a dialógusképtelenség egyik csalhatatlan jele. Kabdebó viszont hál' istennek nem foglalkozik túlzottan a maga által lefektetett premisszák elméleti körülbástyázásával – ami rigorózusabb irodalomtörténeti szempontok felől akár kárhoztatandó is lehet –, hanem felhasználva a kortárs elméletek és szakirodalmak aktuális meglátásait, beleágyazza azokat saját narratívájába és elmeséli a maga izgalmas történetét a XX. század első évtizedeinek líratörténeti (*azaz* művelődés-, filozófia- és tudománytörténeti) változásairól. Mindezt azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a XX. század eleji magyar líra bizonyos kezdeményezései a kortárs európai irányzatokba ágyazottan legyenek értelmezhetők, azt bizonyítva, hogy a honi költészet legalább néhány lényeges ponton párbeszédképes lehet az európai poétikai fejleményekkel. Ez azonban – függetlenül most attól, hogy a tanulmányszövegek mennyire képesek ezt meggyőzően bizonyítani – felvet olyan elméleti kérdéseket is, amelyeket érdemes nagyon röviden megfogalmazni, minthogy talán árnyalhatják kicsit a módszer egynémely problematikus velejáróját. Kabdebó a nemzeti irodalmat a „világirodalom" terminusai és

trendje felől olvassa, terminológiai apparátusa, korszak-meghatározásai, poétikai szabályai ennek fényében értelmezik az itthoni eseményeket. Ha igaznak tekintjük, hogy a kánon (a maga elméleti apparátusának hátországát is ideértve) mintegy elolvassa helyettünk a művet, akkor az is igaz, hogy a kis népek kánonjai maguk is „más" (világirodalmi) kánonok olvasatai, s az átvételek gyakorta lehetnek félrevezetők, de legalábbis pontatlanok. Hiszen korántsem bizonyos, hogy a fogalmak, kategóriák lényege ugyanaz lenne akkor, amikor nem ugyanazokra a kultúrákra vonatkoztatjuk őket, mint amelyekben a meghatározások létrejöttek. Mondjuk, a szimbolizmus paradigmatikus poétikájának tekintve Mallarmé művészetét, mennyiben érvényes ez a kategória Ady esetében? Vagy pl. hogyan is értendő hazai viszonyok közt a „posztmodern" kifejezése? Ugyanazon modernség *után* lennénk, és ezek szerint hasonló poétikai helyzetben, mint mondjuk az angolszász kultúrák? (Ez utóbbi kérdés aktualitását most az adja, hogy a tanulmánykötet Szabó Magdával kapcsolatban több ízben említi ezt a terminust, ami, azt gondolom, így többszörösen is kérdéses azért…)

E kategóriák általánosítása voltaképpen az esetit teszi paradigmatikussá, megkísérli totalizálni a pillanatnyit, a „centrum" irányába közelíteni a „perifériát". Esetünkben valóban ennek lehetünk tanúi, hiszen Ady, Szabó Lőrinc, Kassák vagy József Attila poétikai megoldásainak egyes részhalmazai azért emelődnek ki az életművek egészéből, és kapnak kiemelt jelentőséget, mert a kortárs elméleti áramlatok fogalmi szűrőjén át nézve ezek lesznek leginkább megragadhatók, illetve a szerzők így lesznek leginkább illeszthetőek a XX. század elejének európai trendjéhez. Az újraolvasás igénye az újrakanonizálás, vagyis a „centrum" irányába történő elmozdítás szükségességének hallgatólagos feltételezésén nyugszik, ami természetesen részint annak függvényében válhat sikeressé, hogy az újraértékelő szempontrendszer mennyire képes átfogó változást előidézni az adott poétikai világot illetően. *A Margita európai rokonai* c. tanulmány Ady-újraértelmezése így pl. talán kevéssé sikeres e tekintetben. A tanulmány ugyanakkor nem érdemtelenül került a kötet elejére, hiszen Eliot, Pound, Benn, Yeats, Cendrars, Conrad poétikai és szubjektumleírási technikáinak összevetésével nem csak a korszakot meghatározó szemléletváltás irányát ragadja meg, hanem egyúttal ki is jelöli azokat a stabil viszonyítási pontokat, amelyekhez a tanulmányok majd értelmezői stratégiájukat igazítják a későbbiekben. Nem csupán abban, hogy személyiség és nyelvhasználat közös előfeltételezettségének, a személyiség nyelvi konstituálásának, az én oszthatóságának és a másság felőli megértésének poetizálódása lesz kitüntetett vizsgálódási pontja a kötetnek, hanem mert az imént felsorolt alkotók, vagy alkotókhoz kapcsolódó szövegek fognak minden egyes tanulmányban mérceként szolgálni a hazai szerzők újraolvasása során. Ez egyrészt persze koherenciát, letisztázottságot biztosít a tanulmányszövegek között, másfelől viszont esetenként, többedszer olvasva a hasonlóképpen felfogott szövegpéldázatokat, a monotónia érzetét is keltheti az olvasóban. Az említett Ady-tanulmány gazdagon illusztrált korszakképe, az összeolvasott szövegekből kirajzolódó költészettörténeti horizont megrajzolása elsősorban a XX. század első évtizedei európai irodalmának szemléletváltásáról tudósít meggyőzően. Lírai és prózai alkotások, illetőleg Planck, Heisenberg nézeteinek összeszövése sokirányúan jelzi a kulturális térben jelen lévő szemléleti irányváltás(ok) vektorait, ráadásul ez a tanulmány tartalmazza a kötet egészének belső tükreként kezelhető szöveget is. *„A rövidlátó, szegény Ady Endre: Hamlet királyfi, én?"* címet viselő pszeudo-vers ugyanis nagyon

szellemes összeollózása a korszak azon költeményeinek, melyek szubjektum képe, a versnyelvben megjelenő én-problematikája, egy-egy perszona körül kikristályosodó poétikai szervezettsége mintegy általános képét adja a lírai paradigmaváltás kitüntetett mozzanatának. A verselemek úgy illeszkednek egymáshoz, hogy egységes (rétegzettségében is homogén) szöveget, mintegy a Korszak Versbeszédét jelenítik meg, amiképpen Kabdebó kötetének hasonló – összeszövésen, egybelátáson alapuló, különböző tömböket egymáshoz illesztgető – megformáltsága is egy végtelen szőttes benyomását kelti. Viszont talán ebben a tanulmányban látszik – számomra – kevésbé meggyőzőnek, hogy Ady újraértésének választott szempontrendszere mennyiben képes hatékonyan átformálni a költővel kapcsolatos (poétikai) ismereteinket. Ady amúgy is kemény dió, hiszen az ő életműve sosem csupán irodalmi jelenség volt, hanem ideológiaképző stratégiák ütközőpontja, az esztétikum valamilyen módon az ideologikum szabályozása alatt, annak – néha – mellékes következményeképp társult az értelmezésekhez. A gondolatmenet kiindulópontja, hogy az „európai költészet éppen a *Margitával* egyidőben fogalmazza-alakítja azokat a verseket, amelyeket a század nyitányaként a klasszikus modernséget átalakító dialogikus paradigma előalakzataként ünnepel azóta is a század befogadástörténete."[1] Az említett Ady-vers így részint időbelisége okán, részint pedig a benne megképződő személyiségszerep („köztes vidéken élő köztes ember") miatt lesz annak példája, hogy „azzal a korral poétikailag összhangban lehetett Ady Endre, megvolt költészetének az egyidejűsége."[2] Kabdebó érvelése és koncepciója ugyan gazdag részletességgel elemzi a *Nyugat* modernizációs törekvéseit, a magyar századelő versfelfogásának egymással is polemizáló elképzeléseit, és mindezeket izgalmasan olvassa vissza az európai modernség kifejezésformáinak világába, Ady dialógusba léptetése ezzel a modernséggel mégis kissé kényszeredettre sikerül. Nem is csak azért, mert a fölérendelt lírai én meghatározó jelenléte, Ady „explozív individualizmusa" (© Kulcsár Szabó Ernő) nehezen látszik úgy általában összeegyeztethetőnek a szubjektum osztottságát manifesztáló poétikai formákkal. Hanem mert a példázatként elemzett vers az életműben betöltött – a tanulmány által is hangsúlyozott – magányos helyzete, egyedisége, kivételezettsége okán nem nyújthat elégséges adalékot általánosabb következtetések levonására. Világos, hogy a kérdésirányokat és a szempontokat az aktuális jelen szabja meg, és hogy a *Margita* innen nézvést sokatmondó kezdeményezésként is láttatható: mindazonáltal – és immár a tanulmányíró összegző kérdését idézem – „mennyit változtathat mindez mai recepcióján?"[3]

A kötet írásai közül *A nyugati gondolkodás hézagai a poétikában* című 2003-as szöveg az a munka, amelyben legösszefogottabban, és az elméleti tisztázás legpontosabb igényével jelentkezik a korszak szellemi állapotának leírása. A kötet eddigi tanulmányainak útkeresése, problémafelvetései mintha itt találnának valamiféle közös horizontot, ráadásul mivel az előző szövegek némely meglátásai, részeredményei, vizsgálati szempontjai egy tágabb kontextusba ágyazottan tűnnek fel benne, a szöveg mintha visszamenőleges erővel is újrarendezné, újraértelmezné az eddig olvasottakat. A természettudományos párhuzamok mellett itt olyan irodalmi-képzőművészeti példák is igazolják Bohr (Heisen-

[1] Kabdebó Lóránt: „Ritkúl és derűl az éjszaka" (Harc az elégiáért) Csokonai Kiadó, Debrecen, 2006, 20.

[2] Ib. 45.

[3] Ib. 45.

berg nyomán kifejtett) ismeretelméleti jelentőségű gondolatát, mely szerint „az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk”,[4] mint Homérosz vagy Dürer alkotásainak bemutatása, ahol a művész beilleszti magát a műalkotásba. Ez a meglátás a megfigyelő pozícióját a megismerés eredményét befolyásoló tényezőként értelmezve végső soron a megismerés perspektivikus jellegét hangsúlyozza. Ha a megismerés eredménye elválaszthatatlan a megismerői aktustól, akkor a „megismert” világ nem egyszerűen a választott perspektíva által teremtett struktúra, hanem olyan mozaik, amelynek egyik eleme teremtőjét is magában foglalja, mintegy szignálva a létrehozott alkotást. (Ha már narratív műalkotásnak neveztem Kabdebó kötetét az imént, érdemes azt is észrevenni, hogy Szabó Lőrinc maszkjában maga Kabdebó is saját alkotásának szereplőjévé teszi magát akkor, amikor a költő *Csillagok közt* c. versét idézve testesíti meg magát: „ha itt és most és én tekintem: így forognak a csillagok!”.[5] Megismerői pozíciója ezzel nem csupán belerajzolódik az általa teremtett (szöveg)világba, hanem allegorikusan meg is kettőzi az általa elemzett ismeretelméleti szituációt.)

A tanulmány a „valóság” átértékelésének ezt a nagyon fontos ismeretelméleti gesztusát fedezi föl a XX. század elejének gondolkodásában, illetőleg poétikájában, éppen ezért meglepő kissé, hogy nem említődik sem Gide, sem Huxley idevágó regényének címe, sőt, Conrad amúgy gyakorta hivatkozott *Heart of Darkness*-e sem kerül szóba ezen a helyen. Pedig ez a regény – Kabdebó többször „csalimese”-ként említi, bár nem tudom, hogy ez a (proppi?) kategória valóban a legtalálóbban fedi-e le a művet – éppen az egymás diszkurzusaiba ágyazódó elbeszélő hangok megismerői perspektivikusságát, a tudás megszerzésének illuzórikusságát elbeszélve torkoll az „objektivitásból eredő hézag” sötétjébe. Izgalmasak viszont azok a párhuzamok – és hát végül is ez a tanulmány valódi célja –, amelyek a magyar líra területén fedezik fel ennek az átértékelődésnek bizonyos poétikai megoldásait József Attila, Szabó Lőrinc vagy Weöres Sándor verseiben. Ez utóbbiak kapcsán kerül szóba a keleti filozófia, mint a nyugati gondolkodás réseinek összeillesztésére irányuló filozófiai válaszlehetőség, illetve ennek hazai adaptációi, forrásai. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a Szabó Lőrincről írott meglátás, mely szerint a költő „a keleti filozófiák tanulságait egy hangsúlyosan európai logikával működtetett poétikai gyakorlatban hasznosította”, vajon nem érvényes-e ugyanúgy a tanulmány szerzőjére is, aki a keleti filozófia létértelmezési stratégiáit a maga nagyon is nyugati pozíciójának szempontrendszerén keresztül – „nyugati”, amennyiben a megértés szabályai maguk is kikerülhetetlenül történelem- és kultúrafüggőek – kívánja beilleszteni az európai gondolkodás szerkezetébe? A hasadás-élmény másik retorikai emblémáját a dialogizáló-szintetizáló versbeszéd általános megjelenése mellett a „*tragic joy*” yeatsi formulájában nevezi meg a tanulmány, és veti össze ennek jelentéstartományát és ismeretelméleti eredőjét a kortárs magyar líra hasonló megfogalmazásaival. A retorika mint etika, a retorika mint egy létszemlélet verbális jeleződése vagy formába merevítése teljes joggal válik lényeges szemponttá Kabdebó Lóránt vizsgálódásai során, és talán épp ezért kelthet hiányérzetet, hogy miközben a korszak igen széles kulturális spektrumát mozgósítja összeolvasásai során, miért nem említődik meg legalább jelzésszerűen az a nyelvfilozófiai háttér, amely szintén hathatós segítséget nyújthatna a kor hasadás-élményének jellemzéséhez, és amely vélhetőleg még tovább ár-

[4] Ib. 139.
[5] Ib. 143.

nyalhatná a hazai poétikai szemlélet(váltás) jellemzését, kontextusba helyezését is. (Nemcsak arra a Vaihingerre gondolok, akinek *Als ob*-filozófiája szerintem érezhető nyomot hagyott Kabdebó szemléletén, hanem azokra a filozófusokra, akik – mint pl. F. Mauthner vagy E. Mach – éppen a megismerésben mutatkozó rések, hézagok nyelvi vonatkozásait elemezték.) De lehet, hogy ez csak szőrszálhasogatás, mert *A nyugati gondolkodás „hézagai" a poétikában* c. tanulmány rendkívül gazdag szempont- és hivatkozásrendszere, kulturális példatára és szellemes egybelátási-kísérlete meggyőző erővel rekontextualizálja a kor hazai irodalmi változásainak egy fontos aspektusát, pontosabban: maga a kabdebói módszer az, ami eleddig ismeretlen arcát képes megrajzolni a század eleji magyar lírában zajló poétikai szemléletváltásoknak, illetőleg azok körülményeinek. Ahogyan említettem, a tanulmány összegző erejűnek tűnik a kötet szövegeihez képest, ennek oka nyilván abban is keresendő, hogy számos helyén modulszerűen illeszt magába olyan kisebb-nagyobb tömböket, szövegegységeket, amelyek Kabdebó régebbi írásaiból más ismerősek lehetnek. Így például a tanulmány József Attilával foglalkozó része olvasható volt már az előző kötet lapjain is[6], ahogyan a Szabó Lőrinc-értelmezésekben is visszaköszönnek a régebbi tanulmányok bizonyos meglátásai, megfogalmazásai. Ez a sajátosság ugyan a *„Ritkúl és derűl az éjszaka"* egyéb tanulmányaiban is megfigyelhető, mégis, *A nyugati gondolkodás hézagai…*-ban a különböző helyekről kiemelt mozaikok körültekintő és módszeres összeillesztése egy olyan rétegzett, gazdag mintázatú és széles perspektívát átfogó képet eredményez, ahol a párhuzamok, kapcsolódások és egymáshoz látások szövevényes mintázata egy kulturális korszak gazdagon árnyalt jellemzését nyújtja. Azt hiszem, az itt megfogalmazott összefüggések, felvetett ötletek jó része fogja majd későbbi vizsgálódások kiindulópontját képezni.

Ezt követően a kötetzáró négy rövidebb írás – *Négy vázlat* összefoglaló cím alá rendezve – a nagyívű, összefoglaló tanulmány után kissé furcsán hat, mintha a kötet összeállítója arra számítana, hogy az olvasó figyelme már amúgy is lankad, úgyhogy leghelyesebb lesz olvasmányosabb szövegekkel levezetni az eddigi (szellemi) izgalmakat. Tulajdonképpen igazságtalan az irónia, hiszen valójában csak arról van szó, hogy a szövegek megformáltsága keletkezésük idejének illetőleg annak a pragmatikus szempontnak köszönhetően, hogy milyen alkalomra vagy céllal íródtak, többnyire eltér a tanulmánykötet egészének argumentációjától. A Németh László-tanulmány 1958-as keletkezési dátuma, a Szabó Magda-szöveg születésnapi laudáció jellege, vagy a Szabó Lőrincről szóló írás katolikus közegben történő elhangzása értelemszerűen meghatározza megformálódásuk mikéntjét. (Talán a Szentkuthy-írás az, amelyet leginkább a kötetegész gondolati ívéhez illeszkedőnek érzek.) A másik három esetben sem magukkal az egyes írásokkal van baj persze, hanem azzal, hogy terminológiájuk, gondolati szerkezetük nem csupán eltér, hanem esetenként nehezen egyeztethető össze az előző tanulmányokban foglalt érvrendszerrel és meglátásokkal. Így pl. merőben új szempontnak tűnik az addigiakhoz képest, amidőn Szabó Magda kapcsán a „polgári érték", a „morális indulat" vagy a „társadalmi kritika" jelenik meg értékképző kategóriaként, általában pedig olyan érvek által igazolódik jelentősége, amelyekkel *szemben* neveződött eleddig korszerűnek Szabó Lőrinc vagy József Attila költészete a kötet nagyobbik részét kitevő dolgozatokban.

---

[6] Kabdebó Lóránt: Vers és próza a modernség második hullámában, Argumentum, 1996, 139–155

A tanulmánykötet ezzel együtt kivételes teljesítménye a kortárs irodalomtudománynak, többek között azért is, mert tanulmányai lépésről-lépésre újrarajzolják az „irodalomtudomány” szűkösnek gondolt, megszokott határait. Felvillantja azt az utat, amelyen keresztül az utóbbi években Kabdebó Lóránt egyre biztosabban haladt a számára leggyümölcsözőbbnek vélt szemléleti-értelmezői pozíció megragadása érdekében, amely aztán (pillanatnyilag) szintetizáló eredményét – érzésem szerint – *A nyugati gondolkodás „hézagai”*...-ban érte el.

Szabó Gábor

Halottak kegyelme

„Ne kérd a titkot”

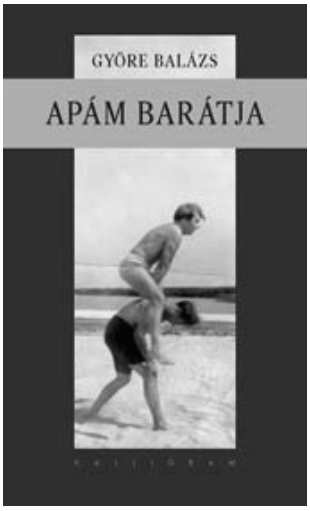

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2006
104 oldal, 1700 Ft

Györe Balázs *Apám barátja* című prózakötete 2006 tavaszán jelent meg a Kalligram Kiadó gondozásában. A 2003-as kiadású *Halottak apja* után kívánkozott a következő kötet, a – ha nem is folytatásként, de kiegészítésként szemlélhető – *Apám barátja*. A befejezetlen, és a második apa-kötet után befejezhetetlennek bizonyuló téma, az apával való szembenézés, az apát eltemetni vágyó gyász a *Halottak apjá*hoz képest más perspektívát kapott Györe új kötetében. Az apa-fiú viszonyba külső szereplők lépnek be, hogy jelenlétükkel próbálják megvilágítani a láthatatlant: a barátság filozófiáját. Az *Apám barátja* arra vállalkozik, hogy azokra irányítsa a figyelmet, akik barátságuk révén ismerhették a titokzatos apát.

Bár az *Apám barátja* önállóan is olvasható mű, nem létezik a *Halottak apja* nélkül. A két írás egymás mellett szerepeltetését nem csupán a rögtön látható jegyek, a könyvek tipográfiai jellemzői hangsúlyozzák, hanem a kötetek közötti baráti viszony is. A *Halottak apja* és az *Apám barátja* együttes olvasását indokolja az a világosan mutatkozó utalásrendszer, mely az apa-témát kétféle megvilágításba helyező kötetek közötti kapcsolat létét igazolja.

Az *Apám barátja* jól ismeri a *Halottak apját*, előszeretettel reflektál rá. Gyakran a barát, Berecz Lajos megjegyzésein keresztül egészíti ki, javítja visszamenőlegesen, vagy utal korábban már felhasznált naplóbéli idézetre. Mintha a *Halottak apjá*ban megidézett gondolatok és érzelmek kívánnának itt a barátság eddig csak elnagyoltan jelzett körvonalain keresztül utólagos magyarázatot. Az *Apám barátja* mégsem magyarázkodó vagy helyesbítő kötet. A *Halottak apjá*hoz kötő száz fonal ellenére is önálló, az élénk kíváncsiságot a gyötrő tudni akarással vegyítő, analitikus munka, mely az apa barátságaiban rendre a fiú idegenségét mutatja fel.

„Az önéletírás: emlékezés. És mi más az emlékezés, ha nem éhség? Az érzéki emlékezés pedig őrjítően az. Falás és fuldoklás. Meg lehet fulladni tőle.” – állítja az *Apám barátja*. Nem csak az önéletrajzíró fal és fuldoklik, de az életrajzíró is, bizonyítja a két szöveg, melyek – Györe sajátos módszerének megfelelően – apró valóságelemekből épülnek fel, azok rendezésére tesznek kísérletet, hogy végső soron rendezetlenségüket bizonyítsák.

Az *Apám barátjá*nak kevés köze van a címben megjelölt személyhez. Különösen, hogy a korábbi kötetben már megnevezett Berecz Lajos mellé újabb barátok, Trócsányi György és Vitális Béla lépnek. Az egyes számban megadott barát helyett továbbra is jórészt az apát

és a fiút olvassuk, a barát, barátok szerepe leginkább a lábjegyzetelés és hibajavítás. Ugyanakkor épp ez az ellentmondás, a barát azonosíthatatlansága jelzi, hogy az apa személye nem ismerhető meg külső segítséggel. Adatokkal, történetekkel, kisebb tárgyakkal bővülhet az emlékgyűjtemény, de a Györe-kötetekben firtatott tikokhoz, a cetlik, elbeszélések és levelek segítségével megismerni vágyott múlthoz nem vihet közelebb. A szándék, hogy a barátság(ok) mibenlétéről, bonyolult lélektanáról és viszonylagosságáról kialakulhasson egy kép, szövevényessé, és rendkívül összetetté teszi a szöveget. Ez is hozzájárul a vallomásosság különös atmoszférájának kialakulásához.

Az *Apám barátja* és a *Halottak apja* arra van predesztinálva, hogy nehezen olvasható legyen. A történetnélküliségben uralkodó fiúi reflexiók és emlékek, kiegészítve az időnként sablonossá váló naplóelemzéssel és a barátok leveleivel, hozzászólásaival nem lennének képesek fenntartani azt a figyelmet, mely az idézeteket összekötő gondolatfutamok megértéséhez szükségesek. Ami mégis olvasmányossá teszi a műveket, az egyre türelmetlenebb várakozás – az utolsó oldalig hihető, hogy létezik megoldás, egy megnyugtató jegyzet valami cetlin, amire senki nem lett korábban figyelmes, és ami lerántja a leplet mindarról a titokról, ami egy emberi életet egyedivé tehet. Az utolsó mondatig hihető, hogy a Minden-Titok kulcsa nem vész el a halállal, hogy van valaki – nem a fiú és nem a feleség –, aki úgy ismeri a másikat, hogy bizonyítani tudja: a titok ontológiai fontossága csak képzelgés. Ennek a gyötrő feszültségnek a fenntartása két köteten keresztül igazi bravúr, mely leginkább a szöveg párás líraiságának és a csapongó, etűdszerű beszédmód mögött rejtező, mérnöki pontosságú szerkezetnek köszönheti létét.

A *Halottak apja* és az *Apám barátja* olyan életek tükrei, amelyekben az égvilágon semmi nem történt. Pedig történnie kellett volna. Györe két könyve a meg nem történt események leltára: elmulasztott szerelmek, hírnév, siker és boldogság, igazából meg nem élt barátság és apaság fonódik össze az *Apám barátja* hátoldalán olvasható mondatban: „Apámnak senkije sem volt." Györe apa-könyvei kényelmetlen írások. Arra figyelmeztetnek, hogy az életben nélkülözhetetlennek tartott jelenségek, a fiúkat az apákhoz kötő barátság nem eredendően létezik. A meg nem értés és az egyedüllét nem valamiféle ok-okozati viszonyban születnek itt meg, nem józan körülményekből következnek, hanem öröktől fogva állandóak. Apa és fiú idegensége nem megmagyarázható, nem megérthető jelenség, hanem olyan tünet mely a szükségszerűnek mutatott, mindenkori magányt jelzi.

A *Halottak apja* és az *Apám barátja* egyszerre leltár, egy nyomozás lélektani dokumentációja és számadás. Az apa-könyvek főszereplője nem a kérdésekre készséggel válaszoló apa, hanem a kérdéseseket rendre megfogalmazó fiú, aki mintha saját magát keresné apja életében és halálában. „A kérdés a legbiztosabb. Mindig van. A válasz a legbizonytalanabb. Alig van" – áll a *Halottak apja* XI. fejezetében. Györe szövegei ezt a kérdés-válasz viszonyt bonyolítják azzal, hogy a már létező válaszokhoz keresik a kérdést. Az apa naplói, versei és egyéb írásai alapján kell a fiúnak megismerni valakit, aki egész életében ragaszkodott az ismeretlenséghez, és csak halálával engedi magához közel fiát. A könyvek mögé rejtőző, a gondolatait mások szavával, idézetek által kifejező apa, akinek fejében – és gyakran írásaiban – ott az egész világirodalom, úgy ad választ, hogy a mindig létező kérdések sora nem fogyhat el. „Apám egyetlen fegyvere a könyv" – állítja a *Halottak apja*, így nem meglepő, hogy a posztumusz faggatózásból is könyv születik. Különösen, hogy nem csupán az apa tudása, de élete is megjelenik könyv-metaforaként a *Halot-*

*tak apjá*ban: „Életét is bezárta réges-rég. Sohasem nyitotta ki nekünk. Nem nézhettünk, nem olvashattunk bele." A könyveket idéző apai füzetek, majd a füzetből könyvvé váló jegyzetek egyszerre jelzik a „barátságért elmondott történet" – ahogy Kerouac nyomán az *Apám barátja* aposztrofálja az irodalmat – jegyében megfogant megismerési folyamat stációit.

Míg a *Halottak apja* az emlékezésé, az *Apám barátja* a kísérletezésé. „Tudom, ez nem igazi történet, mert alig van benne például esemény, mégis fontos lehet („ha megtalálom a történet tengelyét"), vagy fontos volt a maga idejében, s talán jelenthet valamit azoknak a keveseknek, akik valaha barátok voltak, és szerencsés esetben a mai napig így szólíthatják egymást" – hangzik a propozíció az *Apám barátja* I. fejezetében. A nem igazi történet tengelye valahogy mindig a kifejezés és a megértés folyamatával azonosul, legyen szó írásról és olvasásról, vagy zenéről, fényképekről. Mindkét kötet egy-egy képet választ címoldalára a családi archívumból, hogy aztán elemzésük vissza-visszatérjen a kötetek oldalain is. Mindkét kép rácáfolni látszik a naplókból és visszaemlékezésekből kiolvasható apa-képre, a fiatal korától magányosnak és komornak tetsző Györe Pál mindkét képen bolondozik, felszabadultnak, a fényképezőgép előtt vidáman pózoló férfinak tűnik. A fényképek szöveges elemzése igyekszik többet látni és láttatni a képekből, életet adni nekik, hétköznapi szokások között elhelyezni – az apát megtalálni.

A naplóban rejlő idézetek, a jelöletlen megidézések és áthallások nyomán egy külön elbeszélés kerekedhet ki, melynek éppúgy részese a filozófia, ahogy a szépirodalom vagy a zene. „Fej és írás, mint a régi pénzeken, nála is összetartozott" – szól a *Halottak apja* Györe Pálról a hatalmas idézetgyűjtemény kapcsán. Fej és írás, az érem két oldala végigkíséri mindkét kötetet: megjelenik az apa időnként ellentmondásos portréjában és a több szöveget, képet, zenét összedolgozó fiú vallomásaiban. A Gesamtkunstwerkre emlékeztető együttlátás kiemeli azt a diszharmóniát, ami az apa életében metaforikus fej és írás között támad: az elme „lecsúszását", a hatalmas műveltség elhamvadását anélkül, hogy a nyilvánosság számára igazán teremteni tudott volna. A fiú könyvei, az apai feljegyzések idézése ezért válhat egyfajta rehabilitációvá. A *Halottak apja* az írást, az apa feljegyzéseit hangsúlyozza, az *Apám barátja* inkább a másik oldal, a fej, az emlékek felidézése révén újjáformálódó apa-kép könyve.

„Ne kérd a titkot – mondhatná nekem apám kékszakállúval" – így kezdődik az *Apám barátja* VI. fejezete. Egy mondat idézi Madáchot, Györe Pál kedves kékszakállúját és az apát. Madách így folytatja: „mit jótékonyan takar el istenkéz vágyó szemedtől". Kékszakállúnál a titok megismerése a halál szobájába való belépést jelenti. Az *Apám barátjá*ban nem tilos a titok keresése, csak éppen hasztalan. A halottak kegyelme nem terjed ki az élőkre, hiába a felszólítás: „Kérem a titkot! Por vagy? Mit csinálsz? Írsz? Négy év után talán most hiányzol először igazán. Nem. Nem hiányzol, csak jólesik hozzád beszélni. Az apám vagy. Még mindig."

Mindkét kötet játszik a szövegekkel, idézetei, fordulatai, melyek hol az apa naplójából származnak, hol a fiú lejegyzéseiben szerepelnek, azt sejtetik, hogy a *Halottak apja* és az *Apám barátja* között élő egymásrautaltság a művek szerkezetében és képrendszerében gyökerezik. Györe Balázs köteteiben a folytonos szöveg mögüli kitekintés – az írói módszer magyarázata, a korábbi kötetekre való visszautalás vagy épp a legszemélyesebb reflexiók („Ez a legkimerítőbb könyv, amit most írok" – *Halottak apja*; „Hogyan tudnám ki-

fejezni azt, amit szeretnék megkérdezni?" – *Apám barátja*) nem hagyja feledni: az író munkája egyben a filológusé is, aki sorok közül, nevekből olvas ki sorsokat. „A Példabeszédek Könyve szerint mind a halál, mind az élet a nyelv hatalmában vannak" – idézi az *Apám barátja*. A szó és az írás egyszerre rendelkezik élet és halál felett, ahogy az apa naplói is túlélik a halált.

Kocsis Lilla

A múlt mindig jól alakul

TANDORI DEZSŐ: *A LEGJOBB NAP*

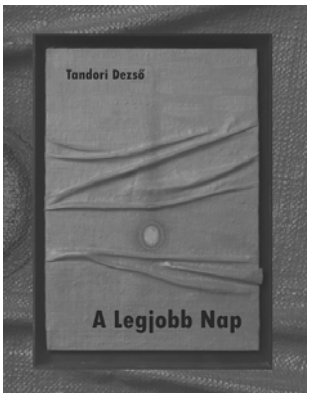

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2006
325 oldal, 2850 Ft

Tandori Dezső életművének terjedelmére mi sem jellemzőbb, mint hogy az 1968-as első kötet óta napvilágot látott több mint száz Tandori-könyvben sincs benne a szerző minden, folyóiratokban egyébként publikált írása – és most csak a szépirodalmi művekről beszélünk, esszékről, publicisztikákról, alkalmi cikkekről még véletlenül sem. Az azonban még ezt tudva is meglepő, hogy a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján írt, az életmű alakulástörténete szempontjából kifejezetten fontos, ráadásul poétikai újdonságuk és teljesítményük tekintetében is kiemelkedő versei akkoriban nem álltak össze kötetté. Erre a furcsaságra Tóth Ákos, a kötetet minden dicséretet megérdemlő összeállítója, szerkesztője, elő- és utószóírója sem ad egyértelmű választ, de azt azért jelzi, hogy alighanem a rendszerváltás kikényszerítette kiadói átalakulások zavarában süllyedt el a talán a szerző által sem kellően „menedzselt", a mostani formájában akkor persze csak virtuálisan létező kézirat. De akárhogy is történt, most láthatjuk, milyen nagy vesztesége volt mindez a korabeli magyar irodalomnak, illetve a Tandori-költészet befogadástörténetének.

A könyv anyaga leginkább az 1984-es *Celsius* és az 1988-as *A megnyerhető veszteség* című kötetek verseihez kötődik, olyannyira, hogy Tóth Ákos egyenesen a végre összeállt *Trilógiá*ról beszél utószavában. Kétségtelen, hogy a Tandori-költészet harmadik évtizedének versei, melyek szinte kivétel nélkül a lakásba fogadott madárkák gondozásának mindennapi rutinjáról, illetve az ezt szolgáló életmód választásának életfilozófiai hátteréről, avagy a szeretetgyakorlás, a gyengédség és a gyász fokozhatóságának végső soron morális kérdéseiről beszélnek, szorosan összetartoznak, ám a költő által elképzelt állítólagos hármasság, épp a csonkaság és az efféle számszerű szerkezeteknek a Tandori-költészetbeli hiánya, illetve az életmű egyáltalán nem elvágólagos továbbgyűrűzése miatt nem tűnik kellően megalapozott víziónak. Hiszen itt is csupa olyan kérdésről, olyan poétikai problémák távlatából olvashatunk, melyek az öntörvényűen áradó életmű máig is lendületesen gyarapodó szövegeiben is meghatározóak, és melyek magjai már az első kötetekben is megjelentek. Az viszont igaz, hogy a nyolcvanas években született versek intencióinak megértése, épp e kétirányú nyitottságuk miatt a Tandori-életmű egészének megértését előlegezheti, azaz valódi, a későbbi olvasás és újraolvasás során is jól használható interpretációs kulcsokat adhat. Ahogy az is elfogadható megállapítás, hogy az új kötet részben *A megnyerhető veszteség* és az 1991-es *Koppar Köldüs* közötti, eddig szinte magyarázha-

tatlan poétika szakadékot hidalja át, azaz bepillantást enged a zárt formákban is gördülékeny nyelvet az utóbbi kötetben olvashatatlanná roncsoltra cserélő költő motivációiba, melyek természetesen a kilencvenes évek Tandori-költészetének sokszor épp *A Legjobb Nap* verseinek beszédmódját imitáló hangját is új, a nyelvroncsolás által jelzett végletesség utáni pozícióba helyezték.

Az az út ugyanis, mely a nyolcvanas években született Tandori-versek beszédmódjának változását követi, egyenes vonalú: míg a *Celsius* hosszúversei a madarak befogadásának öröméről, a társra találás, a gondoskodás alázatának, a sokszor az öncsonkításig következetes lemondás életprogramot adó, azaz az életnek célt adó eseményeként beszél, a naplószerűen épülő *A megnyerhető veszteség* már a döntés árnyékosabb, kétségekkel teli, nem-szeretem oldalát is megmutatja, habár a mérleg ebben a kötetben is a megnyert tapasztalatok és érzelmek felé billen el a pihenés nélküli, kötelességszerű munkává alakult játékkal szemben. *A Legjobb Nap* viszont már az évtizedes gyászmunka kezdete, az emlékek elrendezésének, és ahol kell, utólagos igazolásának könyve, mely tehát a Tandori-költészet egy már elmúlt korszakába vezet vissza. A *Koppar Köldüs* pedig épp a veszteség mindent átható érzésének lenyomata, mely a végsőkig, a nyelv elvesztésig, az átadhatóság ellehetetlenítéséig fokozza e tapasztalatot.

Nem véletlen, hogy *A Legjobb Nap* hangulatát temetések történetei festik sötétre. *Az indulási oldal* című vers például az egyik madár tabáni elhantolása utáni hazaút történetére, a séta közben felidéződő emlékekre, illetve ezek asszociatív kapcsolatára épül, és persze annak a felismerésnek a keserűségére, hogy a találkozás helyszíne előbb-utóbb az utolsó búcsú helyszínévé fog válni. A *Bromtomi temető* száz súlyos sorában a Tandori-féle prózavers utánozhatatlan intonációjáról kaphatunk képet, a közbeékelésekkel, ismétlésekkel, illetve az írásjelek tudatos használatával alakított mondatcsokrokat csodálhatjuk meg. A kötet talán legszebb versében, a *Nem akar összefoglaló* címűben pedig, mindezektől nyilván nem függetlenül egy gyerekkori temetői élmény éled újra:

Karácsony előtt anyámmal,
a háború után,
elmentünk mindig Tatabányára,
ott nyugodott nagyanyám.
Őt egyszer hajnalban, 'huszonhatban
váratlanul halva találták,
ahogy az ember veréb madarát,
például Éliását.

A versben aztán a nagymama családi legendáriuma, benne halála körülményének története, összemosódnak az Éliás nevű madár hiányának fájdalmával, illetve az ő haláltörténetével, azaz a veszteség állandósulásának érzésével. Miszerint a halál, ahogy egy másik vers mondja, valósabb, mint az élet. Úgy érzem, a halálról és a gyászról, az örök élet ígéretéről és az ahhoz vezető *átlépés* fájdalmáról ilyen keserű őszinteséggel addig és azóta sem beszélt Tandori.

A Legjobb Nap szövegeiben Tandori tehát már a saját élet élhetőségére, értelmére és tartalmára kérdez rá a maga kitartó monotóniájával és az ebben rejlő radikalizmussal, a számára kedves lények, köztük a legkedvesebb, Szpéró halálának árnyékában. És ez még

akkor is egy új minőséget eredményez, ha tudjuk, már a korai Tandori-versekben is szilárd a halál elkerülhetetlenségének tudata, ami ráadásul nem csak az egyes embereket, hanem azok környezetét is érinti: mindenkit, akit szeretnek és akik szeretik őket. Voltaképp ez a nyilvánvaló, mégis tragikus felismerés mozgatja aztán Tandori-költészetét az egészen különleges szeretetviszonyok vizsgálatáig. Először a beszélgető, gondolkodó Teddymackók, majd a hetvenes évek végétől a fészekből kiesett, megtalált, majd a lakásba került és ott évekig, sőt nem ritkán egy évtizedig nevelkedő apró testű madarak, verebek, poszáták, zöldikék jelentik a társaságot a baráti kapcsolatait fokozatosan felszámoló költőfigurának. A körülbelül negyven madárka közül a legtöbbet Szpéróról, Samuról és Pipi Néniről olvashatunk, avagy napjainkban épp Totyiról és Potyiról, a nagy elődök ugyancsak kedves utódairól. S mindeközben arról, milyen következményei vannak a madárkákkal való alázatos együttélés választásának.

A választás kérdésének előrekerülése, a döntések utólagos elemzésének állandósulása pedig azt mutatja, hogy a Tandori-költészet szorongató, egzisztencialista ihletettségű, azaz végső soron a „Lenni vagy nem lenni?" kérdéssel szembesítő alapproblémáiból az etikai kérdésfelvetések jelentik a kiutat. Ez a nyelvkritikai indíttatású, a „költészet költészete"-sémában is elrendezhető életmű ugyanis számos etikai problémával szembesít, sőt, magam egyre inkább úgy érzem, legfontosabb kérdései épp ezek. A lakásba fogadott madarak szerető gondozásának története ugyanis, mely a lázadó figura saját intim szférájának szigorú szabályok szerinti, alázatos és már-már aszketikus újrarendezésének történetével párhuzamos, a Másik általi önmegértés egy speciális lehetőségét kínálja fel. A most előttünk lévő régi-új versek csak megerősítenek abban a véleményemben, hogy Tandori tulajdonképpen azt ismerte fel, és azóta is arról beszél, hogy mindig, még az efféle, egyirányúnak látszó kapcsolatokban is a Másiktól függ a szubjektum gondolkodása, nyelve és etikai szótára: a Másik a személyes etika feltétele. Az ember e költői világban mást sem tesz, mint saját létének értelmét keresi, tudva, hogy ez egyedül őt illeti, de ennek megtalálásához a Másikat, ez esetben a madarakat kell segítségül hívnia. Hiszen a gondolkodás és így a költészet kezdete sem a magányos szubjektum *hallgatózása*, hanem azon Másik felé fordulása, aki szól hozzá, látja, nyelvet ad neki, mielőtt szólna vagy szólhatna. A Másik felé fordulás tehát az eredendően etikai aktus, a tényleges léthelyzet felismerése.

A Tandori-költészet etikája a figyelem etikája: figyelni a szükségleteket, a boldog pillanatokat, a fenyegető jeleket. A Másik kitüntetett figyelembevételének elkötelezett gondolata az „arccal a másik felé" metaforában teljesedik ki, mely alkalmasint a „háttal a világnak" elvvel jár együtt. Vállalni másokat, legyenek azok akár kaktuszok, játékmackók vagy verebek, a szeretet következményeinek vállalását is jelenti: a lemondásokat és az alázatot. Lényegében ez lenne a „megnyerhető veszteség" furcsa életfilozófiája, mely az „odakint" és az „odabent" világának éles elválasztásán, illetve az áldozatokkal elérhető örömtelibb élet esélyén alapul. *A kevésbé tetszetős évszakok kora hajnalai* pont ezt a dilemmát mutatja fel:

> *Hadd mondjam el neked a kevésbé tetszetős évszakok*
> *látszatra fárasztó – minden nap! – kora*
> *hajnalairól is, mennyi jó van bennük, száraz szépség,*
> *megbízhatóság, az ismerős mozdulatok ismétlődése*

Fontos látnunk, hogy bár Tandori apró, védtelen, szürke lényeket „választ” szeretete tárgyául, és első gesztusainak egyike, hogy nevet ad újdonsült barátainak. A névadás pedig a személyiség formálásának, egyediesítésének első lépése. Hiszen Szpéró és Samu között szinte semmi különbség, de a névhez azonnal történet tapad, sőt szokásokon, magatartásmódokon, vérmérsékleten mérhető egyéniség is, egy *arc*, mely mindig csak akkor látszik, ha közelebb lépünk a Másikhoz, és legalább egy ideig csak rá figyelünk. A Másik arcának látása pedig azt jelenti, hogy közelebb kerültem hozzá, azaz az ő élete és személyisége számomra értelmet nyer. A Tandori-versek beszélőjének ugyancsak fontos ismérve, hogy a Másikat azonnal halandónak, veszendőnek látja, és rögtön annak fenyegető halálára kezd el beszélni, tudva, hogy ha a Másikhoz köze van, akkor halálához is köze kell, hogy legyen. Így az odafordulás, bár a jelenben történik, a jövőre vonatkozik, ahogy ezt például *A mai nap mint holnap* című versben láthatjuk.

A versekben az odafordulás, azaz a Másik legintenzívebb megélése leggyakoribb, finom és ártatlan, nyelvileg is lágyan megjelentett formája a simogatás. Egy olyan gyengéd érzékiség tehát, mely a másik iránt nem kisajátító módon tesz fogékonnyá, de felébreszti a felelősséget. *A Legjobb Nap* darabjaival egy időben született *A Semmi Kéz* című, antológiadarabbá vált versben például a vak madár megsimogatása végső soron a másik halandóságának felismerését eredményezi („miféle előleg ez a halálra, hogy megsimogatható volt a háta?”). Az új kötet hasonló témájú és hangvételű, *A délibb égöv* című versében pedig a Poszi nevű kismadár életének utolsó, egyébként szintén vakságban telt óráit éli újra a beszélő *A Semmi Kéz*-ben megismerthez ugyancsak hasonló szelíd gyásszal és meghatottsággal. Itt azonban még azzal árnyalódik a tragédia, hogy felidéződik a minden őszszel és tavasszal ismétlődő kétségbeesett repkedés egyik szobából a másikba, melyre a vándormadári ösztöne kényszerítette a haláltól megmentett, de az életnek mégsem visszaadott madarat. A haláltapasztalat beszédmódjában is jellemző verse a *Tematikus költemények* című kisciklus *„Hány halál…?”* című része:

Most, hogy gondolataim átrendezem, ide jutok:
ha ők, kik élnek még, mind eltűnnek, az is kevés
kifejezője lesz annak, ami most van velem, ama
– nem is tudom – szomorúságnak, bánatnak,
csüggedésnek, végtelenségnek, lehangoltságnak,
mindegynek, aktivitásnak, értelmetlenségnek,
vagy mit is mondjak, szomorúságnak, bánatnak,
csüggedésnek, végtelenségnek, lehangoltságnak
stb. Legföljebb a sorrendek változhatnak. Legföljebb

A kötetcím is épp a legjobban is mindig ott rejlő legrosszabbra utal, és egyben eszünkbe juttatja Tandori egy ugyancsak régi bon-mottját: „Ha örülsz, hogy élsz, nem lehet neked túl nagy öröm az élet.” Mert mi lenne a legjobb nap? Milyen a többi, ha mondható, hogy ez vagy amaz a legjobb? Ráadásul mindez egy olyan kontextusban, ahol épp a mindennapok egyformaságáról és megbonthatatlanságáról szól minden: az etetésekről és a munkáról, amit jó, ha nem zavar meg nem hogy egy találkozás, de egy telefon sem. A címadó vers pedig azt mondja, hogy minden nap a legjobb, amíg egyáltalán van Nap az ember feje felett, mert élni mindenhogy jobb, mint nem élni. Azaz, aki él, annak nincs oka

panaszra: „nekem könnyebb, mert élek". S ezt is a madárkák sorsából láthatjuk, hisz a sérülten a lakáson kívüli világban biztos halálra ítélt „lelenc madarak" végül is rabságban, de legalábbis természetes környezetüktől megfosztva kénytelenek élni, mégsem reális alternatíva számukra a szabadulás.

De ha a szöveg morális tartalmairól beszélünk, nem kerülhetjük meg az olvasás etikájának kérdését sem. Természetesen nem az elmélet előtti, moralizáló, az irodalmi szöveget példázatnak gondoló értelmezésmódokra utalok, hanem a másoké mellett J. Hillis Miller, Martha C. Nussbaum és Robert Eaglestone nevével fémjelzett, persze számos belső vitával szabdalt irodalomtudományi iskola eredményeire, melyek nem a moralitás kétségtelen privát jellegére vagy az erőszakos didaxis „magasabb" nézőpontjára alapozódnak. Hiszen az etika ebben a diskurzusban sokkal inkább azokat a narratívákat jelenti, melyek segítségével értelemmel ruházhatjuk fel életünket. Mindennek a forrása pedig az irodalom, mely nagyrészt egyedi élettörténetek részleteit adja át, és mely a fikció biztonságos terepén mutatja be, hogy mi történne, ha életünket az ott kibomló erkölcsi elvek mentén élnénk le. Tandori munkáit olvasva egy radikálisan egyszeri morális szituációval találkozunk, melyhez olvasóként viszonyulnunk kell: fel kell derítenünk a motivációt, látnunk kell a döntések okait és következményeit. És persze válaszolnunk kell arra a kérdésre is, mi történik az olvasóval a mű olvasásának és megértésének hatására. Megváltoztathatja-e erkölcsi nézeteit, vagy legalábbis kérdésessé teheti-e azokat egy vers? Vagy konkrétan: vajon másként nézünk-e a Másikra – egy emberre, vagy egy madárra – e versek elolvasása után? Hiszen ahogy történetek nélkül nincs etika, a történetek, így a kötetben olvasható történetek sincsenek etikai jelentések nélkül.

A Legjobb Nap tehát két igen fontos morálfilozófiai kérdés körül forog. Az első a Másik-ért vállalt felelősség és a rá irányuló figyelem szerteágazó problémája, a második az etikai ítéletek felismerhetőségének, általánosíthatóságának, illetve a magánszféra függetlenségének kérdésköre. De mindezek mellett jelen van Tandori szintén fontos és gyakran hangoztatott felismerése is, miszerint pusztán attól, hogy emberek vagyunk, még nem köt össze bennünket semmi. Mert ami bennünk a többi emberrel közös – a szenvedés képessége –, az az állatokkal is közös. Az állat előnye talán csak annyi, hogy nyelvi gesztusokkal nem megalázható.

Végezetül hadd dicsérjem ismételten Tóth Ákos munkáját: a versek az irodalmi folyóiratok mellett napilapokban és a legkülönbözőbb, rég elfelejtett magazinokban, illetve műsorújságokban láttak napvilágot, ezeket összeszedni filológiai mestermunka volt. Ugyancsak fontos értelmezési javaslatokat közvetítenek a kötetet illusztráló, jó érzékkel elhelyezett, zömmel már a kétezres években született Tandori-rajzok, melyekben mégis a jól ismert, a reménytelenséget visszhangzó motívumok köszönnek vissza: a hiányjel mint szárnyait kinyújtó madár, az i-n vonuló pont, a nulla kilométerkő és rajta a láng, a Szüszifosz-mítosz elemei. De ugyancsak helyükön vannak a képek címei és aláírásai, melyek a ráismerés-élmény és a meglepetésszerűség valódi garanciái, és melyek épp ezért nyelvi természetű alkotásokká, azaz végső soron versekké teszik ezeket az egyszerűségükben is rendkívül ötletes alkotásokat. Ezekkel együtt válik tehát a könyv a Tandori-életmű történetében is rendkívüli, korszakosnak tekinthető kötetévé.

Bedecs László

SÁFRÁNY ATTILA

A középpont hiánya és a hiány középpontban

GONDOLATOK A SZEFFORISZI ÖSVÉNY KAPCSÁN AZ UTÁNISÁG ÁLLAPOTÁRÓL

„Valami elmúlt. Senki sem értette, hogy mi lépett a helyébe. A szavak nem azt fejezték ki, ami történt, röpködve a szélben, egymásnak ütköztek. (…) Nem az ismeretek lettek hasznavehetetlenek, a tudás veszítette el értelmét. Mi ez – kérdezte Ruben –, valami elmúlt történet, vagy mi kerültünk előbbre az időben?”[1] *A szefforiszi ösvény* egyik főszereplőjének, Rubennek e különös valóságélménye az utániság állapotát két lényegi pontja szerint szemlélteti: hiányérzetként és középpont-nélküliségként. A *centrum hiánya* nemcsak az értelmezői középpontnak az eltűnése, amiből a szavak jelentéstartalmának az elveszése adódik, hanem az énnek, a személyiségnek az átminősülése is. A jelentéstartalmukat vesztett szavak elidegenednek a kimondójuktól, az embertől, s belekezdenek dologi létük önálló „életébe”. »*A szefforiszi ösvény* hangulati, atmoszférikus csúcspontján elviselhetetlen zúgás tölti be a várost, mivel a szavak, ha élőlényekkel nem képesek párbeszédet folytatni, egymással beszélnek« – írja erről Olasz Sándor.[2] Az elvesző személyiséggel az ellenkezője történik. Az élő én, a személyiség mintha az alanyiságból átköltözne a dologiság holt világába: emberi másolattá, simulacrummá lesz. A regényben Rubennek az alapélménye a centrum hiányának e kettős következménye: az alany dologiasulása és a dolog alanyivá válása: a pszeudolét.

A regény másik főszereplőjének, Simonnak, vele szemben a *hiány középpontba állítódása* a legnagyobb gondja. Ő fejti ki magáról: „…sejtelem él bennem, de nem tudom kellőképpen szavakba önteni (…) kevesebbet mondok el az érzéseimnél, ha azt mondom, hogy a hiány foglalkoztat…”[3] A szavakba öntés képtelensége, talán a fenomenális mögött rejtőző ismeretlen tartalom, a kanti *Ding an Sich* kimondhatatlanságának a sejtelemszerű érzete. A középpontba állítódott hiány a zúgás ellentétében, a csendben, Simon hallgatásban nyeri el a maga „kifejeződését”. Két másik formában is feltűnik a regényben: az egyik a sötétlő gomolygás (porfelhő, eltakarás[4]), amely a halpusztulást idézi elő a Genezáreti tó-

[1] Sándor Iván: A szefforiszi ösvény. Jelenkor, 1998. 152. Továbbiakban: sz. ö.

[2] Olasz Sándor: Látomásos képrendszer az újabb magyar regényben. In Forrás 2000/2.

[3] sz. ö. 45.

[4] A görög καλὑπτω ige jelentése betakarok. Az apokalipszis a takarás mögötti felfedése, feltárulása: az ’απο-καλὑπτω igéből. A végállapot tehát a takarás mögötti napvilágra kerülése, vagyis a belső sötétség megnyilatkozása, talán épp a Ding an Sich feltárulása. Az értelem számára kétarcúan nyilatkozhat meg a feltárulkozó: egyrészt kiismerhetetlenségként, félelmetes sötétségként; más-

ban; a másik a vakság, amit Simon útitársa, a Homéroszra emlékeztető vak énekes képe tár elénk. Az egyikben a bensőt uraló kifejezhetetlenség, ismeretlenség, idegenség kivetül a külsőbe, s ott a félelem forrásaként, pusztulásként, pusztaságként és halálként jelenül meg, a másikban a kifelé néző tekintet megvakul, s a szem a belsőre, e bensőben és alanyiságban lakozó ismeretlen sötétségre szegeződik. Simon meghatározó élményei ezek.

A kettő közös nevezője apokaliptikus látomás, ami a világ(korszak) végére és az ember teljes magába vonulására és/vagy halálára egyaránt kiterjeszthető. Az első általános, a második egyedi. A világpusztulás leírása a valós történelmi helyzetből indul ki. A 3. század a Római Birodalom számára a végidő, a civilizációs kifulladás korszaka, a zsidóknak pedig már a 2. század is az volt, miután a Bar-Kochba-fölkelés bukásával a szétszóródás és a templom újbóli fölépítésének lehetetlensége visszavonhatatlan ténnyé vált. A birodalom és a zsidó nép a 3. században osztozik az utániság végállapotában: mindkettő elveszítette szellemi összekötő erejét. Hiányérzet formájában ugyanezt fejezi ki Ruben fönt idézett mondata is: „Valami elmúlt."

A végállapot egyedi, alanyi tapasztalatát regénybeli életútjukkal a vak énekes mellett még ketten, a szolgálólány és Simon közvetítik. A szolgálólány tekintetét ilyennek látja Ruben: „Kettős tekintete volt a lánynak. A távolba pillantva kocsonyás tompultság, ám a mélyén mintha a szaruhártya mögött egy másik tekintet is lett volna, a figyelmes, befelé irányuló pillantás."[5] Simonnal kapcsolatban, a regény utolsó mondata ugyanezt sejteti: „Még arra gondolt, milyen lehet a tekintetem, miközben a csörömpölő, üvöltő gyerekhad szorítópántként körülvette." Akárcsak a szolgálólányé, az ő kifelé néző tekintete is egy idiótáéra emlékeztetett. A görög ἴδιος kifejezés sajátot jelent. Az idióta eszerint a nyelvi logika szerint is arra az emberre utal, aki azért veszítette el a külvilággal való kommunikatív képességét, lett idiótává, mert elszigetelődve a külvilágtól teljességgel magába vonult. A szolgálólány születésétől fogva ilyen volt, Simon befelé vezető útja legvégén vált ilyenné. Simon legközelebbi sorstársának, nevelőapjának, Lévinek a prófétai megszállottsága is egyfajta szent őrület. Mint a vallás szent őrültjeit, a prófétákat, őt is csúfolódó gyerekhad kíséri az útjain.

Sándor Iván egyik interjújában a következő négy tárgykörben összegezte az utániság újdonságként ható jellemzőit: „…a tradicionális európai értékektől való eltávolodás, a felszámolódásiak, a hozzájuk tartozó, belőlük sarjadt olyan fogalmak átváltozásának mindennapisága, mint a szabadság, a demokrácia, a szellem (1.); a valóság képeinek a szimuláció képeivel való behelyettesítődéseinek „természetes" mindennapisága (2.); a *bármilyen* területen kiverejtékezett új érvényes felismerésének követhetetlen sebességgel való érvénytelenné válásának mindennapisága (3.) Negyedikként, ami mindennel szembehelyezendő: a folyamatok felismerésének-ábrázolásának mindennapi kötelezettsége a gondolkodásban-művészetben."[6] A második tételben világosan ráismerhetünk a pszeudolét prob-

részt erkölcsi átvilágításként, ítéletként. Kant erkölcsfilozófiájának végkonzekvenciáit kiindulóponttá téve, és természetesen az apokalipszisek műfaja szerint is, a végnek a legfontosabb tulajdonsága erkölcsi meghatározottsága. Sándor Iván szavaival ez a következőképpen hangzik: „…az a kanti gondolatsor, amely szerint a „dolgok végének" eszméje a dolgok morális megközelítéséből meríti az eredetét." (A napnyugta utáni fényben. In Forrás 2005/3, 6.)

5 sz. ö. 213.

6 A napnyugta utáni fényben. In Forrás 2005/3.

lematikájára, amely a regényben elsősorban Rubent és legközelebbi sorstársát, az apját, Jehuda Hanaszit érintik. Az első pontban összefoglaltak a végállapot – a rend, a törvény, a hagyományok, a szentség, az egyértelműség, a világos irányvonal kihunyta, saját korunkra értve a modernitás végórája – élettapasztalatát összegzik. A regényben ez leginkább Simont és nevelőapját, Lévit foglalkoztatja. A harmadik az előbbi kettő következménye: a tartósság, vagyis a középpont hiánya, ami ugyanakkor a hiány középpontba állítódása. Az új(donság)[7] a középpont tartópillére nélkül sohasem képes meggyökeresedni, s így az aktuális jelen szélsebes, sőt – önmagát gerjesztve – egyre gyorsulóbb ütemű, értelmetlen rohanássá válik. Ezt a tapasztalatot ábrázolja Ruben életútjának végélménye, római tartózkodása, de világosan ráismerhetünk a világban is, amelyben élünk. Talán azért, mert a mi világunk is sok tekintetben emlékeztet a végóráit élő Római Birodalomra? Úgy tűnik, hogy Sándor Ivánnak a válasza erre az igen.

Simon alakjához kötődnek a felismerés-ábrázolás regénypoétikai és filozófiai kérdései. Ő a regény történetírója,[8] az, aki megírja a kihagyásokkal, az üresen hagyott helyekkel párosított hat mondatát a valóságról. Erről a szövegről nem lehet tudni, hogy mi is valójában: mese, történet, regény, emlékek vagy érzések?[9] Ő az, akit intenzíven foglalkoztat a szavak általi kifejezés lehetősége-lehetetlensége. Ő az, aki eggyé válik a történettel, mert a történet benne, az énjében játszódik, vagyis ő maga a történet. („…számára az élete és az, amit feljegyzett, megegyezett egymással.”[10]) Simon nem a fikciót, az imaginációt, a történetírás „simulacrumos-mimetikus” írástechnikáját művelte, szövegei mégis a mesére, emlékekre, érzésekre emlékeztettek. Ennek a valószínű oka abban keresendő, hogy számára „semerre nem vezet ösvény már, csak befelé.”[11] Ez a történet megélési lehetőségére is vonatkozik. Az utániság állapotában valóságalappal rendelkező, eredeti történet talán már csak a bensőben, az alanyban magában történhet meg. Erről írja Fekete J. József: „…egyre inkább bizonyossá kezd válni, hogy a regényíró számára talán már csak az emberi psziché működésének milliónyi lehetősége lehet komolyan vehető témája…”[12] A belsőben lévőnek a kifejezésére más szabályok érvényesek: az ikon, az allegória, a paradigma, a szimbólum elengedhetetlen eszközei. *A szefforiszi ösvény*ben is hangsúlyosan vannak jelen ezek a stilisztikai eszközök.

A posztállapot középpont nélküli, hiányként létező „realitásában” a külsőre és átfogóra vonatkozó valóságábrázolási kísérletek a véglegesen elmúlt kétségbeesett és hiábavaló visszakönyörgései. A kihunyt modernitás utáni jeremiádok ezek. Történetíróként, jegyzőkönyvezetőként Simon is megpróbálkozott a múlt ezen hiábavaló átmentési kísérletével, a végeredménye mégis a kudarcérzet lett: „Többet kellene följegyeznem annál, amit följegyzek, de nem találom a megfelelő szavakat. Úgy érezte, hogy a kifejezések keresésében kell eltelnie az életének. Egyre több üres helyet hagyott a sorok között, s arra gondolt, hogy talán egyszer ki tudja majd tölteni a hiányokat, ha pedig nem, akkor megmaradnak mások

---

[7] A mindig új a jelen pillanata, az aktuális jelen. Az aktuális jelen megfoghatatlan, mert azonnal előrefut a jövőbe, mi pedig már csak a múltban, múltként tudatosíthatjuk.

[8] sz. ö. 87–89.

[9] sz. ö. 52.

[10] sz. ö. 81.

[11] sz. ö. 92.

[12] Az idő mint elmozduló térelem. In Forrás 2005/3.

számára betöltésre váró helyeknek."[13] A valóságutánzatok – Simonnak a szavak is azok – igazából csak a mögöttük lévő űrre hívják föl a figyelmet, vagyis nem értelmet közvetítenek, hanem a hiányt állítják a középpontba.

„A történetiségnek már csak azért is kevés szerep jutott, mert Sándor Iván regénye nem eseményközpontú. Leírások, példázatok elmondásai, a törvények magyarázata telíti. A regényteret, az emberi cselekvés mozgatórugóit meghatározó belső tartalmak kivetítése tölti ki, ezért sokkal inkább meditatív szövegnek nevezhető, egyfajta virtuális térben és időben rejlik a regény folyama, a hősök tudatvilágában…" — írja a műről Toldi Éva.[14] Az idézet a belsőbe vonult történet szöveggé alakításának legfontosabb módszereit hangsúlyozza ki. A belsőbe lépett valóságot, egyebek mellett, a pszichés tartalmak kivetítése, az allegorikus, példázódó történetvezetés, a személyes nézőpontot tükröző magyarázat, az esszéisztikus betoldások, a virtualitásával és mobilis voltával érzékeltetett belső tér és belső idő, a többrendű énhasadás, az átmenet nélküli nézőpontváltozás, a mitizálás, a líraiság, a filozófiai mélység, az álomszerűen egymásra rétegeződött történet fejezhetik ki. Ezeket a módszereket mind föllelhetjük *A szefforiszi ösvényben*.

Poszler György Sándor Iván eddigi életművét értékelve *A szefforiszi ösvény* másságára és központi helyzetére hívja föl a figyelmet. Szerinte a szóban forgó művet megelőző regények közép-európai történetek voltak. „E történelmi-földrajzi konkrétsághoz képest mozdul el az utolsó regény, *A szefforiszi ösvény*. A történelmi-földrajzi absztrakció irányába. Megemelve az elvonatkoztatás szintjét. Kilépve a régió gondjaiból, eltávolodva a generáció gyötrelmeitől. Jelentés- és eljárásváltás. Valószínűleg határozottan új tájékozódást mutat." – írja a továbbiakban.[15]

A regény Galileája Közép-Európa allegóriájaként is szemlélhető. Ezzel a látásmóddal *A szefforiszi ösvény* is egy közép-európai történetté válik, de máshogyan az, mint az őt megelőzők. A közép-európaiság (galileaiság) nem a megélt valóság közös és egyéni élettapasztalataként tárul elénk a korszakváltó regényben, a tipikusan közép-európai főszereplő itt nem tárgya és elszenvedője a valamikor Közép-Európának nevezett történelmi térnek. A közép-európaiság (a galileaiság) – mint a köztesség létállapota – *A szefforiszi ösvény*ben egzisztenciális létélmény: a bensőben aktívan, tudatosan, önmaga folytonos újjáteremtésében megélt identitásként jelenül meg. A tartalom belsőbe költözésének ugyanazok az okai, mint amiről Simonnal kapcsolatban szó esett. Az utániság állapotában a középpont elveszik. Középpontként Közép-Európa nincs többé. Centrumhelyzete már csak a múlt fogalmaként, emlékként marad fenn. Az emlékként való létezés a holtmerevség passzív, ködbe vesző létmódja. Aktív, élő, valós létezőként az utániság állapotában Közép-Európa már csak egyetlen módon maradhat fenn: egzisztenciális, tudatosan választott, belső létélményként. A világban létező térbeli-időbeli centrum ezzel áthelyeződik az ember alanyi középpontjába: a szívbe.

Hogy a bensőbe költözött identitás ne az emlék passzív holtmerevségében őrződjön tovább, ahol a jövő az előbb-utóbb bekövetkező feledés irányába terelné, ahhoz elkerülhetetlen, hogy a múlt emléke szüntelenül aktualizálódjon, és egzisztenciálisan, a bensőben aktív módon folytonosan újjáteremtődjön mint élő identitás. A történelem az identitás

---

[13] sz. ö. 87–88.

[14] Időn és téren túl. In Alföld 1999/5.

[15] Műfajok határán. In Forrás 2000/1.

megőrzésére egyetlen ilyen sikeres haditettet ismer: a zsidó identitás évezredeken át végigvonuló fennmaradását a szétszóródás után. Kizárólag a fent leírt egzisztenciális módszernek köszönhetően a zsidó identitás a középpont (a vallás, az állam és a közösségi koncentráció) nélkül, ellenséges környezetben, az üldöztetés ellenére is fenn tudott maradni, mert a középpont (a templom, valamint Izrael mint állam és mint választott nép) a szívbe költözött, ahol közösségileg emberről emberre, egyénileg pedig napról napra, óráról órára folytonosan újjáteremtődött bensőben élő identitásként. A középpont külsőleg megélt hiánya a bensőben ezáltal a hiány középpontba állítódásává alakult át: mindent felülíró hiányérzetté, ami azonban az említett módszer, a folytonos belső aktualizáció, élővé tétel révén a legyőzhetetlen remény egzisztenciális érzetévé szelídült. Ez a messiásvárással összekapcsolódott legyőzhetetlen remény az identitás megőrzésének a biztosítéka. Nélküle aligha beszélhetnénk a zsidóság templom utáni két évezredes történetéről.

A templom pusztulása és a zsidóság ezt követő, önfenntartó küzdelme a történeti magva a regénynek. Történelmi tény, hogy Galilea volt ennek a küzdelemnek a fáklyavivője és Jehuda Hanaszi az egyik legfontosabb személyisége. A regényben Jehudát az (értelmezői) középpont hiánya foglalkoztatja. Sokoldalú jelentéssel bír számára a centrumvesztés ténye. Jelentheti a zsidó vallás értelmezői középpontjának, a Tórának a visszaállítási kísérletét a mindennapi élet centrumába. A Misna, a Tóra gyakorlati életre alkalmazott szabályzata összeállításának szenteli az életét. Munkáját fia, Ruben folytatja, habár ő már nem hisz a Tórának a mindennapi életbe való visszaállíthatóságában: abban, hogy a törvények újból a centrumba kerülhetnek. A középpont visszaállítása szerinte már csak egyedileg, alanyilag vihető végbe. Apja nagy művéhez, a Misnához is ezzel a hittel közelít. A központi kérdés egyetlen lehetséges, mégis mindenkinek másként hangzó válaszában összegeződik Ruben számára a Misna. Ez a személyre szabott válasz arra próbál felelni, hogy miért is jött ő a világra. A kérdés kizárólagosan egyedi és szigorúan alanyi. Mint ahogy a rá adható válasz is.

Magától értetődik, ha ez a kérdés egyáltalán megválaszolható, hogy arra annyi felelet van, ahány ember létezik. Általános, átfogó, mindenkire vonatkozó megoldásról többé nem lehet szó. Mózes Tóráját, az általános, mindenkire vonatkozó szabályrendszert kinekkinek a saját egyedi „Tórájával" (törvényével, világképével, értelmezésével, normatívájával) kell fölváltani az utániság állapotában. Az általános és az egyedi maximák között azonban, miként Kant szentség eszményében, egy abszolút ponton, a kezdet és a vég találkozási pontján mégis lehetséges a tökéletes azonosság meglelése. A posztállapotában ez az azonosság az elvesztett középpont visszaszerzésének az egyetlen esélye. A regényben ezzel Jehuda Hanaszi és Lévi próbálkozik. A kezdet és a vég egyaránt aktualizált valóságként jelenül meg ebben a kísérletben. A kezdet a mózesi törvény, ami a jelen pillanatban aktuális követelményként vetül fel, a vég pedig az aktuális törvénykövető magatartás: az adott ember törvénykövetése. A kezdet és a vég között az értelmezés teremt azonossági kapcsolatot. Az értelmezés aktualizálja a mózesi törvényt, és az értelmezés határozza meg az aktuális törvénykövető magatartást.

Az interpretációban a múlt jelenné válik, a jelen pedig megleli önmagát a múltban. (Rubennek is végig kellett járnia ifjúsága, múltja útjait, hogy meglelhesse önmagát.) Az értelmezéssel kapcsolatban még egy nagyon fontos tényezőre fölhívja a figyelmet a regény. Mivel az interpretációnak nélkülözhetetlen alkotórésze az alanyiság, ezért minden

egységnek, minden egyes kornak, minden egyes közösségnek, sőt minden egyes egyénnek ki kell alakítania a saját értelmezését. Ebből következik, hogy az értelmezés útján történő középpontkeresés az egymásra rétegeződő interpretációk, szövegtestek óriási méretű palimpszesztjét hozza létre. Ez a hatalmas palimpszeszt nem más, mint a világnak az emberi intellektusban (törvényekben, magyarázatokban, tanokban, szabályokban) létező képe.

A centrumvesztés bizonyosság hiányát is jelentheti: a kétely eluralkodását. Jehuda egy olyan törvénygyűjteményt állít össze, amely összefoglalja az egymással ellentétes alapelveket. Az otthonosság elvesztését is jelentheti, mert „…nem érezte az otthonlét biztonságát, s ezért próbálta azt a szavak tégláiból megteremteni."[16]

Az utániság másik alapélményét, a hiány középpontba állítódását a regény Lévi személyén keresztül ábrázolja. Fajárommal járja Szefforisz utcáit. A szimbolikus prófétai cselekedet bibliai szövegcélzata egyértelmű: Jeruzsálem és a templom elsiratójára, Jeremiásra utal.[17] Jehuda a bölcsek, a törvénytudók kérdező-felelő ösvényén jár, Lévi az imádság és a parancs embere. A középpontba állítódott hiány Lévi ajkán imádságként, istenhez kiáltó kérésként szólal meg. Simon, Lévi szellemi örököse, de már nem az imádság és a parancs embereként. Az abszolútumba hatoló hang (az imádság) és önmagában meghallott isteni hang (az útmutatás) Simonnál a csend misztikus dimenziójában szólal meg: benseje egyedüliségében és mélységében. Simon és Lévi közös vonása a regényben, hogy a végidő beköszöntét jelző prófétához, az újonnan eljövő Illés alakjához kötődnek. (Illés a judaizmusban a Messiás előhírnöke, miként a kereszténység tanítása szerint Keresztelő János volt a Krisztusnak.)

A fönt leírt élethelyzetet, főszereplőikkel egyetemben, allegorikusan, egy más-időre és más-térre átvonatkoztatva is értelmezhetjük. Ebben az esetben Izrael alatt a köztesség egy másik földje, Közép-Európa értendő, Róma alatt pedig Nyugat. A kor a mi korunk. A szétszóratás megfelelője Közép-Európa belső felaprózódása. E fölaprózódás miatt az összefogás és kölcsönös erősítés helyett az egymás ellen acsarkodó kis népek konfliktusterületévé változott a térség. A lerombolt templom Közép-Európa legféltettebb, mégis legmegfoghatatlanabb kincse: kultúrája, bölcselete, illúzióival összenőtt szellemi öröksége. Az, amiben Közép-Európa egyszerre tudott a legsikeresebb és a legsikertelenebb, a legjótékonyabb hatású és a leginkább kártékony lenni. Egyik esszéjében ezt írja Sándor Iván: „Közép-Európa: maga is öregség (…) Közép-Európa a tapasztalatai hiábavalóságába öregedett bele. Az égette ki, hogy nem tudott lemondani az illúzióiról."[18] E néhány mondatban föloldhatatlan ellentmondás feszül: az illúziók okozták a vesztét, a kiégését, ha azonban lemondana ezekről az illúziókról, idealizmusáról, művészetéről, szelleméről, akkor nyomban elveszítené az identitását. Az öregség, a végállapot felé tartás ebből kifolyólag a középeurópai sors alaphelyzetének számít. Közép-Európa emiatt már akkor is utániságra volt ítélve, és utániságban élt, amikor boldogabb felét a világtájnak, Nyugatot, a végnek még a szele sem érintette meg. Ebből az utániságban való létből azonban, a személyes kivételektől eltekintve, nem született meg a zsidóhoz hasonlítható, az önismeretben aktualizálódó egzisztenciális identitástudat, mert Közép-Európa a maga külső centrumhiányát (önismerete megoldhatatlanságát) a bensőbe átfordítva képtelen volt a megoldhatatlanság

[16] sz. ö. 159.

[17] Jer 27, 2.

[18] Sándor Iván: A másik arc. Szeged, 2001. 227.

önismeretévé átformálni, miáltal a bölcsesség kolonoszi szemléletének a birtokába juthatott volna.[19] Az elmulasztott bepótlása azonban továbbra sem egy megoldhatatlan feladat, amennyiben a megoldhatatlanság önismerete kialakítható még.

Az utániság állapotában nemcsak a közép-európai identitás, hanem az ember személyiségnek nevezett egyedi identitása is csupán a bensőben őrizhető meg élő valóságként a föntiekben taglalt módszer szerint. Sándor Iván Ménesi Gábornak adott interjújában mondja: „a nyolcvanas évek közepétől lett a munkáim centrális poétikai kérdése. Az utóbbi tizenöt év regényprodukcióiban az Én veszendőségének, töredezettségének, a történelemben való szétesésének ábrázolásához olyan prózapoétikát, prózanyelvet kerestem, amelyben a többnézőpontúság, a többszempontúság úgy tud keveredni, hogy a történetmondás alapvető igényét fenntartsa. Ez valójában a *Századvégi történet*tel kezdődik, majd a későbbi regényekben is folytatódik."[20] Az énnek, a személyiségnek mint középpontnak a hiánya sokirányú továbbgondolási lehetőségeket kínál. Ezek egyikéről a föntiekben már szó volt: ha az én eltűnése, annak felaprózódásával, atomizálódásával, töredezettségével egyenlő, akkor ez egy regénypoétikai lehetőséget jelent a történet belsőbe, énbe való átfordítására. Egyetlen kötelezettséget ró az én felaprózódása az ember elé: az újbóli összeszedettséget, egységesülést. A regényben ez Ruben életfeladata. Ő gondolkodik így magáról: „Hányféle ember lakik bennem…"[21] Végig kell járnia múltja útjait, s mivel a múlt csakis a bensőben és az alanyiban, az emlékekben létezhet, ezért Rubennek Szefforiszba, a múlt kronotoposzába vezető útja egy bensőbe és alanyiba vezető útnak tekinthető, ahol az atomizálódott ének kavalkádjában újból meg kell találnia önmagát egységes mivoltában.

Az egységes, különálló én képzete nem több egy nyelvi konstrukciónál és egy szocializációval elsajátított önképnél. Az utániság állapotában, miután megtapasztalta az egységes énről szóló hit alaptalanságát, egyetlen módon állíthatja vissza önmagában az én középpontiságát, egységességét az ember: ha választ ad az egyedi létezés központi kérdésére, arra, hogy voltaképpen miért is jött a világra. A központi szervező elvként fellépő válasszal, a megértett életcéllal, a világos küldetéstudattal az ember a maga tényleges én-valóságát, az alanyiságában létező számtalanul sok ént egyetlen cél felé fordítja, egy közösen vállalt szerepjátékra kényszeríti. Lényegi különbség van a helyreállított énnek ezen szerepjátéka, valamint a nyelvi konstrukció és a szocializáció szülte énkép utániságba kényszerült szerepjátéka között. Az előbbi egy szabadon választott, az utóbbi viszont egy ráruházott szerep. Az előbbi esetben a saját szuverén döntésével az ember teremti meg önmagát, az utóbbi esetben viszont a világ teremti meg az embert. Az előbbiben az ember egy önmagáért felelős, szabad lény, az utóbbiban akaratlan bábu, egy robotszerű emberi utánzat. Az utániság állapotában annak elkerülésére, hogy ne legyen puszta másolat, az embernek egyetlen esélye marad: önmagában kell újjáteremtenie önmagát. A regényben Rubennek ez az utolsó esélye. A posztállapotban mindannyiunknak ez az utolsó esélye.

Az énhiányt egzisztenciálisan is értelmezhetjük, úgy mint otthonvesztést, a létből való kivetettség érzetét, amit a nyugati vallások bűntudatnak neveznek. Jehuda Hanaszival

---

[19] Vö. A megoldhatatlanság önismerete és az önismeret megoldhatatlansága. Van-e még Közép-Európa? In Sándor Iván: A másik arc. Szeged, 2001.

[20] Mindannyian mindennel össze vagyunk kapcsolva. Új Forrás 2003/9.

[21] sz. ö. 21.

kapcsolatban elhangzott már, hogy „…nem érezte az otthonlét biztonságát, s ezért próbálta azt a szavak tégláiból megteremteni.” A legtöbben ezen a módon, egy póttevékenység beiktatásával reagálunk az otthonvesztés kínzó érzésére, ez azonban sohasem vezethet valódi megoldáshoz, pusztán az eltussolást szolgálja. A kétségbeesettség érzete ezzel nem tűnik el, csupán átirányítódik a külsőbe, s ott a lázas ténykedés őrült hajszájában nyilatkozik meg, de ha a ténykedés csak egy pillanatra is megszűnik, abban a minutumban megszólal ismét a kétségbeesés belső hangja, még nagyobb erővel, mint előtte.

Jehudi Hanaszi felkínált megoldása, a „szavak tégláiból megteremteni” az otthonlét biztonságát rossz megoldás a kétségbeesés legyőzésére. A mű Simonnal egy másik választási lehetőséget is bemutat. (Simon befelé forduló tekintete kapcsán már szó volt erről az egzisztenciális módszerről.) Az elvesztett egzisztenciális középpontot, az otthonosság érzetét önmagunkba fordulva is helyreállíthatjuk. Ha önmagunk visszatér önmagába. A bűntudatot, a kétségbeesettség érzetét pontosan az okozza, hogy önmagunk kilépett, vagyis elidegenedett önmagától. Ezt érzékeljük létvesztésként, ami a kétségbeesettség és a bűntudat érzeteként nyilatkozik meg a bensőnkben. Önmagunkba visszatérve az otthonosság érzete is visszatér hozzánk. Ehhez azonban vállalnunk kell a törekvéssel járó megpróbáltatást is: önmagunk visszatérése önmagába ugyanis az egyedüliség, a teljes elhagyatottság, a totális magány érzetével jár. A rettenetes magányt megélve, ahogy a napnyugta után még egyszer felragyog a fény, a közeliség és a távoliság, az itteni és az ottani, a kezdet és a vég eggyé válhat bennünk. S akkor akár az is megtörténhet velünk, mint ami a regényben a kitaszítottakkal és örökké magányosakkal, a koldusokkal megtörtént: „Kitárták a bensejükben őrzött otthonuk ablakait.” Majd: „A koldusok, többé nem voltak láthatóak. Madarak köröztek a helyükön a napsugár, a holdsugár ütközősávjában.”[22]

[22] sz. ö. 218–219.